CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXVI, nr. 2 1981 iulie—decembrie

SUMAR

LINGVISTICĂ GENERALĂ Pag.

VIOREL PĂLTINEANU, Descifrarea hieroglifelor maya. Stadiul actual . . . 117

FONETICĂ—FONOLOGIE

A. BÁN, Cu privire la corelatele accentului. Privire contrastivă ruso-română . . . 127

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Despre expresiile cu verbe impersonale-unipersonale copulative 137
D. D. DRAȘOVEANU, Cauzala argumentativă 143
FRIEDA EDELSTEIN, Despre dubla subordonare în limba română 149
LIGIA STELA FLOREA, Innovations syntaxiques du français parlé. De la disjonction au décumul 157

LEXICOLOGIE

VIOREL BIDIAN, Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'pănușă, foaie (pe știulete)' 167

ONOMASTICĂ

I. PĂTRUȚ, Despre numele lui Ioan Budai-Deleanu 173

DIALECTOLOGIE

ROMULUS TODORAN, Note de morfologie dialectală 181

LIMBĂ LITERARĂ

EUGEN PAVEL, Considerații asupra tipăriturilor bălgrădene de la sfîrșitul secolului al XVII-lea 187

STILISTICĂ

Pag.

MIORIȚA BACIU, Elemente de argou în *Groapa* de Eugen Barbu 199
ȘTEFAN OLTEAN, Structura narativă în discursul indirect liber. O descriere a categoriei 207

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, București, 1980 *(I. Pătruț)* 217
SABINA TEIUȘ, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980 *(D. D. Drașoveanu)* 220
IOAN PĂTRUȚ, *Onomastică românească*, București, 1980 *(Eugen Pavel)* 222
MIRCEA HOMORODEAN, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980 *(Sabin Vlad)* 223
PAUL SCHVEIGER, *Limbă și vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, 1980 *(Bela Kelemen)* 226
I. FUNERIU, *Versificația românească. Perspectivă lingvistică*, Timișoara, 1980 *(D. Vlăduț)* 227
ELENA SCĂRLĂTOIU, *Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă*, București, 1980 *(Rodica Orza, I. Pătruț)* 229
KLAUS BOCHMANN, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821 bis 1840*, Berlin, 1979 *(Felicia Șerban)* 233
SIMON C. DIK, *Functional Grammar*, Amsterdam — New York — Oxford, 1978 *(Géza Kis)* 234

IN MEMORIAM

Mario Ruffini (1896—1980) *(Eugen Câmpeanu)* 237

INDICE 239

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXVI, n°2 1981 juillet—décembre

SOMMAIRE

LINGUISTIQUE GÉNÉRALE Page

VIOREL PĂLTINEANU, Le déchiffrement des hiéroglyphes maya. L'état actuel 117

PHONÉTIQUE ET PHONOLOGIE

A. BÂN, À propos des corrélatifs de l'accent. Regard contrastif russe-roumain 127

GRAMMAIRE

D. BEJAN, Sur les expressions à verbes impersonnels-unipersonnels copulatifs 137
D. D. DRAŞOVEANU, La causale argumentative 143
FRIEDA EDELSTEIN, À propos de la double subordination en roumain . . . 149
LIGIA STELA FLOREA, Innovations syntaxiques du français parlé. De la disjonction au décumul 157

LEXICOLOGIE

VIOREL BIDIAN, De la terminologie du maïs : termes pour la notion 'pănuşă, foaie (pe ştiulete)' « feuille qui enveloppe l'épi de maïs » 167

ONOMASTIQUE

I. PĂTRUŢ, Sur le nom de Ioan Budai-Deleanu 173

DIALECTOLOGIE

ROMULUS TODORAN, Notes de morphologie dialectale 181

LANGUE LITTÉRAIRE

EUGEN PAVEL, Considérations sur les imprimés de Bălgrad à la fin du XVIIe siècle 187

STYLISTIQUE

Page

MIORIȚA BACIU, Éléments d'argot dans *Groapa* de Eugen Barbu 199
ȘTEFAN OLTEAN, Structure narrative dans le discours indirect libre. Une approximation de la catégorie 207

COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, București, 1980 *(I. Pătruț)* 217
SABINA TEIUȘ, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980 *(D. D. Drașoveanu)* 220
IOAN PĂTRUȚ, *Onomastică românească*, București, 1980 *(Eugen Pavel)* 222
MIRCEA HOMORODEAN, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980 *(Sabin Vlad)* 223
PAUL SCHVEIGER, *Limbă și vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, 1980 *(Bela Kelemen)* 226
I. FUNERIU, *Versificația românească. Perspectivă lingvistică*, Timișoara, 1980 *(D. Vlăduț)* 227
ELENA SCĂRLĂTOIU, *Relații lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă*, București, 1980 *(Rodica Orza, I. Pătruț)* 229
KLAUS BOCHMANN, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821 bis 1840*, Berlin, 1979 *(Felicia Șerban)* 233
SIMON C. DIK, *Functional Grammar*, Amsterdam — New York — Oxford, 1978 *(Géza Kis)* 234

IN MEMORIAM

Mario Ruffini (1896—1980) *(Eugen Câmpeanu)* 237

INDEX 239

DESCIFRAREA HIEROGLIFELOR MAYA. STADIUL ACTUAL

DE

VIOREL PĂLTINEANU

Deşi în ultima vreme s-au făcut progrese remarcabile în citirea hieroglifelor maya,[1] sîntem încă departe de a considera descifrată această scriere, cu care, de-a lungul timpului, s-au ocupat prestigioşi arheologi şi lingvişti.

1. Primele preocupări asupra scrierii maya, cu tot caracterul lor empiric, le-a avut Diego de Landa, episcopul Yucatanului, pe la jumătatea secolului al XVI-lea [2]. Cu ajutorul unui indigen cunoscător de carte, el a încercat să scrie corespondenţele alfabetului spaniol şi cîteva enunţuri, fără să bănuiască măcar faptul că limba maya nu poseda un alfabet de acelaşi tip ca cel spaniol. Informatorul i-a desenat, pentru fiecare literă cerută, cîte un simbol, care, de fapt, reprezenta o ideogramă a unui cuvînt care începea doar cu sunetul cerut de Landa, dar care nu avea nimic de-a face cu un presupus alfabet [3]. Dar Landa ar fi trebuit să fie surprins cînd una din propoziţiile pe care a cerut să i le scrie, *ma in kati*, conţinea două semne, pentru *ma* şi *ti*, inexistente în alfabetul său. Această tratare superficială a problemei o explică tot Landa, cînd spune că a vrut să dea doar o idee despre această scriere, pentru că dealtfel ea e mult mai complicată. Astfel, ambele încercări — de a da un alfabet şi de a exemplifica scrierea mayaşilor — au eşuat, pentru că Landa nu a intuit diferenţa de structură între cele două scrieri. Totuşi, unii cercetători au considerat că Landa nu a greşit şi au preluat ideogramele sale. Primul care a încercat să citească textul unui codice, folosindu-se de acest „alfabet", a fost abatele francez Brasseur de Bourbourg [4]. El a identificat doar semnele zilelor şi a descoperit notarea cifrelor prin puncte şi bare.

---

[1] Textele maya care s-au păstrat pînă în zilele noastre sînt: a) *inscripţii* sculptate în piatră, jad, ceramică şi alte materiale, descoperite pe tot teritoriul locuit azi de mayaşi, situat în Peninsula Yucatan din Mexic, în Guatemala, Honduras şi Belize. Dintre cele mai mari centre menţionăm: Piedras Negras, Naranjo, Palenque, Yaxchilán, Quiriguá, Tikal, Copan şi altele; b) *codice* scrise pe scoarţă de copac, dintre care s-au păstrat doar trei, ajunse în Europa şi descoperite la Paris, Dresda şi Madrid.

[2] Vezi Diego de Landa, *Relación de las Cosas de Yucatán*, Mérida, 1938.

[3] Astfel, pentru *A* i s-a desenat ideograma *ac* „broască ţestoasă", pentru *B* i s-a dat ideograma *be* „drum" şi aşa mai departe.

[4] Brasseur de Bourbourg, *Relation des choses de Yucatan de Diego de Landa*, Paris, 1864.

2. Un al doilea moment important în istoricul descifrărilor îl reprezintă studiile marelui lingvist B. L. Whorf [5], care preia critic unele realizări anterioare lui, ale lui Léon de Rosny, Cyrus Thomas și alții [6], combătîndu-i pe aceia care au susținut că au găsit o cheie a descifrării.

Whorf pornește de la un număr de 23 de simboluri pe care le selectează din scrierile maya, acceptînd și unele valori date de Landa [7]. Fiecare dintre semnele acceptate de el prezintă o concordanță între simbol și obiectul pe care îl reprezintă [8]. El stabilește cîteva principii ale acestei scrieri, printre care : 1) Semnele nu pot fi utilizate izolat, cu excepția celor care indică zilele ; 2) în sistemul maya nu se obișnuia să se scrie un cuvînt de o silabă printr-un singur semn care ar avea valoarea acelei silabe, pentru că, probabil, asemenea semn, adesea polifonic, ar fi putut genera confuzii ; 3) dubla scriere a secvenței fonice și rostirea ei o singură dată. De exemplu, se scria *hu hu*, prin două elemente glifice, dar se pronunța doar *hu* „iguana" (vezi fig. 2). Tot așa, *k'an* „șarpe" se scria *ka-n kan*, prin trei semne diferite (vezi fig. 1). Descifrarea pe care o face din codicele de la Madrid, pagina 38 (vezi fig. 7—10) este prima încercare serioasă de traducere a unui text compact, scris în hieroglife maya. Iată cum sună în yucatecă : *haxezah u tooc kak Itzamna ca ahau* „marele nostru stăpîn Itzamna aprinde focul său sfredelind (cu un lemn într-o piatră)".

3. În deceniul al șaselea, preocupările pentru scrierea maya sînt din nou foarte intense. În 1952, sovietícul J. V. Knorozov publică un studiu [9], prin care se declară adeptul abordării fonetice a textelor maya. El susține că Landa nu a greșit total și, ca atare, preia unele semne din alfabetul său. Sprijinindu-se și pe ideea sugerată de desenele care însoțesc textele din codice, merge din aproape în aproape în citirea unui număr de circa 200 de glife. Pornește de la silaba *ku* din alfabetul lui Landa, care este prezentă în cuvîntul *kutz* „curcan", scris din două elemente glifice (vezi fig. 13). Deduce de aici că cel de-al doilea element glific are valoare de *tz*. Dar acest al doilea element apare primul în gliful pentru *tzul* „cîine" (vezi fig. 12), cel de-al doilea fiind tocmai *l* din alfabetul lui Landa. Din aceste exemple și altele cîteva asemănătoare, el trage o concluzie cu statut de principiu fundamental al sistemului său de descifrare, anume că un semn poate fi folosit și silabic și alfabetic. Își consolidează punctele de vedere asupra metodologiei descifrării în cîteva studii ulterioare [10], pentru ca în 1975 să scrie o carte [11], în care își propune o descifrare completă

[5] Vezi *The Phonetic value of certain characters in Maya Writing*, Cambridge, Massachusetts, în „Museum", vol. XII, 1933, nr. 2 ; idem, *Decipherment of the linguistic portion of the Maya Hieroglyphs*, în „Smithsonian Report for 1941" (trad. span. *Crítica lingüística sobre los jeroglíficos y signos mayas*, Buenos Aires, 1977).

[6] Cf. J. Eric S. Thompson, *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960, p. 311.

[7] Vezi B. L. Whorf, *Crítica lingüística sobre los jeroglíficos y signos mayas*, Buenos Aires, 1977, p. 18, fig. 3.

[8] *Ibidem*.

[9] Jurij V. Knorozov, *Drevnjaja pis'menost' Centraljnoj Ameriki*, în „Sovetskaja etnografija", 1952, nr. 3.

[10] Idem, *The Problem of the Study of the Maya Hyeroglyphic Writing*, în „American Antiquity", vol. 23, 1958, nr. 3 ; Idem, *Principios para descifrar los Escritos Mayas*, în „Estudios de Cultura Maya", UNAM, vol. V, 1965.

[11] Idem, *Ieroglifičeskie rukopisi majja*, Leningrad, 1975.

a celor trei codice, renunțînd de data aceasta la comentarii legate de tehnica folosită. Prin faptul că ne oferă întreg textul celor trei codice, ne dă posibilitatea de a compara pasajele traduse de alți cercetători cu varianta oferită de el (vezi *infra*).

4. Numeroasele studii de descifrare a inscripțiilor și a codicelor, precum și descoperirea continuă a diferitelor ruine în care se găsesc sute de inscripții, au dus inevitabil la necesitatea unor cataloage de glife, pentru a se ușura referirea la acestea. În 1956 apare un catalog al lui Zimmermann [12], apoi, în 1962, se publică marele catalog al lui Thompson [13], la care toate studiile ulterioare fac referire, pentru că el cuprinde și comentarii despre semnificația posibilă a fiecărui glif, indicînd și locul unde a fost întîlnit. Afixele sînt numerotate de la 1 la 370, iar elementele principale ale glifelor, de la 501 în continuare, înregistrînd în jur de 700 de semne diferite.

Acest catalog, alături de o altă mare lucrare [14], constituie opera sa capitală și, în același timp, cea mai izbutită sinteză asupra realizărilor de pînă atunci. Importanța studiilor lui Thompson în problema descifrării scrierii maya este recunoscută de toată lumea. El rămîne personalitatea cea mai marcantă de-a lungul a circa o jumătate de secol (1929—1975). În opera sa, care depășește 200 de titluri, sînt nenumărate contribuții lingvistice și arheologice. Printre cele mai importante se pot cita stabilirea glifelor care însoțesc Almanahul Prevestirilor, glifele care semnifică acțiuni (fig. 15, 16, 17), grupurile de glife care se referă la noțiunea de „apă", la ochiul zeului morții, precum și la analiza unor afixe (prefixul *te*, vezi fig. 73, sufixul *-il*, vezi fig. 75), la numeroase operații matematice de calcul astronomic și la alte aspecte ale citirii hieroglifelor. Chiar dacă unele dintre ele rămîn doar ca propuneri de descifrare sau doar ca sugestii pentru alți cercetători, marele său merit a fost acela de a aborda monografic problemele legate direct de scrierea hieroglifică maya. Notăm aici cîteva idei ale sale, referitoare la „regulile" de formare și de funcționare a glifelor maya: 1) glifele nu-și schimbă valoarea intrinsecă atunci cînd intră în combinație cu altele: de pildă, afixul *te* nu-și modifică statutul de afix și deci nu poate intra în componența vreunei rădăcini verbale sau pentru a forma, să zicem, pronumele personal *teex*, prin combinare cu *ex* „șorț"; 2) scrierea maya folosește deseori omonimia: de exemplu, *bak* „carne" este folosit și pentru sensul „teroare", *xoc* „pește mare" înseamnă și „numărătoare" sau „a citi"; 3) sinonimia este și ea prezentă: carapacea de broască țestoasă se numește *mac* în yucatecă, dar apare adesea ca semn pentru luna *Mac* (fig. 36), în timp ce și *coc* este nume pentru o varietate de broască țestoasă, redată prin același glif; 4) se folosesc numeroase ideograme al căror înțeles îl putem deduce, dar nu știm complexul sonor prin care se realizează; un bun exemplu este gliful care semnifică ideea de „înălțare la tron" (fig. 58); 5) pictogramele sînt frecvente, ca de pildă cea pentru „sacrificiu uman", reprezentată prin imaginea inimii împreună cu aorta (fig. 27); 6) metafogramele sînt semnele care corespund unor figuri de stil, de pildă *cuch* „povară" e folosit cu sensul de

[12] G. Zimmermann, *Die Hieroglyphen der Maya-Handschriften*, Hamburg, 1956.
[13] J. Eric S. Thompson, *A Catalog of Maya Hieroglyphs*, Norman, 1962.
[14] Idem, *Maya Hieroglyphic Writing. An Introduction*, Norman, 1960.

„soartă, destin" (fig. 39), semnul zilei, *Ix*, utilizat pentru „jaguar", este şi simbol al războiului; 7) glifele care conţin idei mitologice sînt figurile antropomorfice cu chipurile diferiţilor zei, aşa-numitele mitograme, utilizate şi ca numerale între 1 şi 13, în inscripţiile în piatră; 8) sînt glife care redau întregul prin parte: de pildă, laba de jaguar reprezintă întregul animal (fig. 43); 9) afixele sînt ataşabile atît la glifele nominale, cît şi la cele verbale, fie ca prefixe, fie ca postfixe: de pildă, *al-caan* „cer", *caan-al* „în sus" (fig. 22), *yax* „verde" — *yaxal* „verzui".

În prima parte a activităţii sale, Thompson susţine ideea că inscripţiile maya vorbesc doar despre trecerea timpului, elaborînd teoria „filozofia timpului". Dar, în 1960, o colaboratoare a sa, Tatiana Proskouriakoff, studiind monumentele din Piedras Negras, din Guatemala, stabileşte că de fapt cifrele încrustate în piatră se referă nu la zei, ci la istoria familiilor princiare [15]. Aceasta este considerată ca o descoperire crucială în istoria descifrării scrierii maya, idee pe care Thompson o acceptă şi mai apoi o sprijină cu noi argumente. Analizînd complicatele serii de date sculptate în piatra diferitelor temple, ea a constatat că intervalul dintre două date era mereu în jur de 54—64 de ani, ceea ce ar putea corespunde cu viaţa unui individ. De aici, ea deduce că glifele care însoţesc aceste date pot fi citite cu semnificaţia „naştere" şi, respectiv, „moarte" (fig. 55 şi 57). O altă serie de glife, care reprezentau date calendaristice, erau la o distanţă de 12 pînă la 31 de ani, faţă de gliful „naştere", de unde, prin deducţie, puteau să însemne „ridicare la tron" (fig. 58), mai ales că şi imaginea acestor glife, simbolică, evident, trimitea la ideea de „ascensiune". T. Proskouriakoff, studiind, în 1963, inscripţiile din Yaxchilán, identifică gliful „captură", dintr-un text care însoţea o scenă de luptă: două personaje luînd doi prizonieri, avînd pe picior nişte glife, care se presupune că ar fi numele fiecăruia. În partea principală a inscripţiei apar numele celor doi învingători, al celor doi prinşi şi un glif pe care autoarea citată îl interpretează „captură" (fig. 59).

Deşi descoperirile Tatianei Proskouriakoff sînt de o însemnătate majoră, rămîne de neînţeles tăcerea care s-a aşternut în jurul numelui său. Ca o încercare de relansare a valorii sale, H. Berlin, el însuşi un specialist în domeniu, mărturiseşte că rîndurile sale sînt o apoteoză a Tatianei Proskouriakoff [16].

Pînă la cartea sa din 1977 [17], în care tratează aproape numai problema inscripţiilor în piatră, ignorînd complet progresele făcute în descifrarea codicelor, Berlin are valoroase contribuţii în descifrarea unor elemente din scrierea maya. El începe prin a studia seria glifelor din ciclul lunar din Palenque, identificînd varianta antropomorfică a cifrei 11. În 1958, publică un studiu extrem de important pentru epigrafia maya, în care stabileşte că, în fiecare mare centru în care s-au găsit inscripţii, se întîlneşte cîte un aşa-numit *glif-emblemă*, care, ca ipoteză de lucru, ar putea fi tradus prin numele acelui loc (fig. 48—53).

---

[15] Vezi T. Proskouriakoff, *Historical Implications of a Pattern of Dates at Piedras Negras, Guatemala*, în "American Antiquity", vol. 25, nr. 4.

[16] Vezi H. Berlin, *Signos y significados en las inscripciones mayas*, Guatemala, 1977, p. 158.

[17] Vezi nota anterioară.

5. Paralela între codicele hieroglifice și cele scrise cu litere latine, după cucerirea spaniolă, a fost făcută în două maniere diferite: a) În anul 1961, la Congresul de matematică de la Leningrad [18], s-a făcut comunicarea că un grup de matematicieni sovietici, folosind calculatorul electronic, au descifrat textele codicelor maya. Metoda a constat în compararea inventarului de glife cu cel al cuvintelor din cărțile Chilam Balam. E drept că unele enunțuri rezultate par plauzibile, mai ales raportate la desenele fiecărui pasaj din codicele cu hieroglife, dar altele nu au sens. Încercarea aceasta am putea-o considera mai degrabă o *interpretare* decît o *citire*. Aceeași metodă a fost aplicată și de doi specialiști mexicani [19], fără rezultate satisfăcătoare; b) O altă tentativă de comparație între cele două tipuri de codice, dar nu prin intermediul calculatoarelor electronice, a făcut, în 1974, M. Cristina Álvarez [20]. Ea a avut în vedere doar un mic fragment din cele două surse: codicele de Dresda și cronica Chilam Balam din Chumayel. În urma acestei încercări de lectură, autoarea propune o nouă ordine în citirea glifelor: dacă ordinea obișnuită este A—B—C—D (ca în fig. 77), Álvarez propune D—C—A—B. Dintre concluziile cărții sale, se impun atenției cîteva: 1) părțile principale din cronica scrisă cu caractere latine sînt asemănătoare din punctul de vedere al conținutului cu cele în care se divide un text din codicele de la Dresda; 2) există posibilitatea ca un text scris prescurtat cu hieroglife să fie citit *in extenso* cu ajutorul textului corespunzător din cărțile Chilam Balam; 3) autoarea propune sensuri noi pentru trei glife (fig. 68, 69, 70).

Tot un fel de paralelă realizează aceeași autoare în anul 1978, într-o nouă tentativă de descifrare, de data aceasta a unui pasaj de vînătoare din codicele de la Madrid, plecînd de la ideea că între cultura (materială și spirituală a) unui popor și limba acestuia există o evidentă corelație [21]. Pune astfel în paralelă cîteva scene de la paginile 90a — 93a, din codicele amintit, cu descrierea sărbătoririi vînătorilor din cartea lui Landa [22]. În aceste descrieri ale sărbătorii se menționează două personaje importante, *ah pay cun*, care, cu magia sa, atrage animalele, și *ah mek nak*, șeful unui grup de vînători. Dintre acestea, identifică în text doar gliful pentru cel din urmă, care mai poate să aibă și sensul de „a conduce" (fig. 77 A). De asemenea, mai stabilește glifele și numele animalelor care apar în cele două texte ale fragmentului discutat. În final face o traducere a celor zece propoziții glifice din cele două texte, dintre care am ales pentru exemplificare propoziția a 3-a (fig. 77). Iată textul propus de

---

[18] Cf. Șerban Andronescu, *Cadmos. Scurtă istorie a scrisului*, București, 1966, p. 163.

[19] Prof. L. Manrique și M. C. Álvarez. Lingvista M. C. Álvarez a fost una dintre colaboratoarele lui M. Swadesh, împreună cu care a scris o foarte bună sinteză a idiomului din Yucatan (vezi *Diccionario de elementos del maya yucateco colonial*, México, 1970).

[20] Vezi M. C. Álvarez, *Textos coloniales del libro de Chilam Balam de Chumayel y textos glíficos del Códice de Dresde*, México 1974.

[21] Idem, *Idioma y cultura en el descifre de la escritura maya*, în „Estudios de Cultura Maya", vol. XI, 1978.

[22] Cf. Diego de Landa, *op. cit.*, p. 94.

Álvarez, în maya şi în traducere :

(A) *u mek nak* = „conduce"
(B) *u lom tok ceh* = „vînătoare de cerbi"
(C) *ek chuah* = „zeul vînătorii"
(D) *lahca* + X = „12 + X"

Lipseşte traducerea ultimei părţi, care, după părerea autoarei, s-ar putea referi la sezonul în care are loc această vînătoare.

6. Din „noul val" de specialişti care s-au dedicat descifrării scrierii maya, se evidenţiază F. Lounsbury, care, preluînd tehnica de lucru de la T. Proskouriakoff, identifică semnificaţia unui glif din inscripţiile funerare, anume cel care ar însemna „îngropare", din aceeaşi serie cu glifele „naştere", „moarte" etc. Împreună cu D. Kelley, folosind principii fonetice, citeşte numele personajului care a fost găsit în sarcofagul din Templul Inscripţiilor, din Palenque. Numele reconstituit este *pacal*, format din trei silabe : *pa-ca-la* (fig. 78). Acelaşi Lounsbury, împreună cu Linda Schele şi Peter Mathews, reconstituie lista guvernatorilor din Palenque, în ideea de a stabili filiaţiile posibile, succesiunile la tron şi alte elemente de istorie a locului, care ar putea ajuta, cum s-a văzut şi în alte ocazii, la descifrarea unor glife al căror sens nu se cunoaşte încă. O parte din rezultatele acestei cercetări au fost deja publicate [23].

7. După această prezentare istorică a problemei, în care am încercat să ne menţinem cît mai obiectivi cu putinţă, ne permitem cîteva observaţii :

7.1. Înainte de toate, trebuie semnalată disputa declarată între arheolgi şi lingvişti. În 1942, Whorf susţinea că numai lingviştii sînt aceia care trebuie să se ocupe de descifrare. În 1977, H. Berlin, dimpotrivă, susţine primatul arheologiei în această problemă, căci, aşa cum s-a văzut, declară el, încercările lingviştilor nu au dat rezultate. De fapt, aceeaşi atitudine o manifestă şi Thompson, în lucrarea sa din 1972 [24]. Este normal să credem că numai eforturile conjugate ale celor două categorii de specialişti pot duce la descifrarea totală a scrierii maya.

7.2. Comparînd fragmentele de texte pe care le-au descifrat unii lingvişti, se constată că există diferenţe foarte mari între ei : pasajul tradus de Whorf (vezi p. 118) sună astfel la Knorozov : *boh-chuh u-pok-took itz-am-kit(na) um-la-um* „s-a isprăvit focul arzător, Itzamna zeul lumii", în timp ce fragmentul tradus de Álvarez (vezi *supra*) este total diferit la Knorozov : *u-tul-hab k'a-in chi-II yax-k'in* „se vînează în semănături cerbii cînd e noul sezon (de vînătoare)".

7.3. Principiile stabilite de unii autori nu sînt totdeauna respectate nici măcar de ei înşişi. De pildă, Whorf nu e consecvent în a demonstra că fiecare pasaj e scris dublu. Cristina Álvarez, deşi propune o nouă ordine

[23] Floyd Lounsbury, *The Inscription of the Sarcophagus Lid at Palenque*, în „Primera Mesa Redonda de Palenque", II, Pebble Beach, 1974 ; P. Mathews, L. Schele, *Lords of Palenque. The Glyphic Evidence*, în „Primera Mesa Redonda de Palenque', I, Pebble Beach, 1974 ; Linda Schele, *Introducción a la Glífica Maya*, México, 1978.

[24] J. Eric S. Thompson, *Maya Hieroglyphs without Tears*, [Londra], 1972.

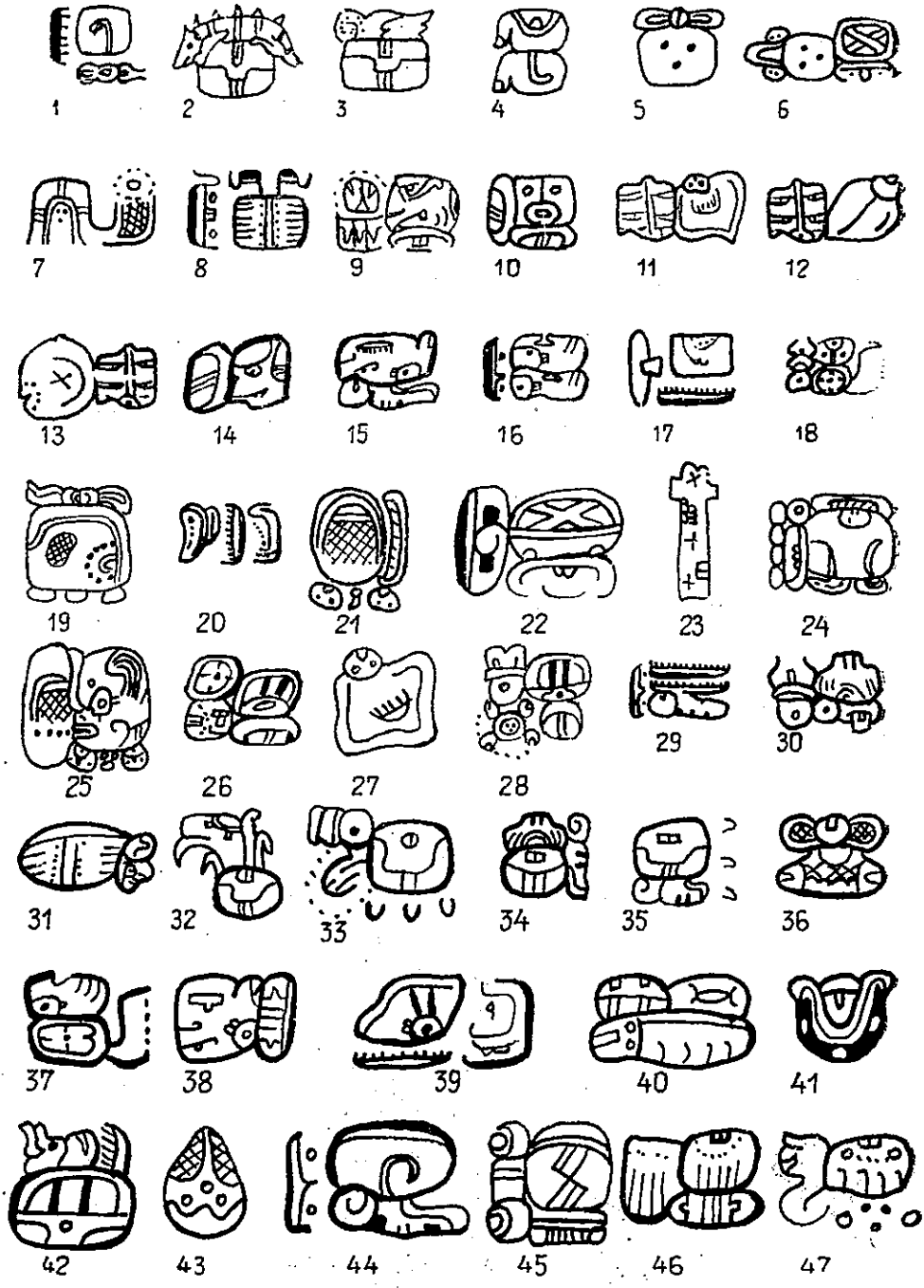
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47

Fig. 1

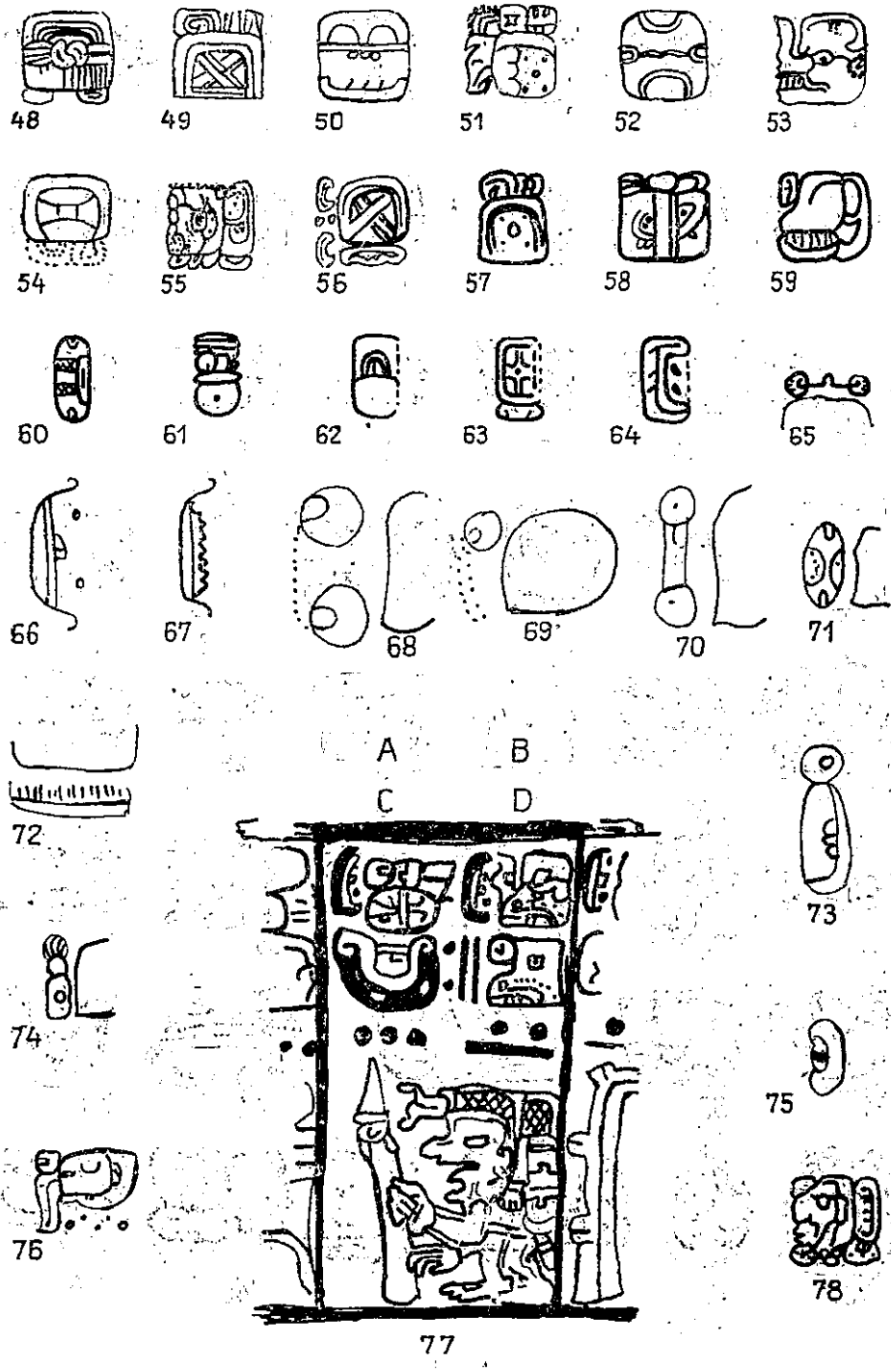
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
A
B
C
D
73
74
75
76
77
78

Fig. 2

în citirea elementelor glifice, de la A—B—C—D, la D—C—A—B, în 1974, revine la ordinea obişnuită de citire, în 1978.

7.4. Comparaţia echivalenţelor semantice ale diferitelor glife luate în parte duce la concluzia că puţine dintre acestea au o traducere identică la mai mulţi autori. Întrucît analiza acestui fapt necesită un spaţiu mai amplu, ne rezumăm acum la a semnala glifele din cele trei codice, care au fost traduse la fel de toţi autorii:

u = pronume liber, „el, al său" (fig. 66);
ti = „particulă pentru exprimarea direcţiei şi a locului" (fig. 74);
te = „arbore şi clasificator numeral" (fig. 73);
chac = „roşu" (fig. 60 şi 71);
zac = „alb" (fig. 61);
ek = „negru" (fig. 62);
kan = „galben" (fig. 63);
yax = „verde" (fig. 64);
kin = „soare, zi" (fig. 26, primul semn din stînga, sus).

7.5. Numele zilelor şi ale lunilor din calendarul maya sînt denominate la fel, nu în urma unui proces de descifrare, ci ca urmare a prezentării în paralel a ideogramelor şi a numelor, de către Landa în lucrarea sa.

7.6. Ca urmare a unei corelaţii între desenele din codice şi hieroglifele însoţitoare, s-a ajuns la un consens şi în privinţa cîtorva nume de animale.

7.7. Printre glifele cu semnificaţie sigură se numără şi cele care reprezintă diferitele zeităţi, fără să se cunoască însă mereu numele acestora. În 1904, P. Schellhas constată că în cele trei codice apare un număr limitat de figuri de zei, care nu trec de 30, ceea ce i-a permis să stabilească faptul că fiecărui zeu îi corespunde un glif. În lipsă de nume, aceştia au fost marcaţi prin litere majuscule, cunoscîndu-se doar funcţiunea lor (al morţii, al agriculturii, al ploii etc.). Dintre aceştia, cel al morţii, după D. G. Brinton, s-ar fi numit *Ah Puch*, dar, în 1970, Thompson arată că de fapt este vorba de o adaptare arbitrară a autorului amintit, după un supranume al episcopului Las Casas, căruia i se mai spunea şi *Eopuco* [25].

7.8. Partea cea mai importantă şi mai solidă a descifrării de pînă acum pare să fie semnificaţia datelor calendaristice încrustate pe diferite monumente şi, alături de acestea, cîteva glife referitoare la evenimente petrecute în preajma datelor citite (fig. 55, 56, 57, 58).

7.9. Aşa cum am afirmat şi la începutul acestor rînduri, rezultatele obţinute pînă acum în descifrarea scrieri maya, din codice şi inscripţii, nu ne îndreptăţesc să considerăm că problema a fost rezolvată. Rămîne ca studiile viitoare, precum şi eventualele descoperiri arheologice să contribuie la o descifrare unanim acceptată.

---

[25] Idem, *Maya History and Religion*, Norman, 1970.

ANEXĂ

(Semnificația figurilor 1 — 78)

Glife analizate de Whorf (1941)

1. *șarpe*; 2. *iguana*; 3. *lună din calendarul maya*; 4. *vinătoare cu lancea și arcul*; 5. *vinătoare cu cursa*; 6. *a prinde cu lațul*; 7. *a sfredeli*; 8. *a aprinde focul*; 9. *Itzamna, zeu*; 10. *stăpînul nostru.*

Glife descifrate de Knorozov (1952)

11. *cîine*, cu simbolul sacrificiului; 12. *cîine*; 13. *curcan.*

Glife interpretate de Thompson (1962, 1972)

14. *zeul lumii*, asociat cu *Vest*; 15—17. *acțiune*; 18. *în Est*, lit. *soare-răsare*; 19. *lung-Ch'en*, cu afixul „negru"; 20. *acțiune*; 21. personificare prin sufixul *te*; 22. *cer*; 23. *arbore divin, cedru*; 24. *ziua 4 din luna Zec*; 25. personificarea *zeului-pește*; 26. *secetă*; 27. *simbolul sacrificiului*; 28. *teroare, război*; 29. *cacao*; 30. *arbore verde*; 31. *arbore de foc, abanos*; 32.—35. *porumb*; 36. *zeii* **Bacab**; 37. *Vest*; 38. *zeul morții*; 39. *dus în spate*, lit. *destin, soartă*; 40. *meșteșugar*; 41. *pachet*, atributul zeului negustor; 42. *arșiță*; 43. *copită de jaguar*; 44. *el a fost purtat pe umeri*; 45. *schimb*; 46. *carne*; 47. *război, teroare.*

Glife-emblemă, date de H. Berlin (1958, 1977)

48. *Tikal*; 49. *Naranjo*; 50. *Yaxchilán*; 51. *Piedras Negras*; 52. *Palenque*; 53. *Copan*; 54. *Toniná.*

Glife de evenimente (Proskouriakoff, 1960, 1963)

55, *origine, naștere*; 56. *căsătorie*; 57. *sfîrșit, moarte*; 58. *ridicare pe tron*; 59. *captură.*

Glife acceptate de toți autorii

a) Culori: 60 și 71. *roșu*; 61. *alb*; 62. *negru*; 63. *galben*; 64. *verde.*

b) Afixe: 65. *nu*; 66. *el, al lui*; 67. *el*; 68. *și, atunci* (Álvarez); 69.—70. *masculin* (Álvarez). 72. *și*; 73. *arbore, clasificator*; 74. *direcție, loc*; 75. sufix abstractiv (Thompson);

Alte glife

76. *zeul morții* (Dresda, 13 b); 77. fragment de codice (Madrid, 91 a); 78. *Pacal*, guvernator (Palenque, sarcofag).

THE DECIPHERMENT OF THE MAYA HIEROGLYPHICS. THE PRESENT STAGE

(Abstract)

The autor makes a short history of the studies in Maya Hieroglyphic Writing, marking its main moments: the beginnings of Landa, the linguistic attempts of Whorf, Knorozov, Álvarez, then the contributions of the archaeologists Thompson, Proskouriakoff, Berlin and the present studies.

The conclusion of the study is that the Mayan Writing has not been solved completely yet.

Octombrie 1980

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31.

CU PRIVIRE LA CORELATELE ACCENTULUI. PRIVIRE CONTRASTIVĂ RUSO-ROMÂNĂ

DE

A. BÁN

1. *Accentul ca unitate suprasegmentală.* În lucrările de specialitate, mai ales din ultimele decenii, unităţile planului de expresie al limbii vorbite se împart în două clase: *unităţi segmentale* şi *unităţi suprasegmentale.*

Unităţile celor două clase au însuşiri atît comune cît şi diferite. Una dintre trăsăturile comune ale acestor unităţi constă în faptul că ambele, fiind elemente ale planului de expresie al limbii vorbite, se compun din substanţe fizice ce pot caracteriza sunetul în general: tonul fundamental, timbrul, înălţimea, intensitatea, durata etc.[1].

Dintre deosebirile prezentate în diferite lucrări de fonetică generală [2], este de ajuns să menţionăm doar cîteva:

1. unităţile segmentale se disting de cele suprasegmentale prin faptul că contractează relaţii diferite [3], aparţinînd unor categorii diferite;

2. unităţile segmentale se disting, de asemenea, de unităţile suprasegmentale prin aceea că ele pot să apară şi izolat, pot fi extrase din lanţul vorbirii, pe cînd unităţile suprasegmentale nu pot fi extrase şi nu pot fi reproduse *nici chiar artificial* [4];

3. unităţile segmentale sînt una faţă de cealaltă într-un raport de succesiune, pe axa sintagmatică, pe cînd unităţile suprasegmentale se află într-un raport de simultaneitate faţă de cele segmentale, în sensul că o unitate suprasegmentală poate cuprinde concomitent mai multe unităţi segmentale [5].

Din cele arătate reiese că unităţile suprasegmentale se aşază, întotdeauna, pe o anumită succesiune a unităţilor segmentale [6] şi, indiferent ce fel de elemente (logice sau afective) le reprezintă în planul conţinutului,

---

[1] L. R. Zinder, *Obščaja fonetika*, Leningrad, 1960, p. 273.

[2] N. S. Trubetzkoy, *Osnovy fonologii*, Moscova, 1960, p. 222—241; R. Jakobson, *Hang-Jel-Vers*, Budapesta, 1972, p. 33—35; A. Martinet, *Osnovy obščej lingvistiki*, în „Novoe v lingvistike", III, Moscova, 1963, p. 432—445; Laziczius Gyula, *Fonetika*, Budapesta, 1963, p. 107—138; Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 41—43; Kassai Ilona, *Prozódiai oppozíciókról (Hosszúság-rövidség)*, în „Általános nyelvészeti tanulmányok", X, Budapesta, 1974, p. 45—47; etc.

[3] Emanuel Vasiliu, *op. cit.*, p. 40.

[4] P. S. Kuznecov, *K voprosu ob udarenii i tone v fonologičeskom i foneličeskom otnošenii*, în *Teoretičeskie problemy prikladnoj lingvistiki*, Moscova, 1965, p. 97.

[5] Alexandra Roceric şi D. Copceag, *Intonaţie, sistem, normă şi vorbire*, în FD, VII, 1971, p. 117.

[6] P. S. Kuznecov, *op. cit.*, p. 97.

ele se distribuie şi funcţionează *într-o indisolubilă unitate şi interdependenţă* cu anumite succesiuni ale unităţilor segmentale [7]. Astfel, se poate afirma că între unităţile segmentale şi suprasegmentale, ambele fiind esenţiale componente ale planului de expresie, se pot stabili ierarhii de raporturi.

2. *Accentul şi unitatea accentuală a lanţului vorbirii.* Se deosebesc două categorii de unităţi suprasegmentale: *accentul* şi *intonaţia* (în accepţiunea largă a cuvîntului). Ele se află într-un raport ierarhic şi fiecăreia dintre aceste categorii îi corespunde o anumită secvenţă a unităţilor segmentale. Aşadar, în cadrul lanţului unităţilor segmentale pot fi reliefate *unităţi* (secvenţe sau grupuri) *accentuale* şi *unităţi* (secvenţe sau grupuri) *intonaţionale*.

Unitatea accentuală a lanţului vorbirii, într-o serie de limbi, printre care şi rusa şi româna, este reprezentată, în general, „de cuvinte cu autonomie sintactică singure sau împreună cu auxiliarele"[8], adică cu elementele proclitice şi enclitice [9]. Unitatea accentuală a lanţului vorbirii poartă şi numele de *cuvînt fonetic* [10].

Un contur intonaţional este reprezentat de o sintagmă [11] avînd cel puţin un cuvînt fonetic sau de un enunţ format cel puţin dintr-o sintagmă.

3. *Accentul, corelatele şi tipurile de corelate.* La nivelul unităţilor accentuale, accentul trebuie considerat, în primul rînd, ca un mijloc fonetic de încadrare a lor într-o unitate superioară. Acest principal rol accentul îl îndeplineşte (atît în limbile cu accent liber cît şi în cele cu accent fix) prin prezenţa unui element culminativ pe o silabă a unităţii accentuale. Relevarea elementului culminativ, relevarea silabei accentuate faţă de cele neaccentuate se realizează, în general, prin trei mijloace de bază: *prin diferenţă de intensitate, de durată* şi *de înălţime* [12]. Aceste mijloace sînt considerate drept corelate care coexistă, apar împreună şi acţionează simultan [13]. Prin demonstrarea simultaneităţii de acţiune a corelatelor accentului, s-a pus la îndoială şi justeţea deosebirii unor limbi după accentul „dinamic", „melodic" sau „cantitativ"[14]. În marea majoritate

---

[7] Ni se pare întemeiată observaţia conform căreia, oricît de important este rolul unităţilor suprasegmentale în transmiterea şi perceperea mesajului, purtătorii de bază ai valorilor informaţionale ale planului de conţinut trebuie considerate semnele formate din unităţile segmentale.

[8] *Tratat de lingvistică generală*, Bucureşti, 1971, p. 259 (în continuare: *Tratat...*).

[9] Compusele de tipul *talmeş-bălmeş*, în limba română, şi *drug drúga*, în limba rusă, formează, de asemenea, o singură unitate accentuală.

[10] A. Graur, A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL, VI, 1938, p. 12; R. I. Avanesov, *Russkaja literaturnaja i dialektnaja fonetika*, Moscova, 1974, p. 79.

[11] Prin sintagmă înţelegem unitatea sintagmatică a lanţului vorbirii inferioară enunţului şi superioară cuvîntului fonetic; cf. L. V. Ščerba, *Fonetika francuzskogo jazyka*, Moscova, 1953, p. 8; E. A. Bryzgunova, *Praktičeskaja fonetika i intonacija russkogo jazyka*, Moscova, 1963, p. 166—173.

[12] În încercările experimentale ale lui R. Jakobson şi M. Halle, aceste trei mijloace fonetice sînt considerate drept trăsături prozodice, adică trăsături distinctive ale prozodemelor; vezi R. Jakobson, M. Halle, *Fonologija i jejo otnošenie k fonetike*, în „Novoe v lingvistike", II, Moscova, 1962, p. 248.

[13] I. T. Stan, *Cu privire la funcţia şi corelatele accentului*, în „Lucrări ştiinţifice", Filologie, Oradea, 1971, p. 58.

[14] Fónagy Iván, *A hangsúlyról*, în „Nyelvtudományi Értekezések", 18, Budapesta, 1958, p. 64.

a cazurilor însă s-a căutat şi se caută identificarea corelatului care are rolul conducător în realizarea efectului de accent.[15].

Cum bine se ştie, în funcţie de sesizarea caracterului mai pregnant al uneia sau alteia dintre trăsăturile fonetice ale realizării efectului de accent într-o limbă sau în unele grupuri de limbi, lingvistica tipologică a ajuns la concluzia, general răspîndită, că, în majoritatea limbilor europene (engleză, franceză, rusă, germană, română, cehă, maghiară etc.), accentuarea se realizează, în primul rînd, prin diferenţe de intensitate şi numai în puţine limbi (de exemplu în sîrbocroată, suedeză, lituaniană) elementul culminant se caracterizează prin diferenţe de înălţime.

Pornind de la aceste constatări, în lucrările de lingvistică generală, din punct de vedere accentologic, limbile sînt împărţite în *limbi cu accent de intensitate* (dinamic, monotonic) şi *limbi cu accent muzical* (politonic, accent melodic)[16].

Este evident că prin prisma cercetărilor tipologice, care au drept scop stabilirea fenomenelor lingvistice cu caracter universal, împărţirea limbilor, în general, şi a celor europene, în special, în cele două categorii amintite nu şi-a pierdut valabilitatea nici în prezent.

Se cere menţionat însă că această categorisire, făcută pe baza unor însuşiri general valabile ale mai multor limbi [17], reprezintă numai o latură a acestui important fenomen lingvistic. Pe plan lingvistico-didactic, de exemplu, această categorisire se dovedeşte a fi mai puţin operantă (sau chiar inoperantă) decît, să zicem, datele obţinute prin analize contrastive ale accentului din două sau mai multe limbi. Este limpede că, privind accentul sub aspectul deosebirilor între limbi, se poate ajunge la concluzii interesante: în categoria limbilor cu accent de intensitate (dinamic) sînt încadrate limbi cu cele mai diferite trăsături accentologice şi sub raportul ponderii corelatelor acestuia.

4. Aspecte ale contrastării interlingvistice ruso-române. Ca în orice contrastare lingvistică, şi în cazul nostru rezultatele analizei intralingvistice trebuie să fie supuse unor operaţii de analiză interlingvistică. Concret, e nevoie, pe de o parte, de stabilirea gradului de concurenţă a corelatelor accentului în ambele limbi, iar pe de altă parte de reliefarea unor raporturi interlingvistice (ruso-române) în acest sens.

Înainte de a intra în discutarea acestor probleme, trebuie să menţionăm că ne vom referi numai la durată şi intensitate, postulînd ideea, general răspîndită, conform căreia, în limbile cu „accent de intensitate" (accent dinamic), mişcarea tonului fundamental intră în interacţiune cu celelalte corelate ale accentului nu atît la nivelul unităţilor accentuale, ci la cel al unităţilor intonaţionale [18] (vezi şi *infra*, 5.).

După clasificarea tipologică a limbilor, atît limba rusă cît şi limba română sînt încadrate în categoria limbilor cu „accent de intensitate" (accent dinamic, monotonic), intensitatea fiind, explicit sau tacit, considerată mijlocul acustic esenţial în realizarea efectului de accent.

[15] I. T. Stan, *art. cit.*, p. 56—58.

[16] *Tratat...*, p. 259—260.

[17] Fónagy Iván, pentru susţinerea sau combaterea unor teorii şi ipoteze existente în accentologia generală, utilizează datele experimentale de intensitate, înălţime şi durată obţinute din limbile: maghiară, franceză, italiană, română, germană, rusă şi engleză (*op. cit.*, p. 13—63).

[18] R. I. Avanesov, *op. cit.*, p. 83—84.

Referitor la limba rusă, opinia despre caracterul dinamic al accentului, demonstrată şi experimental, se bucură de o largă răspîndire, mai ales în manualele şcolare şi universitare. Totodată, şi durata a fost şi este considerată un corelat esenţial al accentului rusesc.

După constatarea lui Z. Oliverius, vocalele accentuate sînt de 2—3 ori mai lungi decît cele neaccentuate [19]. În cercetările lui K. Bolla diferenţa medie dintre vocalele accentuate faţă de cele neaccentuate este de 64%, în aşa-zisele poziţii ale primului grad de reducere, şi 46% în poziţiile de gradul doi de reducere, adică în medie sînt de 2 ori mai lungi vocalele accentuate decît cele neaccentuate [20]. Ponderea mare a duratei în realizarea efectului de accent a fost demonstrată şi în urma sintezei vorbirii: în alcătuirea cuvintelor sintetice este de ajuns să se alungească o vocală, pentru ca aceasta să fie percepută ca accentuată [21].

Bazîndu-se pe diferite date experimentale, unii dintre cercetători susţin că *nu* intensitatea este factorul principal în realizarea şi perceperea contrastului de accent în limba rusă, ci diferenţa mare de durată dintre silaba (în primul rînd vocala) accentuată şi cele neaccentuate, la care se asociază diferenţa de intensitate şi, în anumite cazuri, o variaţie rapidă a curbei melodice [22]. Aşadar, durata este considerată de către unii cercetători o trăsătură invariantă a accentului rusesc.

În tradiţia lingvisticii româneşti prin accent se înţelege scoaterea în relief, prin diferenţa de intensitate (sau de înălţime) a unei silabe în raport cu celelalte silabe ale cuvîntului [23], duratei [24] acordîndu-i-se atenţie în primul rînd la nivelul unităţilor intonaţionale [25]. Iorgu Iordan, însă, analizînd cantitatea sunetelor pe planul funcţiilor afective ale limbii, a examinat diferenţa de durată a vocalelor într-o strînsă legătură cu accentul, dependenţa dintre lungimea sunetelor şi accent caracterizînd-o drept o legătură „ca de la cauză la efect" [26]. Mai tîrziu, P. Neiescu, în urma analizei chimografice demonstrează, printre altele, existenţa diferenţei de durată dintre silaba accentuată şi cea neaccentuată, mai ales dintre vocalele accentuate şi cele neaccentuate. De exemplu, [a] accentuat, după datele sale, în cuvîntul [baba] are o durată de 17,66 sutimi de secundă, faţă de

[19] Zdeněk F. Oliverius, *Fonetika russkogo jazyka*, Praga, 1974, p. 56.

[20] K. Bolla, *Problemy eksperimental'nogo issledovanija dlitel'nosti glasnych zvukov v sovremennom russkom literaturnom jazyke* (Rezumatul tezei de candidat în ştiinţe), Moscova, 1963, p. 11.

[21] L. V. Bondarko, *Zvukovoj stroj sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1977, p. 152.

[22] Zdeněk F. Oliverius, *op. cit.*, p. 56; L. V. Bondarko, *op. cit.*, p. 152; L. L. Bulanin, *Fonetika sovremennogo russkogo jazyka*, Moscova, 1970, p. 162; Gosy Mária, *Az intonáció percepciója összehasonlító vizsgálatban*, în „Magyar Fonetikai Füzetek", 5, Budapesta, 1980, p. 103—104; T. M. Nadeina, *Akustičeskie i vosprinimaemye parametry russkogo slovesnogo udarenija*, în „Vestnik MGU", 4, 1979, p. 53.

[23] A. Graur, A. Rosetti, *art. cit.*, p. 12; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, Bucureşti, 1963, p. 468 (în continuare: *Gramatica...*); Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 39.

[24] Cercetări privind durata vocalelor accentuate s-au efectuat cu mai bine de 40 de ani în urmă. Vezi Harry A. Rozitzke, *Rémarque sur la durée des voyelles accentuées du roumain*, în BL, VII, 1939, p. 83—95.

[25] A. Graur, A. Rosetti, *art. cit.*, p. 12; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1975, p. 48—58.

[26] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 53.

[a] neaccentuat din cadrul aceluiaşi cuvînt, acesta avînd o durată doar de 11,83 sutimi de secundă [27].

Pornind de la constatările privind rolul duratei în perceperea contrastului de accent în limba română, P. Neiescu stabileşte un raport cauzal între durată şi accent şi în procesul de adaptare a cuvintelor de origine maghiară în limba română şi a cuvintelor de origine română în limba maghiară, susţinînd teza conform căreia, în urma adaptării cuvintelor româneşti la sistemul limbii maghiare, vocalele accentuate au devenit lungi, iar vocalele lungi din limba maghiară au fost asimilate de limba română ca accentuate [28]. Teza lui P. Neiescu a fost sprijinită, integral sau parţial, şi argumentată cu materiale lingvistice şi de către alţi autori [29].

Constatarea faptului că în limba română, în cadrul unei silabe de aceeaşi structură, vocalele accentuate sînt întotdeauna mai lungi decît cele neaccentuate a fost dovedită şi de datele experimentale ale lui Andrei Avram : sunetul [a] accentuat, de pildă, în cuvîntul [mama], are o durată de 12,50 sutimi de secundă, faţă de [a] neaccentuat, acesta avînd 8,53 sutimi de secundă [30].

Analizînd cantitatea vocalelor limbii române şi sub raportul interacţiunii ei simultane cu ceilalţi factori ai relevării accentului (intensitatea şi frecvenţa tonului fundamental), Andrei Avram ajunge la concluzia că durata singură are mai mică importanţă decît toţi ceilalţi factori, care constituie „suportul" fizic al accentului [31]. Adesea duratei mai mari a silabei (a vocalei) accentuate nu i se asociază o creştere a intensităţii şi a înălţimii [32]. Astfel, în limba română durata nefiind o trăsătură invariantă a accentului, este apreciată ca fiind un element redundant [33].

Aşadar, cu toate că se confirmă teza conform căreia în limba română, în mod obişnuit, o silabă (vocală) accentuată este, în acelaşi timp, mai lungă decît o silabă (vocală) neaccentuată [34], prioritate în realizarea efectului de accent i se atribuie intensităţii vocii.

Referitor la limba rusă, cum s-a arătat mai sus, se argumentează, cu date experimentale, ipoteza că principalul rol în realizarea efectului de accent îl are diferenţa exagerată de durată a vocalei (silabei) accentuate faţă de durata vocalelor (silabelor) neaccentuate. Acest evident contrast de durată, asociat şi cu un dinamism mai pregnant, determină specificul ritmicii cuvîntului rusesc, complet diferită de ritmica cuvîntului românesc.

---

[27] P. Neiescu, *Contribuţii la studiul variaţiei de durată a fonemelor limbii române*, în CL, I, 1956, nr. 1—4, p. 66.

[28] Idem, *Există legătură între cantitate şi accent? Observaţii asupra cuvintelor de origine românească în limba maghiară şi asupra celor de origine maghiară în limba română*, în CL, III, 1958, p. 135—142.

[29] Vezi L. Balázs, *Accentul în cuvintele româneşti*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 64—74; Fr. Király, *Într-o problemă controversată în lingvistica românească : ce fel de raport există între cantitatea vocalelor şi accentul cuvintelor?*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 63—73; Gy. Márton, *Cu privire la corelaţia dintre accent şi durata vocalelor în împrumuturile româneşti ale graiului ceangău din Moldova*, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 81—86.

[30] Andrei Avram, *Durata vocalelor şi perceperea accentului în limba română*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 263—269 (în continuare : *Durata vocalelor...*).

[31] *Ibidem*, p. 268.

[32] Idem, *Observaţii asupra duratei vocalelor în limba română (În legătură cu înălţimea şi cu intensitatea)*, în FD, VII, 1971, p. 58.

[33] Idem, *Durata vocalelor...*, p. 269.

[34] *Ibidem*, p. 268.

căruia îi este specific un contrast moderat nu numai sub raport cantitativ, ci şi din punctul de vedere al intensităţii.

Privind corelatele accentului sub raportul interlingvistic, se poate stabili că durata silabelor accentuate este mai mare în limba rusă decît în limba română, dar durata silabelor neaccentuate este mai mare în limba română decît în limba rusă [35]. S-ar putea, după observaţiile noastre, emite şi ipoteza unui alt raport interlingvistic, analog : diferenţa de intensitate este mai pregnantă în limba rusă şi mai puţin pregnantă în limba română. În orice caz, pe plan articulatoriu este uşor de constatat că, în limba rusă, curentul de aer fonator se concentrează asupra rostirii silabei accentuate, în primul rînd a vocalei aflate în silaba accentuată, astfel că, în timpul articulării vocalelor din silabele neaccentuate, slăbeşte considerabil forţa curentului de aer fonator. În limba română, intensitatea silabei accentuate este mai puţin pregnantă, deoarece forţa curentului de aer fonator se distribuie mai echilibrat între silaba accentuată şi cele neaccentuate.

Constatarea menţionată necesită, bineînţeles, noi cercetări; cert este însă faptul că intensitatea şi durata pe planul elementelor suprasegmentale apar deseori într-o condiţionare reciprocă [36]. Chiar şi în limbile în care diferenţa de cantitate este utilizată ca trăsătură relevantă a unităţilor segmentale, aceeaşi vocală aflată sub accent este mai lungă decît în poziţie neaccentuată [37]. În limba maghiară, de exemplu, [á] accentuat din cuvîntul [ádáz] este evident mai lung decît [á] neaccentuat din cadrul aceluiaşi cuvînt.

Revenind la concluzia formulată mai sus cu privire la diferenţa de durată şi intensitate dintre accentul rusesc şi cel românesc, este de subliniat că din această deosebire interlingvistică decurge şi o altă situaţie nu mai puţin importantă : în limba română, cum bine se ştie, lipsa accentului nu provoacă nici o schimbare în caracterul timbrului vocalic (a se compara sunetele accentuate şi neaccentuate în următoarele cuvinte : [hárta], [eleménţ], [odór]), pe cînd în limba rusă, în poziţiile neaccentuate se manifestă o permanentă tendinţă spre omogenizarea timbrului vocalic, în special din punctul de vedere al aperturii : vocalele semideschise şi deschise devin mai închise ([a] > [ʌ] > [ə] sau [a] > [ĕ] > [ĭ]; [e] > [ĕ] > [ĭ]); vocala [o] se delabializează ([o] > [ʌ] > [ə]), iar vocalele [i], [y] şi [u] devin mai puţin închise decît în poziţiile accentuate. Acest fenomen, numit în fonetica limbii ruse reducerea calitativă (kačestvennaja redukcija) a vocalelor neaccentuate, este condiţionat nu atît de slăbirea intensităţii, cît de prescurtarea exagerată a articulaţiei acestor vocale. După mărturia lui L. V. Ščerba, „Cantitatea mică exercită o influenţă directă asupra calităţii..." [38]. După opinia noastră, această influenţă directă poate fi considerată, pe lîngă datele experimentale, argumentul suprem în favoarea tezei după care accentul rusesc, în primul rînd, este *nu atît dinamic, ci un accent de cantitate.* Chiar dacă sîntem de

[35] A. Bán, I. T. Stan, *Cu privire la durata vocalelor în limbile rusă şi română (Cercetări de fonetică experimentală)*, în StUBB, series Philologia, fasc. 2, 1971, p. 101—107 ; I. T. Stan, *art. cit.*, p. 57.

[36] R. Jakobson, *op. cit.*, p. 33.

[37] Fónagy Iván, *op. cit.*, p. 17, 61.

[38] L. V. Ščerba, *Russkie glasnye v kačestvennom i količestvennom otnošenii*, Sanktpeterburg, 1912, p. 103—104.

acord cu părerea că în etapa actuală nu este posibil să se reliefeze cu precizie rolul conducător al vreunuia dintre parametrii accentului dinamic [39], conştientizarea, pe plan didactic, a rolului însemnat pe care-l are durata în realizarea efectului de accent în limba rusă s-a dovedit justă şi eficientă.

5. *Accentul şi unitatea intonaţională a lanţului vorbirii.* În expunerea noastră de pînă acum, accentul a fost privit la nivelul unităţilor accentuale. La acest nivel se are în vedere „accentul obiectiv", adică fie rostirea izolată a cuvintelor, fie poziţia lor „neutră" din punct de vedere prozodic, în cadrul sintagmelor sau al enunţului. Se pune întrebarea : ce se înţelege prin poziţie „neutră" din punct de vedere prozodic? O poziţie, în cadrul unei sintagme sau enunţ, poate fi, după opinia noastră, considerată „neutră" sub aspectul prozodic, dacă cuvîntul fonetic respectiv nu este purtătorul accentului sintagmatic sau al celui logic şi nici al vreunui contur melodic. În această ipostază, accentul îndeplineşte în primul rînd o funcţie contrastivă [40], de încadrare a unităţii accentuale într-o unitate fonetică superioară.

Totodată, cum bine se ştie, unităţile accentuale în cadrul sintagmelor şi al enunţurilor pot contracta relaţii de ordin ierarhic superior, intrînd în componenţa structurilor intonaţionale şi participînd, cu celelalte mijloace de intonaţie [41], în primul rînd cu linia melodică, la transmiterea şi perceperea mesajelor.

Situîndu-se în componenţa construcţiilor intonaţionale, accentul unui cuvînt fonetic poate să îndeplinească rolul *accentului sintagmatic* (sau al frazei), *al accentului logic, al celui emfatic.* Accentul cuvintelor fonetice relevate intonaţional apare aproape întotdeauna ca „purtătorul" centrului intonaţional al curbelor melodice.

În cazurile în care accentul funcţionează la nivelul unităţilor intonaţionale, poate fi stabilit un alt raport al corelatelor sale, se pot înregistra alte „colaborări" ale intensităţii, duratei, şi, mai cu seamă, ale frecvenţei tonului fundamental. Tocmai de aceea, analizînd corelatele accentului şi interacţiunea lor, este necesar să se clarifice, de la bun început, ipostaza în care îl privim. Este evident că în realizarea efectului de accent sintagmatic, logic şi, mai cu seamă, a accentului emfatic, mişcarea tonului fundamental, care la nivelul unităţilor accentuale se consideră „cantitate neglijabilă", apare ca un corelat esenţial al lor [42]. În acelaşi timp, se schimbă şi interacţiunea duratei şi a intensităţii, în sensul creşterii lor, faţă de accentul unităţilor accentuale, într-o măsură mai mică în accentul sintagmatic şi într-una mai mare în accentul logic [43]. Iar în accentele emfatice,

---

[39] I. T. Stan, *art. cit.*, p. 58.

[40] *Ibidem*, p. 56.

[41] Noţiunea de intonaţie o înţelegem într-o accepţiune largă, considerînd că între elementele intonaţiei figurează, în primul rînd, linia melodică, adică variaţiile de înălţime, accentul de intensitate, durata, pauza ; vezi Alexandra Roceric-Alexandrescu şi D. Copceag, *Sugestii pentru cercetarea structurală a intonaţiei*, în SCL, XVII, 1966, nr. 3, p. 273 ; E. A. Bryzgunova, *op. cit.*, p. 158.

[42] R. I. Avanesov, *op. cit.*, p. 84. La accentul sintagmatic această mişcare, acest contur poate fi coborîtor, brusc sau moderat urcător, iar la accentul logic se observă un ton moderat urcător ; vezi E. A. Bryzgunova, *Zvuki i intonacija russkoj reči*, ed. a III-a, Moscova, 1978, p. 16—18, 26—28, 38—40, 46—47, 78, 99—100.

[43] Zdeněk Oliverius, *op. cit.*, p. 57.

raportul între durată şi intensitate se schimbă în funcţie de caracterul laturii emoţionale a comunicaţiei [44].

Dealtfel, despre accentul sintagmatic, logic şi, mai ales, despre cel emfatic se poate vorbi numai condiţionat, deoarece toate aceste „accente" (caracterizînd, în ultimă instanţă, o sintagmă sau un enunţ, adică o unitate intonaţională) constituie elemente ale anumitor construcţii intonaţionale. Dacă totuşi utilizăm aceste noţiuni, trebuie, după opinia noastră, să facem următoarele precizări:

Deseori sub noţiunea de *accent sintagmatic* (sau accent al frazei) se înţelege mijlocul de relevare a cuvîntului cel mai important din punctul de vedere al conţinutului. Altfel spus, se confundă *accentul sintagmatic* cu *accentul logic*, două fenomene ale enunţului diferite fizic şi funcţional. *Accentul sintagmatic* apare, în mod obligatoriu, pe silaba accentuată a ultimului cuvînt fonetic al sintagmei. Are un loc fix şi este un component obligatoriu al intonaţiei unei sintagme, participînd la organizarea prozodică, într-o unitate comunicativă a sintagmei. De exemplu, în enunţul românesc rostit în trei sintagme *Ştia să deosebească* **buchile** / *dar era* **incapabil** / *să descifreze* **o scrisoare** //, purtătoare ale accentelor sintagmatice sînt cuvintele **buchile, incapabil** şi **scrisoare**. *Accentul logic* serveşte la evidenţierea predicatului logic [45] şi apare numai în cazul cînd este determinat de situaţia vorbirii, de context sau de intenţia vorbitorului. Locul lui în enunţ nu este fix; în principiu orice cuvînt al sintagmelor unui enunţ poate fi relevat cu ajutorul accentului logic [46]. În afară de aceasta, accentul logic (faţă de accentul sintagmatic, care coincide întotdeauna cu silaba accentuată a cuvîntului fonetic respectiv) poate să apară şi pe un element neaccentuat al acestuia [47]: bunăoară, în limba română, *A venit* **după** *mine (nu* **înaintea** *mea)*; în limba rusă: *Nado iskat' mjač ne* **pered** *dómom (a* **za** *dómom)*.

К ВОПРОСУ О КОРРЕЛЯТАХ УДАРЕНИЯ. РУССКО-РУМЫНСКИЙ СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ ОБЗОР

(*Резюме*)

После вводных замечаний относительно места ударения среди суперсегментных элементов языка, автор рассматривает в сопоставительном плане фонетические характеристики ударения. Он показывает, что согласно традиционной типологической точке зрения как русское, так и румынское ударение (и ударение многих других языков) характеризуется как динамическое, силовое ударение, так как основным способом выделения ударного гласного в обоих языках считается большая сила и напряженность данного гласного.

[44] M. I. Matusevič, *Sovremennyi russkij jazyk. Fonetika*, Moscova, 1976, p. 239.
[45] L. R. Zinder, *op. cit.*, p. 291.
[46] M. I. Matusevič, *op. cit.*, p. 235, 259.
[47] *Gramatica...*, p. 471; M. I. Matusevič, *op. cit.*, p. 236.

В то же время экспериментально-фонетические исследования русского ударения показывают, что главным различием между ударным и безударными гласными является различие не в силе, а в длительности этих гласных. Что же касается длительности гласного ударного слога в румынском языке, она оценивается специалистами как имеющийся, но избыточный признак румынского ударения.

В заключение автор отмечает, что другое соотношение между силой, долготой и особенно высотой ударного гласного обнаруживается в тех случаях, когда словесное ударение выполняет определенную функцию (синтагматического, логического или эмфатического ударения) в составе интонационных конструкций.

Martie 1981

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE EXPRESIILE CU VERBE IMPERSONALE-UNIPERSONALE COPULATIVE

DE

D. BEJAN

1.0. Structura formală a expresiilor. Aceste expresii impersonale-unipersonale sînt alcătuite din verbul copulativ *a fi* impersonal (mai rar şi alte verbe copulative : *a părea, a se părea, a apărea, a rămîne, a deveni*), adverbe, substantive, verbe la supin, pronume, numerale, interjecţii.

1.1. Expresii în care al doilea termen este adverb.

1.1.1. Adverbe de timp : *e tîrziu, e devreme, e timpuriu, e prematur* etc.

1.1.2. Adverbe de mod propriu-zise : *e bine, e cumva, e cum (Spune-mi* **cum e** *cînd eşti bolnav), e degeaba* etc.

1.1.3. Foarte numeroase sînt în aceste expresii adverbele care provin din adjective.

1.1.3.1. Din adjective propriu-zise.

Cele mai multe dintre expresii au adjective împrumutate sau formate după modelul acestora. Le-am grupat după elementul lor final, chiar dacă în limba română acest element nu e detaşabil : *-al : se pare ilegal, e infernal, e senzaţional, e principial* etc. ; *-(a)bil : e condamnabil, e deplorabil, e detaşabil, e formidabil ; -iv : devine abuziv, nu mi se pare constructiv, e obiectiv, e semnificativ, e (mai) operativ* etc. ; *-ar : nu mi se pare necesar, e arbitrar, nu pare regulamentar, e extraordinar, e reacţionar* etc. ; *-ist : e fantezist, e antirealist* etc. ; *-il : e inutil, pare dificil, ni se pare neverosimil, e umil, e util, apare util (Apare mai util să-l păstrezi, decît să-l distrugi)* etc. ; *-ent : e decent, e inconsecvent, mi se pare indecent* etc. ; *-iu : pare hazliu, e obligatoriu, e iluzoriu, devine impropriu, e pretimpuriu* etc. ; *-ic : e cinic, pare (mi se pare) dogmatic, e dramatic, e fantastic* etc. ; *-os : e avantajos, e caraghios, pare curios, e dureros, e dizgraţios, e monstruos* etc. ; *-ant : e amuzant, pare antrenant, e degradant, e deprimant, e enervant* etc. ; *-at : e ciudat, e delicat, pare perimat, e ingrat* etc. ; *-aş : e pătimaş, e gingaş, e trufaş.*

Mai puţin numeroase, dar frecvente, sînt expresiile cu adverbe provenite din adjective primare : *e rău, e frumos, e sigur, e limpede, e uşor* etc.

1.1.3.2. Din adjective provenite din participii : cu *-tor : e ademenitor, e ameninţător, e dăunător, e hotărîtor, pare jignitor, mi se pare sfidător* etc. ; *-at* (pozitive sau negative) : *e complicat, e minunat, e nejustificat, e nemotivat,*

pare demodat; -ut: e plăcut, pare neplăcut etc.; *-it: e neobişnuit, e nemaipomenit, e necinstit, pare neobişnuit* [1].

1.1.3.3. Unele expresii sînt eliptice de verbul copulativ: *probabil, posibil, bine, sigur* etc.[2]

1.1.3.4. Nu există expresii cu adjective. Neexistînd subiect, prezenţa adjectivului nu e posibilă.

1.2.0. Expresii în care al doilea cuvînt e un substantiv.

1.2.1. Expresii fixe, în care substantivul denumeşte:

a) timpul: *e ziuă, e dimineaţă, e seară, e vară, e ianuarie* etc.;

b) fenomene ale naturii: *e soare, e ceaţă, e vreme [bună]* etc.;

c) stări psihice, verbul copulativ *a fi* fiind sprijinit de pronume personal în dativ: *mi-e ruşine, mi-e scîrbă, mi-e teamă, mi-e dor, mi-e milă, mi-e silă* etc.;

d) stări fiziologice, verbul fiind însoţit de pronume personal în dativ: *mi-e sete, mi-e foame, mi-e frig, mi-e greaţă* etc.

1.2.2. Foarte numeroase pot fi expresiile ocazionale, contextuale, în care substantivul apare determinat:

1.2.2.1. De un articol nehotărît.

a) Substantivul nu are alte determinări: *e o aberaţie, e un abuz, e o anomalie, e o bagatelă, e o bazaconie, e un chin, e un declin, e o fărădelege, e o himeră* etc. Expresiile de acest tip sînt cele mai numeroase.

b) El apare însoţit de un adjectiv: *e o afacere teribilă, e o ambiţie deşartă, a fost o simplă coincidenţă, e un curaj deosebit, e un deranj prea mare, e o indiferenţă crasă, e o jertfă supremă, e o adevărată măiestrie, e un optimism exagerat, e o pasiune plăcută, e o privelişte sinistră* etc.

c) Substantivul e urmat de un alt substantiv cu prepoziţie: *e o dovadă de nesupunere, e o cinste pentru noi, e o demonstraţie de forţă, e o dezertare de la datorie, e un exemplu de devotament, e o îndatorire de onoare, e o măsură de precauţie, pare o pierdere de vreme, mi se pare o dovadă de prietenie* etc.

d) Substantivul e urmat de un genitiv cu articol posesiv: *e o deformare a adevărului, e o depăşire a atribuţiilor, e un exerciţiu al minţii, e o încălcare a adevărului, e o mîndrie a tuturor, e un obicei al românilor, mi se pare o răsturnare a adevărului, pare o simplificare a lucrurilor* etc.

e) Substantivul are mai multe determinări: *e o bucurie deosebită pentru noi, e un dezinteres total faţă de munca altuia, e o pasiune prea mare din partea ta* etc.

1.2.2.2. Substantivul e articulat cu articol hotărît (şi desigur determinat): *e culmea prostiei, e ironia soartei* etc.

1.2.2.3. Substantivul din expresie e precedat de prepoziţie: *e de mirare, e la mintea cocoşului, e sub orice critică, e peste puterile mele, a rămas de pomină, ajunge de rîsul oraşului [să zici aşa ceva]* [3].

---

[1] Considerăm că în expresii de tipul: *mi-i scris, mi-i dat, e indicat, e ştiut* al doilea cuvînt e verb la participiu, deci avem de-a face cu verbe pasive *impersonale-unipersonale*. Pentru terminaţiile participiului, vezi *Gramatica*, ed. a II-a, 1963, I, p. 267.

[2] Vezi şi Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1970, p. 215.

[3] Vezi Gh. Poalelungi, *Despre propoziţiile impersonale în limba română*, în „Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic Bucureşti, pe anul 1956", Bucureşti, 1957, p. 69.

1.2.2.4. Există şi expresii eliptice de verb : *păcat, ruşine, ce folos* etc.[4]

1.2.2.5. Există un paralelism între unele verbe impersonale-unipersonale, expresii cu substantive şi expresii cu adverbe :

ne consternează	e o consternare	e consternant
ne demoralizează	e o demoralizare	e demoralizator
ne emoţionează	e o emoţie	e emoţionant
ne epuizează	e o epuizare	e epuizant
ne încîntă	e o încîntare	e încîntător
ne înjoseşte	e o înjosire	e înjositor
ne întristează	e o întristare	e întristător
ne jigneşte	e o jignire	e jignitor
ne liniştește	e o liniştire	e liniştitor
ne măgulește	e o măgulire	e măgulitor
ne molipsește	e o molipsire	e molipsitor
ne onorează	e o onoare	e onorant
ne place	e o plăcere	e plăcut
ne ruşinează	e o ruşine	e ruşinos
ne stînjeneşte	e o stînjenire	e stînjenitor
ne tulbură	e o tulburare	e tulburător

1.3. Expresii în care al doilea cuvînt e un verb la supin : *e de afirmat, e de ajuns, e de anunţat, e de apreciat, e de arătat, e de crezut, e de declarat, e de dezvăluit, e de dorit, e de raportat, e de remarcat, rămîne de văzut, rămîne de adeverit, rămîne de stabilit, pare de necrezut, mi se pare de necrezut* etc.

1.4. Expresii în care al doilea cuvînt e un pronume : *e ceva, pare ceva, mi se pare ceva, e tot aceea.*

1.5. Expresii în care al doilea cuvînt e un numeral : *e opt, e zece,*

1.6. Expresii cu interjecţii : *e vai*, care poate fi eliptică : *vai* (de el). Interjecţia poate fi substantivizată, ca în versurile : *„El vine spre pașă : e groază şi vai / Că vine furtună"* (Coşbuc, *Opere*, I, 1958, p. 646).

2.0. Caracteristici lexicale, morfologice şi sintactice.

2.1. *În legătură cu statutul de expresii sau de locuţiuni al acestora.* Lucrările de specialitate le numesc expresii impersonale sau unipersonale [5], locuţiuni impersonale [6] sau construcţii specifice limbii române [7]. Credem că e mai adecvat să li se spună expresii şi nu locuţiuni, pentru că nu sînt formate dintr-un verb obişnuit, ci dintr-un verb copulativ şi un alt cuvînt şi pentru că, de regulă, nu au drept echivalent un cuvînt simplu, cum au, în general, locuţiunile.

---

[4] Vezi şi Şt. Gîosu, *Propoziţia subiectivă*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Filologie, Iaşi, XII, 1961, fasc. 1, p. 70.

[5] *Gramatica limbii române*, ediţia I, vol. II, Bucureşti, 1954, p. 70 ; G. Beldescu, *Contribuţii la cunoaşterea numelui predicativ*, Bucureşti, 1957 ; Gh. N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, în LL, 7, 1963, p. 231—257 ; *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, vol. II, Bucureşti, 1963, p. 104 ; Ecaterina Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Bucureşti, 1972, p. 37—79 ; Gavril Neamţu, *„Predicatul nominal" şi determinanţii săi. Probleme de teorie şi analiză*. Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1977, p. 140—149.

[6] I. A. Candrea, *Cours complet de grammaire roumaine*, Bucureşti, [1928], p. 215 ; Florica Dimitrescu, *Locuţiunile verbale*, Bucureşti, 1958, p. 111—115.

[7] Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componenţa predicatului nominal*, în SG, II, 1957, p. 105.

2.2. *În legătură cu caracterul impersonal sau unipersonal.* Din punctul de vedere al flexiunii verbale, expresiile despre care vorbim sînt unipersonale, nu au decît formă de persoana a III-a sau, condiţionat, numai la a III-a.

Din punctul de vedere al autorului acţiunii, avem de-a face cu expresii *impersonale*, căci ele nu satisfac relaţia cu un asemenea autor sau cu un subiect. Unele dintre ele îşi păstrează această calitate întotdeauna *(e devreme, e tîrziu, e cald, mi-i foame, e zece* etc.). Cele mai multe expresii sînt impersonale contextuale, impersonalizarea (= lipsa subiectului, a autorului acţiunii) asigurîndu-le-o numai propoziţia subiectivă, care ia locul subiectului : *e avantajos să, e monstruos să, mi-e milă să, e o demonstraţie de forţă să, e de remarcat că, pare ridicol să* etc.[8]

Spre deosebire de verbe, care se clasifică în *personale (tripersonale)* şi *unipersonale* — după flexiune şi în *personale (tri-,uni-* şi *im-)*, după autorul acţiunii şi în *impersonale — unipersonale* — după ambele (flexiune şi autorul acţiunii), expresiile discutate aici sînt numai *impersonale-unipersonale* propriu-zise şi contextuale (ocazionale)[9].

2.3. *Referitor la funcţia sintactică a expresiilor în discuţie*, lucrările de specialitate le încadrează, pe bună dreptate, la predicatul nominal[10]. În lucrări mai vechi, ele au fost considerate predicate verbale[11].

3.0. Concluzii.

3.1. Expresiile de care am vorbit sînt *impersonale-unipersonale*, spre deosebire de verbe, care pot fi *tripersonale, unipersonale* şi *impersonale-unipersonale.*

3.2. Unele din expresiile discutate îşi păstrează calitatea de impersonale-unipersonale întotdeauna, altele (mai numeroase) dobîndesc această calitate contextual, ocazional, principala marcă a acestui lucru fiind propoziţia subiectivă.

3.3. Cele mai numeroase sînt *expresiile cu adverbe* (mai rar adverbe propriu-zise şi mai frecvent adverbe provenite din adjective), *cu substantive* şi *cu verbe la supin.* Sporadic, avem expresii cu *numerale, pronume* şi *interjecţii.*

3.4. Cel mai frecvent în expresii e verbul *a fi.* Dar în compunerea lor pot intra şi alte verbe copulative : *a ajunge, a apărea, a deveni, a părea, a se părea* şi *a rămîne.*

3.5. Din punct de vedere sintactic, aceste expresii sînt predicate nominale.

---

[8] Aceste construcţii pot avea subiect la forma de persoana a III-a, devenind impersonale din punctul de vedere al autorului acţiunii *(este posibil acest lucru)*, numai că în asemenea situaţii adverbul din expresie îşi pierde calitatea de adverb şi devine adjectiv, avînd de-a face cu un verb copulativ unipersonal.

[9] Vezi D. D. Draşoveanu, *Curs de sintaxă*, Cluj-Napoca, 1979.

[10] G. Beldescu, *op. cit.* : *Gramatica limbii române*, ediţia a II-a, vol. II ; Ecaterina Teodorescu, *op. cit.* ; Gavril Neamţu, *op. cit.* ; Paula Diaconescu, *op. cit.*

[11] Vezi *Gramatica limbii române*, ediţia I, vol. II.

SUR LES EXPRESSIONS À VERBES IMPERSONNELS-UNIPERSONNELS COPULATIFS

(Résumé)

En roumain, les expressions verbales impersonnelles-unipersonnelles ont pour premier constituant des verbes impersonnels unipersonnels (copulatifs), dont le plus fréquent est *a fi*; les autres seraient : *a apărea, a părea, a se părea, a rămîne.* Ces verbes sont suivis :

— d'adverbes (proprement dits ou provenus d'adjectifs : *e bine, e uşor, pare ilegal, e condamnabil),*

— de substantifs *(e ziuă, e soare, mi-e foame, e un abuz, pare o pierdere de vreme),*

— de verbes *(e de afirmat, e de necrezut, rămîne de văzut),*

— de numéraux *(e opt, e zece)* et

— d'interjections *(e vai).*

Le nom d'« expressions » et non de « locutions » elles se le justifient — d'un côté — par le fait qu'elles sont formées non pas de verbes ordinaires, mais de verbes copulatifs + un autre mot —, et de l'autre — parce que leur équivalent n'est pas habituellement un mot simple, comme c'est le cas pour les locutions.

Rapportées à l'agent de l'action et à la personne, ces structures sont considérées comme impersonnelles-unipersonnelles.

Du point de vue syntaxique, ces expressions sont des prédicats nominaux.

Noiembrie 1980

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CAUZALA ARGUMENTATIVĂ

DE

D. D. DRAŞOVEANU

0. Pentru anumite structuri cauzale, stabilirea termenilor respectivei relaţii face necesare anumite demersuri.

1. Cauză — efect. Spunem şi (1) *Ion are temperatură fiindcă este bolnav.*,

1.1. dar spunem şi (2) *Ion este bolnav fiindcă are temperatură.*

Comparînd (2) cu (1), vedem, ca notă comună, aceeaşi r e l a ţ i e cauzală, exprimată prin *fiindcă*, iar ca notă distinctivă că, în timp ce în (1) t e r m e n i i reflectă fidel realitatea, cauza — în subordonata cauzală, efectul — în regentă, în (2) termenii sînt, faţă de aceeaşi realitate, i n v e r s a ţ i : cauza — în regentă, iar efectul — în subordonată.

În această inversare, din (2), se conţine însăşi problema de soluţionarea căreia ne vom ocupa mai jos şi care problemă constă în c o n t r a d i c ţ i a dintre două planuri, ambele ale *conţinutului*, al celui gramatical şi al celui extragramatical.

În planul conţinutului gramatical, adică nu numai formal, subordonata din (2), *fiindcă are temperatură*, trebuie să fie considerată ea, şi nu regenta, drept cauzală, pentru că ea este cea care are la marginea din s t î n g a conjuncţia subordonantă, iar aceasta, ca totdeauna, regizează (modal-personal)[1] de la stînga la dreapta [2] (cu aderenţa [3] în acelaşi sens), cerîndu-l pe *are* (nu pe *este*) şi făcîndu-l astfel pe el — ca Ts [4] din structura Tr *(este)* + Rs *(fiindcă)* + Ts *(are)* — termenul « cauză »[5]; în planul extragramatical, acelaşi termen, faptul de a avea temperatură, reprezintă însă « efectul ».

Soluţii

A. Dacă ne-am opri la constatarea contradicţiei, ar însemna să invocăm drept soluţie o nouă inversiune, pe care am numi-o « inversiune cauzală », după modelul celei temporale[6]. O atare soluţie nu numai că nu ar rezolva contradicţia, ci, dimpotrivă, ar fixa-o.

---

[1] Vezi, despre regimul verbal modal-personal, context diagnostic al conectivelor subordonante interpropoziţionale, [1], p. 19—29.

[2] [2], p. 241. *Regizări* de la dreapta la stînga şi astfel *legături* de la stînga la dreapta pot realiza interpropoziţional, în situaţii speciale, numai adverbele şi pronumele relative *(ibidem)*.

[3] Despre aderenţa conectivului subordonant la termenul regizat, vezi [3], p. 28, pct. B.

[4] Ts = termen subordonat; Tr = termen regent; Rs = element relaţional — conectiv sau morfem de relaţie — subordonant.

[5] Despre relaţie ca *creator* al calităţii de termen, şi nu invers, vezi [4], p. 158.

[6] Vezi *Construcţii temporale inverse*, în [7, II], p. 299.

Observaţii.

a. Pentru sintaxa limbii române, inversiunea temporală nu se impune cu necesitate a fi acceptată; aşă după cum în *Am ajuns* **cînd se înserа** subordonata reprezintă circumstanţa temporală, tot aşa şi în *Se înserа* **cînd am ajuns**: „Cînd se înserа?", ..., cînd am ajuns!"

b. Este în schimb necesară acceptarea unei «*inversiuni concesive*» în fraze ca *Doresc să te ajut,* **numai că** *nu pot* (= *Deşi doresc să te ajut, nu pot*), cel puţin pentru motivul că astfel *numai că,* încadrat de [7, II], p. 249, la coordonare, îşi găseşte locul legic în domeniul subordonării, legic, întrucît, aşa după cum arătam în [1] p. 23, pct. 5, întregul funcţionează ca elementul singur de la marginea din dreapta, *numai că,* precum *că.*

B. Dealtfel, chiar făcînd abstracţie de deziderатul lichidării contradicţiei în discuţie — desfiinţarea ei va fi consecinţă şi nu scop —, structurile de tipul (2), *Arde fiindcă iese fum, E oxigen pentru că întreţine arderea, A plecat (pentru) că nu era acolo,* fac neacceptabilă soluţia **A.** dintr-un motiv obiectiv, acela al situării temporale a termenilor relaţiei cauzale atît gramaticale, cît şi extragramaticale.

Precizare. Intrînd în domeniul «corespondenţei timpurilor» (mai departe CT), precizăm că rămînem la CT din [6, II][7], ca una care, raportînd timpul predicatului subordonatei la timpul predicatului regentei, păstrează corespondenţa dintre termenii gramatical şi cei ai realităţii: subordonata cauzală — anterioară, consecutiva şi finala — posterioare etc., spre deosebire de CT din [7, II][8].

Întrucît pune mai clar în evidenţă raportul temporal, reţinem exemplul *A plecat, că nu (mai) era acolo*: faptul de a nu se mai fi aflat acolo, de ex. la ora 8, este posterior faptului de a fi plecat, la ora 7; ar însemna ca — chiar în codul CT adoptat (vezi *Precizare*) — subordonata cauzală să fie posterioară regentei sale.

Soluţia **B.** va apăra anterioritatea cauzalei şi a cauzei, desfiinţînd totodată şi contradicţia formulată mai sus.

Această soluţie, dealtfel previzibilă ca unica posibilă, constă în a arăta că termenii relaţiei cauzale nu sînt nici *a plecat,* nici *nu era.*

Termenul regent, efectul, este materializat intonaţional, şi anume prin intonaţia declarativă, pe care o echivalăm cu verbele corespunzătoare, ale declaraţiei: **afirm**... *fiindcă*...

Faptul că un sens exprimat intonaţional se poate constitui în Tr al unei relaţii cauzale apare mai evident cînd intonaţia este interogativă: *Cît e ceasu'?, c-al meu a stat.*, unde Tr este, prin echivalare, verbul *a întreba.*

Termenul subordonat, la rîndul său, nici el nu este *faptul* de a nu se mai fi aflat acolo *(nu era)*; el nu este cauză, după cum am arătat mai sus, nici în raport cu *a plecat,* faţă de care este posterior, dar nici în raport cu *afirm,* de data aceasta nu din motive de CT, căci este anterior lui *afirm,* ci pentru că, luat ca fapt *în sine,* el nu obligă la operarea unei deducţii, nici la actul afirmării relatului său *(a plecat).*

[7] Această CT este dealtfel conformă cu cea din gramatica latină şi, presupunem, cu a sintaxei generale.

[8] Pentru motivarea mai dezvoltată a opţiunii noastre, vezi [5], p. 27 şi urm.

Observație. Cînd *ca fapt* el se constituie drept cauză, se obține o cauzală de tipul (1); în acest caz efectul este tot un fapt, iar ca Tr avem un sens organizat fonematic și nu echivalentul intonației (afirm) : **Nu am discutat** *cu el, pentru că* **nu era** *acolo.*

Acest act, al *afirmării*, se află în relația de la efect la cauză, cu un alt act, cel al *constatării*, încît Ts este un verb din această categorie : *...întrucît* **am constatat.**

Reunindu-i, termenii discutați, și dispunîndu-i în lanțul vorbirii, segmental, obținem : **Afirm** la ora 9 *[că] a plecat* la ora 7, *întrucît* **am constatat** la ora 8 (deci înainte de a afirma) *[că] nu mai era acolo* la ora 8 ; *Afirm [că] Ion este bolnav, întrucît constat [că] are temperatură.*

Concluzie (la **1.1.**).

(a) Cauzala *întrucît am constatat* este astfel a n t e r i o a r ă lui *afirm*. Formula soluției **B.** este : *Afirm* « cauza », *întrucît constat* « efectul ».

(b) Relația cauzală g r a m a t i c a l ă „urcînd"[9] la nivelul *afirm — constat*, ea „duce cu sine" și calitatea, aparentă dealtfel, de termen gramatical [10] — cauză și de termen gramatical — efect al predicatelor *nu era*, respectiv *a plecat ;* acestea sînt astfel s c o a s e din corespondența încrucișată cu termenii planului extragramatical, rezultatul fiind și desființarea contradicției, tot aparentă, descrise la început.

C. Există structuri, de asemenea cu conjuncții cauzale, dar diferite de tipul discutat mai sus, încît la acestea (vezi *infra* **2.** și **3.**) formula soluției **B.** nu va putea fi aplicată, decît dacă-i aducem unele modificări , neesențiale ; odată însă acestea aduse, varianta pe care o vom obține, **C.**, va fi preferabilă precedentei, **B.**, ca mai economică, ea explicînd nu numai structurile de la **2.** și **3.**, ci și structurile de la **1.1.**

2. Parte — întreg. Ex. (3) *Am fost în Oltenia, căci Craiova se află în Oltenia.* Relația cauzală, exprimată prin *căci*, în planul termenilor exprimați, după cum vedem, nu se verifică : nu de aceea am fost în Oltenia.

3. Noțiuni și note **opuse.** Luăm un exemplu în care avem contrarietate : (4) *Nu-i alb, că-i negru.* Nici aici, în planul termenilor exprimați, relația cauzală *(că)* nu se verifică, „negrul" nefiind cauza „non-albului".

Observație. A-l substitui aici, și în general, pe *că* cu *ci* ar însemna eludarea problemei, scoaterea din discuție a structurii, iar a-l încadra pe *că* între conjuncțiile coordonatoare adversative este o imposibilitate gramaticală (vezi [1], p. 24 și urm.).

Ambele structuri, și (3), și (4), se vor rezolva în același fel (iar ca ele și structura (2), pe care o vom relua mai jos, la **4.**).

Constatînd că în amîndouă relația cauzală nu se verifică în planul termenilor exprimați, dar știind că ea există prin conjuncțiile cauzale *căci, că*, nu rămîne decît să identificăm, ca mai sus, la **1.1.**, termenii între care această relație se situează.

Pentru aceasta, plecăm de la silogismele pe care structurile (**3.**) și (**4.**) le presupun. Silogismele fiind sub formă de entimemă, vom pune premisa subînțeleasă între paranteze.

---

[9] Punem cuvîntul între ghilimele, întrucît, înțeles cu sensul propriu, ar însemna să nesocotim teza saussuriană a unidimensionalității lanțului vorbirii (vezi [8], p. 103).

[10] Vezi nota 5.

Silogismul ex. (3): (Craiova se află în Oltenia.). / Eu am fost în Craiova. // Deci eu am fost în Oltenia.

Silogismul ex. (4): (Obiectele clasei O — admitem că — sînt sau negre sau albe.) / Acest obiect, aparţinînd clasei O, este negru. // Deci acest obiect nu este alb.

4. Structura (2) presupune şi ea un silogism, încît o putem relua, aliniind-o structurilor (3) şi (4), supunînd-o adică aceleiaşi interpretări.

Silogismul ex. (2): (Cine are temperatură este bolnav.) / Ion are temperatură. // Deci Ion este bolnav.

(a) Constatăm ca notă comună celor trei structuri, (3), (4) şi (2), considerate din punctul de vedere al corespondenţei cu componentele silogismului, faptul că *subordonata cauzală corespunde premisei, iar regenta — concluziei.*

(b) Relaţia de la premisă (premise) la concluzie nu este însă o relaţie cauzală, ci una de concludere (deducţională, consecuţională), încît termenii exprimaţi din cele trei structuri (ex. *nu -i alb — e negru*) nu sînt ai relaţiei gramaticale cauzale exprimate prin *căci, că, fiindcă*, ci ai relaţiei logice conclusive exprimate prin adverbul *deci* [11] — premisa şi concluzia.

(c) Reţinem această nouă antinomie, *concluzie — premisă*, cu care o înlocuim pe cea de la **B.**, *cauză — efect*, şi obţinem, ca formulă a soluţiei **C.**, *Afirm* « concluzia » *întrucît constat* « premisa ».

Observaţie. Pe poziţia lui *constat* pot sta, se subînţelege, în funcţie de gradul de evidenţă a conţinutului premisei, şi alte verbe sau expresii verbale, cum sînt : *văd, este ştiut, este (unanim) recunoscut, este un fapt (o realitate)* ş.a.

Pe poziţia lui *afirm* pot sta *declar, afirm, susţin ...*, nu însă şi *deduc*, deoarece actul deducerii rămîne la nivelul conţinutului logic ; ca dovadă, cînd *deduc* este urmat de *întrucît* sau de orice altă conjuncţie cauzală, se obţine o altă structură cauzală decît cea din formula noastră : ex. *Deduc întrucît (din cauză că), n-am încotro.*, structură care îl exclude pe *afirm*. Intonaţia nu se constituie decît în anumite situaţii ca Tr. (Vezi pentru asta [5].)

(d) Coexistă deci reunite, şi în formula **C.**, două planuri ale conţinutului :

1⁰ planul conţinutului gramatical, acelaşi din **B.**, format din *afirm întrucît constat*. Pe baza acestei structuri, subordonata în discuţie este c a u z a l ă ca în orice structură *x* **fiindcă** *y*;

Observaţie. Dacă am face abstracţie de unidimensionalitatea lanţului vorbirii, structura din acest plan ne-ar apărea ca o supra-structură.

2⁰ planul conţinutului logic, constituit din *obiectul* afirmării (conţinutul concluziei) şi *obiectul* constatării (conţinutul premisei). Acesta din urmă reprezintă, pentru obiectul afirmării, justificarea, temeiul logic, « raţiunea logică », argumentul.

5. În concluzie, pentru a reflecta atît calitatea de cauzală, ce ţine de planul 1⁰, cît şi specificul ce rezultă din planul 2⁰, solidar cu planul 1⁰, ni se pare adecvată, pentru tipurile discutate, (2), (3), (4), denumirea de subordonate *cauzale* **argumentative.**

---

[11] În legătură cu negarea calităţii de conjuncţie a lui *deci* şi pentru negarea existenţei propoziţiilor g r a m a t i c a l e conclusive, vezi articolul nostru [1], p. 30, pct. 3.

6. *Subsidiare.*

(a) Cauzalele argumentative își au opozant în subordonatele construite cu conjuncția subordonatoare neologică *or;* acestea ar putea fi numite subordonate *contraargumentative;* ca încadrare, ele fac parte din subordonatele *opoziționale.*

(b) Întrebuințarea lui *căci.* Din punct de vedere normativ, deosebim, în ce-l privește pe *căci,* trei categorii de contexte : 1) cînd introduce subordonate necircumstanțiale, el este de-a dreptul un *hiperurbanism;* 2) cînd introduce cauzale obișnuite, fie ale cauzei obiective, fie ale celei subiective, el este *livresc;* în această măsură socotim justă observația din [7, II]: „*căci* este livresc" (p. 302); 3) cînd introduce cauzale argumentative, în majoritatea cazurilor el nu ne mai apare ca livresc : ex. *Ion este bolnav căci are temperatură,* și celelalte exemple folosite, mai puțin exemplul (4).

BIBLIOGRAFIE

1. Drașoveanu, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale,* în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.
2. Idem, *Legături sintactice de la stînga la dreapta,* în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—246.
3. Idem, *Coordonarea / subordonarea — o diviziune* dihotomică, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 27—32.
4. Idem, *Relația — dimensiunea esențială a sintagmei,* în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 155—158.
5. Idem, *Prin* consecutio temporum *la un sistem al subordonatelor cauzale,* în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 27—33.
6. *Gramatica limbii române,* vol. II, Academia Republicii Populare Române, București, 1954.
7. *Gramatica limbii române,* vol. II, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
8. Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale,* Paris, 1971.

LA CAUSALE ARGUMENTATIVE

(Résumé)

L'auteur met en discussion des structures causales pour lesquelles l'établissement des termes rend nécessaires certaines démarches ; celles-ci expliquent un type spécial de la causale — *l'argumentative.*

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE DUBLA SUBORDONARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

FRIEDA EDELSTEIN

1.1. Posibilitatea subordonării unei propoziții față de doi sau chiar trei termeni regenți între care nu există nici un raport sintactic a intrat în atenția cercetătorilor [1]. Aceste propoziții cumulează, în exemplele date, funcții sintactice fie omogene *(a.* subiectivă + subiectivă, *b.* atributivă + atributivă, *c.* completivă directă + completivă directă), fie eterogene *(d.* atributivă + subiectivă, *e.* atributivă + predicativă suplimentară, *f.* atributivă + completivă directă, *g.* atributivă + completivă indirectă, *h.* completivă directă + subiectivă, *i.* completivă directă + completivă indirectă; *j.* atributivă + completivă directă + completivă directă, *k.* atributivă + completivă directă + subiectivă).

1.2. Tipul de enunț bazat pe structurile menționate este însă și altfel explicat. În capitolul „Les constructions du type *casa pe care spune că a văzut-o, casa care el spune că e modestă, problemele de care voim să ne ocupăm*" al studiului său monografic asupra propoziției relative în limba română, Elsa Nilsson consideră că „ce qui caractérise les constructions roumaines auxquelles ce chapitre va être consacré, c'est que de la subordonnée relative dépend une subordonnée de deuxième ordre (c.-à-d. subordonnée à la proposition relative), et que le relatif se rapporte par le sens au verbe de cette dernière subordonnée" [2]. Potrivit celor de mai sus, în enunțul *casa pe care spune că a văzut-o*, am avea propoziția relativă *pe care spune* și, dependentă de ea, subordonata „de ordinul al II-lea" *că a văzut-o*. Soluția este nesatisfăcătoare; ea nu se poate justifica nici în planul structurii, nici în al conținutului: (a) datorită imposibilității de a i se găsi relativului o funcție sintactică în propoziția cotată drept relativă, interpretarea în discuție implică separarea celor două calități ale sale: în timp ce ca termen intrapropozițional relativul se subordonează lui *a văzut* și face parte din respectiva propoziție, în calitate de conectiv interpropozițional l-ar lega pe *spune* de *casa;* (b) în planul conținutului, pretinsa propoziție relativă *pe care spune* nu poate fi raportată la substantivul *casa*, sfera acestuia fiind determinată prin *a văzut-o (casa pe care a văzut-o*, nu **casa pe care spune);* ca dovadă, *pe care*, substitutul lui *pe casa*, nu este reluat (prin *o)* pe lîngă *spune*, ci pe lîngă *a văzut.*

---

[1] D. D. Drașoveanu, *Elemente de analiză sintactică (fraza)*, în D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1959, p. 21—22; *Gramatica limbii române*, II², București, 1963, p. 265; V. Hodiș, *Subordonarea multiplă a propozițiilor relative*, în LL, XX, 1969, p. 93—108; idem, *Aspecte ale multiplei subordonări în frază*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 247—253 (vezi și bibliografia dată la p. 247, nota 4).

[2] *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne*, Lund, [1969], p. 80.

CL, anul XXVI, nr. 2, p. 149—155, Cluj-Napoca, 1981

2.0. Aducerea din nou în discuție a structurilor respective o socotim legitimată nu atît prin obiecțiile formulate față de soluția propusă, cît din considerentul că unele dintre textele folosite de autoare [3], texte la care am adăugat și alte exemple conținînd același fenomen, permit semnalarea unor aspecte nerelevate ale dublei subordonări.

2.1. Propoziția cu doi Tr nelegați sintactic între ei poate cumula funcție atributivă + circumstanțială:

2.1.1. Temporală:

(1) *Chiar pe marginea malului e o movilă,* **pe care cînd te-i sui,** *ai înaintea ochilor o minune de tablou.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, Î.L. 14 [4].

(2) *Era mai cu seamă un mi bemol, care horcăia rău de tot și* **pe care de cîte ori îl auzea,** *se cabra și lua o atitudine de vădită protestare.* BRĂTESCU-VOINEȘTI, R. 64.

Subordonatele *pe care cînd te-i sui* și *pe care de cîte ori îl auzea* au ca Tr_1 substantivele *movilă*, respectiv *mi*, iar ca Tr_2 predicatele *ai*, respectiv *se cabra*.

În schemă:

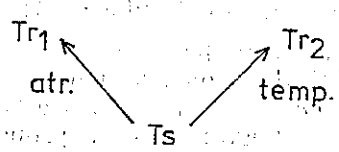

Față de ambii Tr_2 subordonarea lui Ts *(te-i sui* și *auzea)* se realizează prin conective temporale.

2.1.2. Finală:

(3) *Vreau să alung gîndul că bunica mea Fana e aceeași cu femeia* **pe care** *m-am dus anume* **ca s-o cunosc la Monaco.** SERGHI, RFR, XIV, $1947/_2$, 45.

Tr_1: *femeia* [5]

Tr_2: *m-am dus*

Ts: *pe care ... ca s-o cunosc.*

2.1.3. Consecutivă:

(4) *Vor ajunge la o simplificare esențială, la o unitate statornică și definitivă,* **pe care** *nu sîntem încă destul de evoluați* **ca să o descoperim** ARGHEZI, L. 162.

Tr_1: *unitate*

Tr_2: *nu sîntem destul de evoluați*

---

[3] Vezi *infra*, exemplele: (2) — (4).

[4] **Abrevieri**: ALEXANDRESCU, O. = Gr. Alexandrescu, *Opere*, [București], 1957; ARGHEZI, L. = T. Arghezi, *Lina*, [București], 1965; BRĂTESCU-VOINEȘTI, Î.L. = I.Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*, București, [f.a.]; BRĂTESCU-VOINEȘTI, R. = I.Al. Brătescu-Voinești, *Rătăcire*, București, [1937]; F = funcție; SERGHI, P.P. = Cella Serghi, *Pînza de păianjen*, [București], 1962; SERGHI, RFR = Cella Serghi, *Fragment*, în „Revista Fundațiilor", XIV, 1947, nr. 2; Tr = termen regent; Ts = termen subordonat.

[5] Pentru economie de spațiu, în continuare structurile nu le vom mai reprezenta sub formă de schemă, ci incolonînd termenii.

Ts: *pe care ... ca să o descoperim.*

2.1.4. Comparativă condiţională:

(5) *Ne-am întors în casa în care locuisem, dar* **în care parcă n-am fi trăit niciodată,** *atît era de rece.* SERGHI., P.P. 57.

Tr_1: *casa*

Tr_2: *atît era de rece*

Ts: *în care parcă n-am fi trăit niciodată.*

2.1.5. Condiţională:

(6) *Pe o scară , ca acelea care duc la pod, ajungeai la o uşă,* **pe care dacă o împingeai,** dădeai într-o odaie-mansardă. SERGHI, P.P. 45.

Tr_1: *uşă*

Tr_2: *dădeai*

Ts: *pe care dacă o împingeai.*

(7) *Rîzînd d-acele două, statornică pereche,* [...]
De celelalte patru contese ideale, [...]
Pe care dacă prinţul le ia la bal de mînă,
Nu mai vorbesc cu nimeni cîte o săptămînă. ALEXANDRESCU,O. 193.

Tr_1: *contese*

Tr_2: *nu vorbesc*

Ts: *pe care dacă prinţul le ia la bal de mînă.*

2.1.6. Concesivă:

(8) *Au ajuns într-un impas,* **pe care deşi l-au depăşit de mult,** *nu se consideră încă pe deplin redresaţi.*

Tr_1: *impas*

Tr_2: *nu se consideră*

Ts: *pe care deşi l-au depăşit de mult.*

2.2. Pentru funcţia atributivă a propoziţiei dublu subordonate, materialul prezentat atestă atît aspectul determinativ, cît şi pe cel explicativ; în ceea ce priveşte funcţia circumstanţială, el nu furnizează date decît pentru funcţia temporală, finală, consecutivă, comparativă condiţională, condiţională şi concesivă, dar teoretic trebuie admis că şi alte funcţii se cumulează cu cea atributivă.

2.3. În sprijinul admiterii dublei subordonări în situaţiile în care a doua funcţie este circumstanţială (**2.1.1.—2.1.6.**) stau: 1. analogia cu subordonatele ce cumulează funcţie atributivă şi subiectivă sau atributivă şi completivă directă; 2. faptul că pronumele relativ funcţionează ca element joncţional subordonator, fie că propoziţia are rol determinativ, fie că are rol explicativ; ca dovadă în plus avem cazurile cînd ea apare — ca în exemplele (2) şi (5) — coordonată cu o altă propoziţie atributivă, ceea ce exclude ipoteza „legăturii relative" [6].

2.4. Faptul că, prin modificări cum ar fi: schimbarea cazului pronumelui relativ, folosirea lui cu altă prepoziţie, eliminarea sau inserarea unei prepoziţii, subordonata îşi pierde funcţia atributivă şi menţine numai rolul de circumstanţială nu poate constitui un contraargument, deoarece astfel

[6] Vezi articolul nostru, *Despre „legătura relativă" în limba română*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p.337—343.

de schimbări se pot opera şi în situaţiile unde dublu subordonata are funcţie atributivă + subiectivă sau completivă directă. A se compara de exemplu :

Ne-am întors în casa în care locuisem, dar **în care** *parcă n-am fi trăit niciodată, atît de rece era.*

cu :

Ne-am întors în casa în care locuisem, dar **care** *era atît de rece, parcă n-am fi trăit niciodată în ea.*

şi :

Vuia în sobă tăciunele aprins **care** *se zice că face a vînt şi a vreme rea.*

cu :

Vuia în sobă tăciunele aprins **despre care** *se zice că face a vînt şi a vreme rea.*

Dealtfel, asemenea schimbări sînt posibile numai dacă Tr_2 poate avea ca actant sau circumstanţial pronumele relativ, substitut al lui Tr_1. Eliminarea prin acest procedeu a dublei subordonări face uneori necesară o restructurare, în urma căreia enunţul devine mai analitic. Acolo unde nu există un actant sau circumstanţial comun lui Ts şi Tr_2 (ca , de exemplu, în (9) *Nu îl cunoştea pe juristul* **pe care** *era obligat* **să-l consulte),** dubla subordonare nu poate fi evitată decît prin modificări ale structurii, care afectează întreaga organizare sintactică a enunţului.

3.1. Propoziţia dublu subordonată poate avea funcţie circumstanţială faţă de Tr_1, iar faţă de Tr_2, funcţie necircumstanţială :

3.1.1. Subiectivă :

(10) *N-au realizat ce trebuia,* **deşi** *e evident* **că li s-au asigurat toate condiţiile.**

Tr_1 : *n-au realizat*
Tr_2 : *e evident*
Ts : *deşi ... că li s-au asigurat toate condiţiile.*

3.1.2. Predicativă suplimentară :

(11) *Se bucură de mai mult sprijin* **decît** *pare* **să merite** [7].

Tr_1 : *mai mult*
Tr_2 : *pare*
Ts : *decît ... să merite.*

3.1.3. Atributivă :

(12) *Te bucuri de mai multă afecţiune* **decît** *am impresia* **că ai intuit vreodată.**

Tr_1 : *mai multă*
Tr_2 : *impresia*
Ts : *decît ... că ai intuit vreodată.*

3.1.4. Completivă directă [8] sau indirectă :

---

[7] După *Gramatica limbii române*, II², p. 210, verbul *a părea* „se plasează la limita dintre verbele care pot fi construite cu un element predicativ suplimentar şi verbele copulative".

[8] V. Hodiş, în LL, XX, 1969, p. 105, arătînd că, „după modelul propoziţiilor [...] relative după primul conectiv", trebuie considerate ca „dublu-subordonate şi propoziţii relative prin al doilea conectiv, dar conjuncţionale după primul", citează un text cu o propoziţie de acest tip, avînd prima funcţie cauzală, iar a doua completivă directă : (13) *Nu este cu-putinţă să fie doi dascăli în sat, pentru că n-au din ce să trăiască amîndoi şi* **pentru că** *închipuieşte-ţi dumneata* **ce încurcătură se face în sat** [...]. SLAVICI, O. I 76.

(14) *A ajuns* **unde** *cred* (sau *sînt convins*) **că nu spera nici el** *să ajungă cîndva.*

Tr_1: *a ajuns*

Tr_2: *cred*, respectiv *sînt convins*

Ts: *unde ... că nu spera nici el.*

3.2. Dintre rolurile circumstanțiale compatibile cu acest tip de dublă subordonare, semnalăm: funcția circumstanțială de loc, de timp, cauzală, de mod comparativă și concesivă. Raportul sintactic fiind realizat, în majoritatea cazurilor, față de amîndoi Tr prin conjuncție sau locuțiune conjuncțională, este exclusă punerea în discuție a unei eventuale anulări a vreunuia dintre raporturile de subordonare (spre deosebire de situațiile de sub **2.1.**).

4.0. Dintre posibilitățile de asociere a funcției subiective cu cea completivă, ca și a completivelor între ele în propoziții cu roluri sintactice eterogene, relevăm ca fiind mai frecvente:

4.1. Subiectivă + completivă directă sau indirectă:

(15) *S-a aflat în cele din urmă* **cui** *voia* **să-i lase colecția.**

(16) *Nu se știe* **cui** *s-a gîndit inițial* **să-i dea această șansă.**

4.2. Completivă directă + subiectivă sau completivă indirectă:

(17) *Nu știu* **cui** *trebuie* **să mă adresez.**

(18) *Vezi* **cui** *a fost silit* **să-i facă atîtea concesii?**[9]

5.0. Mijloacele subordonării. Structura propozițiilor dublu subordonate, cu funcții omogene sau eterogene, prezintă numeroase combinări ale mijloacelor de realizare a funcțiilor sintactice față de cei doi Tr.

5.1. Conectiv (pentru F_1) + flexiune modală (pentru F_2)[10]:

a) Pronume sau adverb relativ (F_1) + conjunctivul sau gerunziul (F_2)[11]:

Iată problema **pe care neglijînd-o,** *s-ar putea să ai surprize neplăcute.* Vezi și ex. (9).

Observații. 1. Construcția gerunzială este dublu subordonată, avînd rol atributiv pe lîngă *problema* (Tr_1) și condițional pe lîngă *s-ar putea* (Tr_2). Pronumele relativ *pe care* își realizează funcția sintactică intrapropozițională în cadrul construcției gerunziale, pe care o leagă totodată de substantivul din stînga sa.

---

[9] V. Hodiș, în LL, XX, p. 98, dă exemplul (17) pentru a ilustra constatarea că „primul conectiv este uneori un pronume (sau adjectiv pronominal) relativ sau nehotărît". Propoziția *cui ... să mă adresez* fiind însă interogativă indirectă (în cazul înlocuirii hipotaxei prin parataxă, ea devine interogativă directă), pronumele *cui* este, evident, și el interogativ. Observația este valabilă și pentru exemplele: (19) *Spune-mi* **cine** *bănuiești că a făcut-o* și (20) *Buarfe* **care** *nu știa* **ale cui sînt** *atîrnau prin cuiere (ibidem*, p. 99). Cf. și *Gramatica limbii române*, II², p. 286.

[10] Cf. D. D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 67–79.

[11] Peste tot în **5.1.** și **5.2.**, am subînțeles și substituirile posibile ale conectivelor și ale modurilor relaționale. Pentru **5.1.** a)–b); **5.2.** a)–e), vezi și exemplele date de D. D. Drașoveanu, în *Analize...*, p. 21–22; *Gramatica limbii române*, II², p. 265; V. Hodiș, în LL, XX, 1969, p. 97–99; idem, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 251; Elsa Nilsson, *op. cit.*, p. 81–85.

2. În enunțurile în care locul conjunctivului (sau al indicativului) este ocupat de un infinitiv, raportul de subordonare față de Tr_2 poate fi admis ca realizîndu-se (a) prin flexiune modală, dacă îl considerăm pe *a* morfem, sau (b) prin conectivul *a*, dacă îl considerăm prepoziție [12]: [...] *stele* **pe care** *nu cred* **a le mai vedea.** EMINESCU, CĂLIN N. [13].

b) Pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărît (F_1) + conjunctivul (F_2); vezi ex. (15)—(18).

c) Conjuncție, locuțiune conjuncțională sau adverb cu rol de conjuncție (F_1) + conjunctivul (F_2); vezi ex. (11).

5.2. Conectiv + conectiv:

a) Pronume sau adverb relativ (F_1) + pronume sau adverb relativ (F_2); vezi ex. (1).

b) Pronume sau adverb relativ (F_1) + pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărît (F_2); vezi nota 9, ex. (20).

c) Pronume sau adverb relativ (F_1) + conjuncție sau locuțiune conjuncțională (F_2); vezi ex. (3)—(8) și (14).

d) Pronume, adjectiv sau adverb interogativ ori nehotărît (F_1) + conjuncție (F_2); vezi nota 9, ex. (19).

e) Conjuncție, locuțiune conjuncțională sau adverb cu rol de conjuncție (F_1) + conjuncție (F_2); vezi ex. (10) și (12).

f) Conjuncție sau locuțiune conjuncțională (F_1) + pronume, adjectiv sau adverb interogativ (F_2); vezi nota 8, ex. (13).

6. Concluzii. 1. Cumularea de funcții sintactice eterogene din cadrul dublei subordonări față de doi Tr nelegați sintactic între ei permite stabilirea următoarelor tipuri: *1.* funcție atributivă + (a) funcție necircumstanțială sau (b) circumstanțială; *2.* funcție circumstanțială + necircumstanțială; *3.* (a) funcție subiectivă + completivă directă ori indirectă sau (b) funcție completivă (in)directă + subiectivă ori completivă (in)directă. Caracteristică enunțurilor de tipul *1.* (a), *2.* și *3.* este, în majoritatea cazurilor, o asimetrie a segmentului intercalat, asimetrie rezultată din substituirea printr-o legătură, numai la unul dintre capetele propoziției incidente, a non-raportului sintactic, specific intercalărilor; în locul pauzei, care ne-am aștepta să izoleze și la dreapta incidenta, apare astfel o marcă a subordonării.

2. Propoziția dublu subordonată nu este întotdeauna discontinuă, poziția incidentală a regentei a doua fiind dependentă de valoarea raportului realizat între această regentă și dublu subordonata, respectiv de situația topică uzuală a acesteia față de propoziția ei regentă; dublu subordonata este deci continuă cînd la funcția atributivă se asociază una temporală, comparativă condițională, condițională sau concesivă.

---

[12] Vezi *Gramatica limbii române*, I², p. 266; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 206; *Limba română contemporană*, I, București, 1974, p. 206; D. D. Drașoveanu, în CL, XX, 1975, nr. 1, p. 72.

[13] Exemplu citat de V. Hodiș, în LL, XX, p. 104.

À PROPOS DE LA DOUBLE SUBORDINATION EN ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur discute les situations où une proposition subordonnée, en cumulant deux fonctions syntaxiques différentes, a deux termes régissants (Tr_1 et Tr_2), sans qu'il y ait entre eux aucune relation syntaxique.

On y peut distinguer trois types : 1. la proposition a le rôle de complément du nom + un deuxième rôle (a) non-circonstanciel (situations signalées dans la littérature de spécialité ; voir note 1) ou (b) circonstanciel ; 2. la proposition a une fonction circonstancielle + une fonction non-circonstancielle ; 3. la proposition a le rôle (a) de sujet + celui d'objet direct ou indirect ; (b) d'objet (in)direct + celui de sujet ou d'objet (in)direct.

En ce qui concerne la structure des propositions de ces types, l'on constate que la première fonction est réalisée par un connectif, tandis que la seconde est réalisée soit par le mode du verbe, soit par un deuxième connectif.

La proposition à double subordination est continue ou discontinue selon que le deuxième terme régissant (Tr_2) est placé à l'intérieur ou après elle, ce qui dépend de la fonction syntaxique réalisée : on y respecte l'ordre des mots usuel. La proposition à double subordination est continue, si l'une des deux fonctions est celle de complément du nom et l'autre temporelle, comparative conditionnelle, conditionnelle ou concessive.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

INNOVATIONS SYNTAXIQUES DU FRANÇAIS PARLÉ. DE LA DISJONCTION AU DÉCUMUL

PAR

LIGIA STELA FLOREA

Pour soustraire l'agencement de la phrase à l'emprise trop contraignante de l'ordre des mots — la soi-disante « séquence progressive » qui assigne à chaque terme une place bien déterminée dans l'économie de l'ensemble — le français parlé recourt d'une façon courante et de plus en plus constante à divers expédients d'efficacité variable, dont le plus systématique semble être la disjonction avec sa variante grammaticalisée, le décumul.

Le détachement en tête ou en fin d'énoncé (projection ou postjection simple ou double) d'un mot, d'un syntagme ou d'une proposition tout entière et le recours au pronom de relais (rappel) adéquat confère à la phrase un rythme saccadé, haletant, une allure souple et nerveuse apte à reproduire les soubresauts de la pensée sujette à l'impact de la poussée affective.

On assiste, comme lors de la segmentation, au « développement cinématique »[1] de la phrase qui, en butte aux mêmes accidents (anacoluthe, ellipse, interruption) s'élabore en deux ou trois temps, selon qu'il s'agit d'une disjonction simple ou complexe (double projection ou double postjection ou projection et postjection à la fois)[2]. Voici quelques exemples :

1. Quant aux Américaines, n'*en* parlons plus — projection du COD
2. Alors pourquoi que tu veux *l*'être, institutrice ? — postjection de l'Attr.
3. L'argument que tu aurais pu lui asséner, tu *l*'as dit en passant. — projection du COD, COD→P
4. Et quand je suis dans la montagne, tu te *le* demandes, où je dors ? — postjection du COD, COD→P
5. Moi, le bonheur, *ça* *me* tue. — double projection du Sujet et du COD
6. *Ils* *en* ont, un de ces culots, tous ces marchands de soupe ! — double postjection du Sujet et du COD
7. Moi, *je* *l*'ai vu trois fois, «les Casse-Pieds». — projection du Sujet + postjection du COD

[1] L'expression appartient à Marcel Cressot, *Le style et ses techniques. Précis d'analyse stylistique*, Paris, 1956.

[2] Termes employés par J. Perrot et M. Louzoun dans l'article intitulé *Message et apport d'information*, « Langue Française », 1974, nº 21, p. 122—135.

On y a marqué par des pointillés les termes isolés et par des traits continus, les éléments de rappel.

Ces derniers, doublés par les effets prosodiques (contour intonatoire et débit césuré) sont ceux qui assurent désormais la cohésion de la phrase, opérant la réintégration du terme détaché dans un contexte (de type micro- ou macrosyntagmatique). Les pronoms redondants et les morphèmes suprasegmentaires ont donc le rôle de marquer les connexions syntaxiques qui relient deux segments de l'énoncé : le terme isolé (mot, syntagme ou proposition) et le noyau de la phrase proprement dite, ou, stylistiquement parlant, *le thème* et le *propos (topic* and *comment)*. Ce qui distingue nettement ces connexions de celles qui concourent à l'organisation syntaxique de l'énoncé standard, c'est, évidemment, leur nature mélodique et anaphorique [3].

Vu que le nouvel ordre séquentiel est considéré l'expression d'une hiérarchisation subjective-affective des unités syntaxiques, le phénomène en question est généralement situé sous le signe de l'emphase. La grammaire transformationnelle représente la phrase emphatisée par la formule :

$$\Sigma \rightarrow \begin{cases} \text{Assert} \\ \text{Interr} \\ \text{Excl} \\ \text{Perf} \end{cases} + (\text{Nég}) + (\text{Passif}) + \text{Emph} + \text{P}$$

où Assert. /Interr/Excl/Perf sont les constituants obligatoires de la phrase de base Σ et Nég ou/et Passif ou/et Emph sont des constituants facultatifs ; P est le symbole de la phrase noyau [4].

Etant donnée la structure dirématique de la phrase disjointe — le constituant emphatique fonctionnant comme générateur de structures binaires — le phénomène en cause reçoit également d'autres dénominations: *thématisation* (du français « thème ») ou *topicalisation* (de l'anglais « topic »).

Il comporte également un autre aspect qui s'impose d'emblée à notre attention : une de ses variantes les plus usitées, la disjonction du sujet relayé par les anaphoriques neutres *ce* et *ça* ou par l'indéfini *on* constitue, selon toute évidence, un moyen de supprimer la redondance de marques flexionnelles sujet-prédicat et sujet-attribut, ce qui revient à lever une double contrainte formelle : l'accord et l'ordre direct. En fait une redondance d'ordre syntaxique, réalisée par des marques fonctionnelles-positionnelles se substitue à une redondance morphologique — réitération de marques additionnelles — un procédé synthétique se voyant supplanter ainsi par un procédé analytique. Les exemples ci-dessous sont révélateurs, à cet égard :

8. Oh, les gens charitables, *ça* ne manque pas dans les rues.

9. Les taches de lait, alors *ça* c'est impossible à enlever..

---

[3] L'idée qu'entre le segment isolé et la phrase organisée il n'y a qu'une simple relation anaphorique dont le support est le pronom de rappel, nous la retrouvons également dans l'une des plus récentes études sur l'emphatisation par disjonction, appartenant à François Corblin : *Sur le rapport phrase — texte. Un exemple: l'emphase*, « Le français moderne », 1979, n°1, p. 17—34.

[4] Cette formule est empruntée à J. Dubois et Fr. Dubois Charlier, *Eléments de linguistique française. Syntaxe*, Paris, 1970.

10. La typo, les lettres en plomb, *c*'est fini.
11. Nous, les Français, *on* s'était fait des tas d'amis.
12. Alors là les matinées: ... *ça* se passe à faire le lavage[5].

Outre les faits déjà signalés : la suppression de la co-occurrence de marques sujet-verbe (tous les cas de 8 à 12) et sujet-attribut (ex. 9 et 10), à l'aide de *ça* ou de *on* et respectivement de *ce*, on y relève également d'autres faits, relativement inédits qui n'ont pas encore été retenus jusqu'ici, à savoir la reprise du terme détaché par un double élément de relais (ex. 9) ou, vice versa, la reprise de deux termes détachés par un seul anaphorique pronominal (ex. 10).

La possibilité d'affranchir la phrase d'une double servitude grammaticale (ordre séquentiel et accord) est, aussi, ce qui a fait suivre à ce procédé syntaxique la voie de la grammaticalisation, c'est-à-dire, atteindre ce stade, où, le débit césuré devenu débit continu (vu la disparition de la pause orale et graphique qui séparait le thème du propos), on ne saurait plus parler d'une dislocation de la phrase [6] mais d'un décumul d'unités syntaxiques.

Le décumul représente un aspect particulier de la disjonction ou, plus exactement, un stade ultérieur dans l'évolution de ce phénomène, stade où il n'y a plus de pause entre le terme isolé et le reste de l'ensemble. Ayant retrouvé son débit continu, la phrase semble avoir retrouvé du même coup son unité formelle (d'ailleurs, malgré sa discontinuité, elle n'en conservait pas moins une certaine cohérence psychologique) et l'expédient qui ne faisait qu'une simple diversion à l'ordre grammaticalement institué, devient lui-même un procédé grammaticalisé : le décumul du sujet, de l'objet direct ou indirect, de l'attribut et du complément circonstanciel.

L'anticipation ou la reprise de l'objet direct ou indirect par un pronom redondant est un procédé syntaxique commun au français et au roumain sans qu'on puisse cependant établir à cet égard des correspondances parfaites entre les deux langues.

1. Aussi loin que je cherchais dans ma mémoire je ne *leur* avais rien fait *aux Allemands* = Nu *le* făcusem nimic nemţilor.
   (Louis-Ferdinand Céline)
2. Je *les* connaissais un peu ces *gens-là*. *Îi* cunoşteam un pic pe oamenii ăia (Louis-Ferdinand Céline)
3. Il aurait mieux fait de *te* le dire *à toi*. = Făcea mai bine să *ţi*-o spună, *ţie*. (Dialogue enregistré)
4. *Toine* je *l*'ai pas vu depuis belle lurette. = *Pe Toni* nu *l*-am mai văzut de un car de ani.

---

[5] La majorité des exemples qui fournissent son matériel illustratif au présent article sont des échantillons de dialogues enregistrés sur bande magnétique à l'Institut d'Études Linguistiques et Phonétiques de Paris ou au cours de l'enquête effectuée par l'École de Saint-Cloud en vue d'établir le lexique du français fondamental. Nous ne possédons qu'une partie de ces deux corpus : 42 textes comptant 156 pages dactylographiées.

[6] Le terme de « phrase disloquée » appartient à Charles Bally qui l'utilise à côté de « phrase segmentée » pour désigner ce genre de structure emphatique dans son *Traité de stylistique*, 3e édition,1951 et dans *Linguistique générale et linguistique française*, 1re édition, 1932. Ils ont passé ensuite chez la plupart des auteurs qui ont entrepris l'analyse de ce genre d'élocution.

5. Tu *la* mangeras *cette pomme* ≠ O să mănînci mărul ăsta.
6. *Ça* je m'*en* souviens très bien. ≠ De asta îmi amintesc foarte bine.
7. J'*y* avais pas pensé *à ça*. ≠ Nu mă gîndisem la asta.

En français, comme en roumain on peut anticiper ou reprendre des noms au trait inhérent / + Animé / ou / — Animé/ substantifs ou leurs substituts :

Il *les* rangeait *chacune* sur une table. = Le aşeza pe fiecare pe o masă.
Toutes les deux il *les* aimait éperdument. = Pe amîndouă le iubea la nebunie.
Je ne *l'*avais jamais vu *celui-là*. = Nu-l văzusem niciodată pe acela.

Mais, à l'encontre du roumain, le français opère aussi le décumul de l'objet indirect précédé de *à* et *de* et celui du complément circonstanciel (de lieu ou de cause).

8. Il faut s'*en* méfier énormément *du cœur*. (L.-F. Céline)
9. J'*y* avais pas pensé *à ça*. (Dialogue enregistré).
10. *Au lycée* j'*y* viens pour avoir mon bac. (Emission T.V.).
11. A présent il n'*y* passe pas deux personnes par jour ici. (Céline)
12. Je m'*y* plais énormément *à Seigy* maintenant. (Dialogue enregistré)
13. On *y* danse *dans votre cave?* (R. Queneau).
14. *D'avoir entendu ça* elle *en* est devenue rouge de honte. (Chr. Rochefort)

Quant au décumul du sujet, il n'a pas un correspondant roumain constant et systématique, ce tour n'étant plus un fait généralement valable pour tous les sous-codes de la langue mais un trait spécifique au roumain parlé (relâché) : *Vine el tata, Fetele s-or dumiri ele odată, O şti ea ce să facă Leana, dac-o şti*, etc. En français, de tels exemples sont beaucoup plus fréquents et apparaissent dans tous les registres du parler voire de l'écrit :

15. Le Directeur ... *qui* va *lui* — il va cotiser. = Directorul *care*, *el* va cotiza.
16. Et *moi*, qu'est-ce que *j*'ai, *moi j*'ai rien du tout pour moi.
17. Mais il *en* venait quand même *des conférenciers*.
18. *Il* est moche *son bahut.* // *Le gars il* avait pas de bol.
19. *Cela* ne te fait rien *si je vais avec toi?*
20. *Ça* m'arrange *de rester ici.*

A ce qu'on a pu remarquer, le français pratique non seulement le décumul du sujet substantival mais encore du sujet pronominal ou infinitival. Celui du pronom *je — moi je* — passe déjà pour un phénomène typique au parler quotidien, de quelque niveau que ce soit, constituant, avec les interjections, les particules et les énoncés exclamatifs les supports de la fonction expressive-affective du langage oral.

Le décumul du sujet s'inscrit dans la lignée de deux procédés syntaxiques français ; l'un plus ancien, normatif, pour ainsi dire, et l'autre, une innovation plus récente qui n'a pas encore réuni les suffrages de tous les grammairiens. Il s'agit, dans le premier cas, de la structure interrogative inversive *Ton père a-t-il été d'accord?* et dans le second, de la tournure impersonnelle où le sujet (nom, infinitif ou proposition) subit une sorte de décumul du fait qu'il se trouve doublé d'un pronom neutre *(il, ce, ça)* :

Il est arrivé du monde.

C'est inutile de lui poser cette question.

Ça vaut la peine de vous y arrêter un peu.

Les différences qui séparent les deux types de structures ne nous intéressent guère ici [7] — du reste elles s'effacent complètement en présence des impersonnels *ce* et *ça* (voir les deux derniers exemples [8]) — on s'occupera uniquement des analogies. Dans un cas comme dans l'autre le pronom (sujet « apparent ») ne fait que marquer la position du sujet « réel », étant un simple indice formel de ce dernier. Dans les deux cas « morphèmes et sémantèmes sont conçus et exprimés séparément », selon le mot de Jean Vendryès [9].

En ce qui concerne le décumul, il ne se laisse plus approximer en termes de « sujet logique » et de « sujet grammatical » comme le tour impersonnel, pas plus que dans les termes utilisés par Léo Spitzer pour décrire la phrase topicalisée : « elle marque une alternance de l'expression spontanée à portée affective avec l'expression réfléchie à portée explicative »[10].

Dans le décumul il y a plus : la tendance, devenue habitude, à faire du pronom redondant un morphème de la fonction syntaxique, une espèce de désinence casuelle, destinée à contrecarrer toute dérogation à l'ordre séquentiel standard, suppléant ainsi à l'absence du morphème suprasegmentaire.

C'est le phénomène inverse à celui qui substituait à la flexion substantivale, réduite et puis supprimée par les langues romanes, un ordre des mots relativement fixe, remplaçant de la sorte une marque additionnelle, morphologique par une marque positionnelle, syntaxique. Précisons davantage ceci : inverse en tant que forme de manifestation mais identique en tant que sens d'évolution ; le décumul ne représente au fond qu'un stade ultérieur dans cette évolution vers l'analytisme qui caractérise, d'une part le passage graduel du latin vulgaire aux langues romanes et, de l'autre, le procès actuel de différenciation code écrit — code oral.

Le décumul agit sans conteste dans la même direction : il tend à restreindre les modalités synthétiques-flexionnelles au profit des moyens analytiques d'expression — à une différence près : cette fois il ne s'agit plus d'un moyen suprasegmentaire tel que l'ordre séquentiel mais d'un procédé intrasegmentaire, l'anaphore — ce que les exemples ci-dessous prouvent d'une façon assez éloquente :

---

[7] Pour la distinction phrase impersonnelle — phrase disjointe voir Ligia Stela Florea, *À propos de la dualité « sujet grammatical » — « sujet logique »*, communication présentée devant la Société Roumaine de Linguistique Romane, Cluj-Napoca, mai 1980.

[8] C'est parce que *ce* et *ça*, par opposition à *il*, réfèrent dans le tour impersonnel à un segment de l'énoncé, se comportant donc, malgré leur caractère neutre, en vrais anaphoriques — pronoms de relais. La différence entre le tour impersonnel et le décumul d'unités syntaxiques réside dans le fait que le premier assigne une position fixe au prétendu « sujet réel (logique) », qui est situé obligatoirement après le « sujet grammatical (apparent) », tandis que le décumul offre tant la possibilité de l'antéposition que celle de la postposition du substantif ou de l'infinitif sujet.

[9] Jean Vendryès, cité d'après Léo Spitzer, cf la note 10.

[10] Léo Spitzer, *Le rappel chez M. Céline*, « Le français moderne », juin 1935.

Les enfants ça casse tout. (Dialogue enregistré)
Ça ne vous plaît pas *les cheveux longs*. (Idem)
*C'*est vraiment con *les contes de fées*. (R. Queneau)
*Les hommes c'*est bon à aimer de loin. (Le Canard enchaîné) Ils nous font entrevoir les implications morphologiques de ce phénomène : la disparition des marques de co-occurrence sujet — verbe, d'un côté, et sujet — attribut, de l'autre. C'est l'anaphore pronominale qui assume dorénavant ce rôle de liant que remplissait l'accord en qualité d'indice formel d'une relation syntaxique : *ça* prend en charge de rattacher le verbe à son sujet, de même que *c'est*, en vraie copule-charnière, rattache l'attribut au sujet, ajoutant à son statut d'auxiliaire syntaxique, donc de support de la prédication, le statut d'indice verbo-pronominal de la fonction sujet.

Vingt ans se sont écoulés depuis les enregistrements dus à l'école de Saint-Cloud, datant de 1950—1953 et jusqu'à ceux effectués par un groupe de chercheurs à l'Institut d'Etudes Phonétiques et Linguistiques de Paris en juin-août 1973, intervalle qui nous permet de suivre la courbe ascendante du processus de grammaticalisation qui nous mène de la disjonction au décumul. Si dans le corpus du français fondamental ce dernier tenait une place assez réduite par rapport à la première (30 sur 150), dans le nouveau corpus cette proportion se trouve presque renversée, le décumul défrayant plus de la moitié de l'inventaire (100 sur 177).

Celui-ci est, par ailleurs, loin de constituer une innovation récente du français parlé ; il date, vraisemblablement, d'une époque antérieure aux enregistrements susmentionnés, à en juger surtout d'après une certaine catégorie de constructions (locutions figées) qui témoignent, sinon de la grammaticalisation, au moins de la lexicalisation du procédé en question :

Il *n'en finit plus de* nous casser les oreilles.
J'*en ai assez (marre, ras le bol) de* tes caprices.
Je *m'en fous* éperdument *de* ce qu'il pense.
Si ça ne vous ennuie pas de descendre, j'ai mon dîner qui va brûler. (G. Simenon)
Ne *m'en veux pas d'*avoir lâché ces vilains mots.

En français parlé, ce besoin de doubler le nom d'un pronom anaphorique est d'autant plus impérieux que celui-ci joue dans la langue contemporaine le rôle d'une désinence antéposée, donc d'une caractéristique verbale. Le mot pourvu d'un prédéterminant nominal est un substantif, alors que celui précédé d'un déterminatif verbal-personnel est un verbe. C'est là, suivant l'opinion de A. Sauvageot [11], une distinction relevante en cas d'homonymie, plus exactement d'homophonie. Exemples :

le savon / nous savons
il ouvre la porte / il la porte

Mais, chose curieuse, le verbe connaît lui aussi dans le parler courant une espèce de décumul. Le contenu sémantique et le support grammatical du constat se trouvent parfois dissociés : l'un s'exprime par le participe passé du verbe, simple sémantème de l'action verbale, tandis que l'autre

[11] Cf. Aurélien Sauvageot, *Français écrit, français parlé*, Paris, 1968.

est fourni par des formes verbales impersonnelles *(Il y a, C'est)*, véritables auxiliaires syntaxiques véhiculant les marques de la prédication. L'énoncé verbal (dans l'acception de R. Wagner et J.Pinchon [12]) se voit convertir ainsi en un énoncé bifonctionnel à présentatif — structure préférentielle du français parlé. Exemples :

Il n'y a pas de date de précisée
pour On n'a pas précisé de date.
Il y a plusieurs personnes d'arrivées
pour Plusieurs personnes sont arrivées.
C'est vingt minutes de gagnées
pour On a gagné vingt minutes.
Un de perdu et dix de retrouvés
renvoit toujours en profondeur à une structure avec *c'est*.

Ces constructions présentent un double avantage : de permettre d'un côté au locuteur, qui pense d'abord à l'événement, d'introduire l'idée de constat avant même d'avoir achevé la préconstruction de l'énoncé (ce qui arrive souvent aux journalistes et aux speakers). Elles offrent ensuite la possibilité de réduire une phrase verbale passive ou active à un modèle de phrase extrêmement fréquent dans le français parlé — l'énoncé bifonctionnel à présentatif — ce qui représente une importante économie d'effort de sélection pour les locuteurs. Dans la variante complexe « expansive », pour ainsi dire, le rôle de la préposition est assumé par le pronom relatif qui atténue quelque peu la séparation entre morphèmes et sémantèmes tout en maintenant la structure binaire de la phrase. C'est le type d'organisation linguistique propre aux communiqués de presse et, dans certaines circonstances, à la communication orale [13] :

Il y a eu un homme qui a été tué ce soir à Belfast.
(Télésoir, 11.08.71)

En souhaitant que c'est l'Europe qui en profitera.
(Europe 1,10 h 21.05.71)

Il y a le chauffage central qui ne marche pas. (Conv. enreg.)
C'est le facteur qui vient d'arriver. (Conversation enregistrée).

Revenons-en, pour conclure, au décumul proprement dit dont la situation présente un parallélisme presque parfait avec celle de la disjonction, tant en ce qui concerne les types fonctionnels que leurs occurrences respectives dans le parler quotidien. On y retrouve aussi bien des phénomènes d'anticipation que d'évocation du sujet, du complément d'objet (direct ou indirect) et du circonstanciel, y compris des cas de décumul complexe (double anticipation ou évocation, et anticipation + évocation de deux unités syntaxiques différentes), comme dans les exemples ci-dessous :

*Nous la machine à laver on l'*a déjà. (Chr. Rochefort)
Ça lui plaît pas *à Lise ça.* (Dialogue enregistré le 5.06.73)

---

[12] cf R. Wagner — J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1962.

[13] Ces circonstances relèvent évidemment du contexte de l'énonciation. De telles séquences ne sauraient être proférées qu'en situation d'échange, d'interlocution, de dialogue, car elles supposent la préexistence d'un stimulus verbal du type question, qui pour les deux derniers exemples sera : *Qu'est-ce qu'il y a?* respectivement *Qu'est-ce que c'est?*

Mais *ça moi je* voulais pas *prolonger la discussion.*
(Dialogue enregistré le 7.07.73)

Dans le premier exemple, il y a décumul du sujet et de l'objet direct, les deux antéposés et repris par des pronoms conjoints, alors que dans le second c'est le contraire qui arrive : le sujet et l'objet, indirect cette fois, sont tous les deux postposés et préfigurés l'un par un pronom personnel, l'autre par un démonstratif, l'élément de relais étant, dans ce dernier cas, identique au mot relayé. Le troisième exemple renferme toujours un décumul complexe, du sujet et de l'objet direct, mais dans des hypostases nettement distinctes : l'un repris et l'autre préfiguré par un anaphorique pronominal (évocateur et respectivement anticipant).

Du point de vue statistique encore, le décumul et la disjonction présentent un certain nombre de similitudes ; d'une part comme de l'autre, on donne la préférence aux mêmes types fonctionnels : ainsi le décumul du sujet enregistre une fréquence supérieure par rapport à celui de l'objet et celui-ci, à son tour, l'emporte comme nombre d'occurrences sur le décumul du complément circonstanciel. Mais en ce qui concerne le premier type de décumul, on remarque une prédominance nette de l'anticipation sur l'évocation et de l'anticipation par *ce* sur l'anticipation par *ça* ou par des pronoms personnels, le rejet en fin d'énoncé du substantif, du syntagme nominal ou de la proposition offrant la possibilité au locuteur de commencer sa phrase par un pronom, forme de prédilection que revêt le sujet dans la langue de conversation. C'est ce qui fait également qu'un sujet substantival soit soumis au décumul plus souvent qu'un sujet pronominal. Toujours à l'instar de la disjonction, le décumul simple enregistre une fréquence d'occurrence supérieure à celle du décumul complexe.

Qu'on ait affaire là à un phénomène plus ou moins général, à un procédé courant du français parlé, nous le prouve aussi bien sa présence à tous les niveaux de la langue de conversation (soignée, familiaire, relâchée, populaire) que son extension dans la sphère des modèles de performance de la phrase, les soi-disant « modalités d'énoncé »[14] : depuis la phrase assertive et interrogative — soit-elle construite par coordination ou par subordination — et jusqu'à la phrase exclamative et performative. C'est dans le cadre de la subordination, plus exactement, de la proposition relative, qu'a été signalé et cerné pour la première fois le mécanisme du décumul [15].

Ces innovations syntaxiques attestent deux tendances complémentaires du français parlé qui gouvernent la dynamique des structures orales : tendance à simplifier et à uniformiser l'organisation de la phrase par l'utilisation intensive des moyens prosodiques qui se substituent pro-

---

[14] *Modalités d'énoncé vs modalités d'énonciation*, dichotomie introduite par la théorie de l'énonciation afin de distinguer les diverses catégories du dictum (assertif, interrogatif, exclamatif et impératif) d'avec les catégories du modus (déontique, désidératif, allétique, épistémique, etc.) voir T. Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, Bucarest, 1979.

[15] Cf. Pierre Guiraud, *Le système du relatif en français populaire*, in « Langages », 1966, n° 3. Le décumul du relatif, comme le titre l'indique, est propre à un certain sous-code du français parlé. Il a aussi son équivalent roumain, mais qui relève, lui tantôt de la langue standard, tantôt du langage populaire :

L'homme *que* je *l'*ai vu = Omul *pe care l-*am văzut.
Sa fille *qu'*elle *en* était si fière = Fata ei *care* era așa mîndră *de ea*, pentru : *de care* era așa mîndră.

gressivement aux outils grammaticaux, par le développement des procédés analytiques aux dépens des procédés synthétiques. Ils conduisent, d'un côté, à l'abolition de certaines contraintes formelles et, de l'autre, à l'apparition d'un nouveau système de connexions : les anaphoriques — éléments de relais.

Ces tendances découlent des coordonnées spatio-temporelles et sociales-psychologiques de l'acte de parole : contact direct et immédiat entre les locuteurs, présence du contexte situationnel qui supplée au caractère lapidaire de l'expression, impact des fonctions expressive, conative et phatique sur la dimension référentielle du message.

Mars 1980

Université „Babeş-Bolyai"
Faculté de philologie
31, rue Horea, Cluj-Napoca

DIN TERMINOLOGIA PORUMBULUI: TERMENI PENTRU NOȚIUNEA 'PĂNUȘĂ, FOAIE (PE ȘTIULETE)'

DE

VIOREL BIDIAN

Bazîndu-ne pe materialul din ALR I, ALR II și din unele dintre atlasele lingvistice românești pe regiuni (al Banatului, al Olteniei, al Transilvaniei și al Maramureșului)[1], precum și pe cel excerptat, din unele texte dialectale [2], vom face unele considerații asupra termenilor folosiți în graiurile dacoromâne pentru a denumi noțiunea 'pănușă'.

Cercetarea acestor termeni e interesantă mai ales sub aspectul formării lor, al mijloacelor la care vorbitorii au recurs pentru a denumi o noțiune referitoare la o realitate nouă, porumbul cultivîndu-se la noi doar din secolul al XVII-lea [3].

În atlasele amintite au fost cercetate și răspunsurile obținute pentru alte părți ale porumbului (frunze, tulpină, știulete, snop de strujeni) sau ale altor plante (găoacea bobului de grîu, păstăi de fasole etc.), dar, din păcate, unele din aceste noțiuni au fost programate doar de chestionarul ALR II, care, cum se știe, are o rețea de localități destul de rară. Urmărirea termenilor pentru aceste noțiuni a fost necesară, deoarece unii dintre ei desemnează și noțiunea de 'pănușă', uneori în aceleași graiuri, dar, mai frecvent, în graiuri învecinate.

Deși pănușa nu are o valoare economică deosebită (precum știuletele, grăunțele sau chiar tulpinile), folosindu-se în alimentația animalelor și mai rar la împletituri sau la umplut saltele, ea este bine cunoscută de cei care cultivă porumb și, cu foarte rare excepții, numirile pentru ea sînt vii în mintea vorbitorilor respectivi. Doar în puține puncte informatorii atlaselor n-au știut să răspundă la întrebarea pentru 'pănușă'[4], au ezitat înainte de a răspunde sau au spus că nu se cultivă porumb în satul lor.

Graiurile dacoromâne cunosc numeroși termeni pentru 'pănușă': *foaie, foiază, frunză, pană, pănușă* (cu variantele *pănuță, penușă*), *pănușeá*

---

[1] ALR II, s. n., vol. I, h. 109; ALR I, material nepublicat, chestiunea 904; NALR — Banat, ALRR — Mar., NALR — Trans., chestiunea 1 005; NALR — Olt., vol. III, planșa 70.

[2] ALRT II; *Texte dialectale Oltenia; Texte dialectale Muntenia*, vol. I—II; Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier". I. Texte. Sintaxă*, București, 1973. Menționăm că în aceste texte termeni pentru 'pănușă' apar foarte rar și că în toate cazurile ei sînt aceiași cu cei notați în anchetele pentru atlase din localitățile respective.

[3] Cîteva date privind cultura porumbului în țara noastră, cu trimiteri bibliografice, am dat în articolul *Din terminologia porumbului: termeni pentru noțiunea 'știulete'*, apărut în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 179—183.

[4] Formulată astfel în *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*: Cum le ziceți la frunzele care învelesc știuletele de porumb?

(pănujeá), penúşură, pănoje, pănójie, pănuşéie, pănuşie, ghijă, ghijură, şuşorcă, piţiană (pîţiană), vejă, vrijă, vejii (pl.), *veştie, ho(a)spă, vo(a)spă, voavă, furoască, flioaşcă, păpuşoi, floacsă.* Trebuie să precizăm că unii dintre aceşti termeni apar însoţiţi de determinanţi, deoarece folosiţi singuri au în acele graiuri alte sensuri, denumind fie altă parte a porumbului, fie părţi asemănătoare ca formă, funcţie etc. ale altor plante. Astfel, *foaie* apare uneori în sintagme ca *foaie de drugă, foi de ştiulete, foile de pe tuleu* etc., în graiuri în care *drugă, ştiulete, tuleu* desemnează noţiunea 'ştiulete'. Determinantele au fost necesare, întrucît în acele graiuri *foaie* are şi înţelesul „frunză de porumb". Determinante au fost notate uneori şi pe lîngă termenii *pănuşă, vejii (pănuşe mînînţele* şi *vejii mînînţele),* pe lîngă *hospă (hospă de mălai)* etc.

Cu sensul „pănuşă" termenul **foaie** nu este menţionat în principalele dicţionare ale limbii române. E vorba în acest caz de o specializare, de o restrîngere a sensului general de „parte terminală a plantelor, subţire şi lată, de obicei verde, şi care creşte pe ramuri, sau, mai rar, de-a dreptul pe tulpină" (DA). Este termenul cu cea mai mare arie pentru noţiunea 'pănuşă', cuprinzînd aproape întreaga Oltenie, Muntenia, Dobrogea (mai puţin nordul ei) şi o parte din sudul Transilvaniei şi al Moldovei. În această arie mare a fost notat în cîteva puncte termenul *frunză,* uneori alături de *foaie,* precum şi alţi doi termeni, *furoască* şi *păpuşoi,* fiecare în cîte o localitate.

Foiază, pl. **foieze** cu sensul „pănuşă" nu este atestat, după cunoştinţa noastră, de vreun dicţionar al limbii române. Cuvîntul a fost notat de ALR I la Pui (Haţeg) şi Cîmpu lui Neag (lîngă Uricani), iar în anchetele la NALR — Trans. a mai fost notat în alte cinci localităţi din Ţara Haţegului şi la Poiana Sibiului. Este adevărat că O. Densusianu atestase pluralul *foieze* cu acest sens din Ţara Haţegului [5], fără să menţioneze din ce localităţi. Îl considerăm, ca şi D. Loşonţi [3], un derivat de la *foaie* cu suf. *-ează,* ca şi *spetează, sfîrlează.*

Frunză apare în atlasele lingvistice româneşti cu sensul „pănuşă" în mai multe localităţi din întreaga ţară, fără ca ele să se grupeze în arii compacte. Cu acest sens cuvîntul apare uneori însoţit de determinanţi *(frunzele tulăului* — ALR I, 160, *tulău* desemnînd noţiunea 'ştiulete') sau ca primul ori al doilea răspuns, alături de *foaie.* Termenul e mult mai frecvent în graiurile dacoromâne cu sensul propriu „frunză (la porumb)".

Pană e atestat, ca regional, cu acest sens de DLR. Cuvîntul formează o arie unitară în centrul Moldovei, care se continuă cu a mică arie la nord de Braşov. În cîteva puncte izolate *pană* cu sensul „pănuşă" apare şi în alte regiuni (ALR I, 368; ALR II, 260; ALR I, 116). Tot sporadic a fost notat în anchetele pentru NALR — Banat (într-un punct, alături de *ghijă),* NALR — Trans. (într-un punct, alături de *pănuşă),* ALRR — Mar. (într-un punct) şi în trei puncte din NALR — Olt.

Pănuşă este dat de DLR ca un cuvînt literar, regional fiind considerat în sintagma *pănuşi mînînţele* avînd sensul „pănuşă". Se mai dau şi alte

[5] Vezi *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, 1915, p. 318.
[6] **Grum, grumur** *şi derivatele lor,* în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 189.

sensuri ale cuvîntului: (regional, în sintagmă) *pănuși mari* = tulpinile uscate de porumb (Guruslău — Zalău), și, tot regional (Trans. și prin Bucovina), „știulete de porumb, cu sau fără boabe", „găoacea (învelișul) bobului de grîu". Cuvîntul formează o arie destul de compactă în Moldova de nord și Bucovina, întîlnindu-se și în Transilvania centrală și în Dobrogea de nord. *Pănușă* este un derivat al lui *pană* cu suf. *-ușă*. Într-o arie din nord-estul Transilvaniei, în care *pană* se pronunță *peană*, a fost notată, în general, varianta *penușă*.

Pănușeá, neatestat de dicționare, înregistrat de S. Pop la Mociu, jud. Cluj (ALR I, 247), a fost notat în anchetele la NALR — Trans. în patru localități din aceeași zonă, într-un punct ca al doilea răspuns, primul fiind *pănușă*. În mod sigur, cel puțin în unele din aceste localități, *pănușeá* are sensul „pănușă", iar *pănușă* pe cel de „strujean, tulpina porumbului". Astfel, diminutivul *pănușeá* denumește ceea ce în alte graiuri e desemnat prin sintagma *pănuși mînînțele* ('pănușă'), opusă lui *pănuși mari* ('strujean').

Penúșură, pl. **penúșuri**, cuvînt regional, atestat de DLR din Hodac, jud. Mureș (după ALR I, 229), este evident o formă refăcută după *penușuri*, plural al lui *penușă* și nu al lui *penuș* cum spune aceeași sursă. În anchetele pentru NALR — Trans. a fost notat termenul *penușură*, în afară de Hodac, în alte două localități din apropiere.

Pănujă, atestat de DLR (cu trimitere la *pănușă*), este cunoscut în mai multe localități din Maramureș și în cîteva din nordul Transilvaniei.

Pănujeá, notată de S. Pop la Iapa (Maramureș), reapare într-o localitate apropiată la anchetele pentru ALRR — Mar.

Pănóje (pănójie), pl. **pănójii**, forme neatestate de DLR, au fost înregistrate de ALR I și ALR II în cîteva puncte din Țara Oașului și din apropiere.

Pănușéie (ALR I, 335, 355), din nord-vestul Transilvaniei, este probabil o variantă lexicală a lui *pănușea*.

Pănușie, din aceeași zonă geografică (ALR I, 333, ALR II, 334), este un der vat de la *pănușă* cu suf. *-ie* (DLR, s.v.).

Ghijă, pl. **ghije, ghiji, ghijuri**, atestat de dicționare cu mai multe sensuri („coaja verde a nucii", „coajă de ou", „foaie, frunză de porumb", „pănușă" etc.), apare cu acest din urmă sens în întreg Banatul, precum și în cîteva localități vecine acestuia din Oltenia și din Transilvania de sud-vest. Față de celelalte sensuri, cel de, ‚pănușă" este, cu siguranță, mai puțin vechi, și s-a ajuns la el prin transfer semantic.

Termenul **ghijură**, întîlnit și el în Banat, este o formă refăcută din pluralul *ghijuri* al lui *ghijă*.

Șușórcă formează o arie compactă în Crișana, la sud de Oradea, pînă la Mureș. În mai multe localități din Munții Apuseni, vecine cu această zonă, a fost notat în anchetele pentru NALR — Trans. acest termen (în ALR I și II apărea în Transilvania un singur punct cu *șușorcă*: 94 = Avram Iancu). În două puncte de aici a fost notată forma *șișiorcă*, și în altul

şuşoarcă. CADE înregistrează termenul *şuşorcă* cu sensul „pănuşă" pentru Moldova şi Transilvania şi-i dă ca etimon ung. *susorka*. Am încercat să găsesc în graiurile ungureşti din Bihor sau din apropiere acest termen (în materialul cules de Murádin László pentru *Atlasul graiurilor maghiare din R. S. România* şi în *A Magyar Nyelvjárások Atlasza)* şi, surprinzător, în urma acestor investigaţii, etimologia propusă de Candrea se pare că nu poate rezista, întrucît forme apropiate apar doar în unele graiuri din Ungaria de nord *(suska)* şi în pusta maghiară, dar nu *susorka*. E foarte probabil ca acest cuvînt să aibă ca etimon termeni cu sens asemănător sau identic din graiuri slave de sud (bulgăreşti sau sîrbeşti).

Piţiánă apare cu sensul „pănuşă" într-o arie nu prea mare din preajma Năsăudului şi în localităţile de la nord-est de acesta, unele din Maramureş. În alte graiuri, nu prea îndepărtate, ceva mai la vest de acestea, *piţiană* desemnează frunzele porumbului. În cîteva localităţi din această arie a fost notată varianta *pîţiană*, iar în NALR — Trans., într-un punct, *puţiană*. DLR indică etimologie necunoscută, dar trimite pentru comparare la magh. *picijany*. Murádin László [7] consideră că formele maghiare *picijen* şi *picijany* trebuie raportate la variantele din graiurile româneşti *piţiene, pîţiene*.

În cîteva localităţi din nordul Transilvaniei şi din Maramureş au fost notaţi pentru 'pănuşă' termenii **veje** (formă de pl.), **véjie, véştie**, iar într-un punct din Banat **vrijă**, ca al doilea termen, primul fiind *ghijă*. În cazul lui *vrijă* s-ar putea să fie vorba de o contaminare între *vrej* şi *ghijă*. Cît priveşte celelalte forme, în aceleaşi graiuri *véjie, véjuri* se spune şi tulpinii porumbului, strujenilor (a se vedea ALRR — Mar., vol. III, h. 812—815), dar pentru a se evita omonimia pentru 'pănuşă' se foloseşte *véjii mînînţele*.

Véştie, notat de S. Pop la Vima Mare, alături de *pănujă*, reapare, tot numai în această localitate, în ancheta pentru NALR — Trans., de la doi informatori.

La **hoaspă, hospă** şi **voaspă, vospă** cu sensul „pănuşă" se pare că s-a ajuns de la înţelesul mai general, existent în multe graiuri, de „pojghiţă în care e învelit grăuntele cerealelor şi al unor legume ca fasolea, mazărea etc." (DA). Termenii aceştia formează o arie nu prea mare în Apuseni şi o altă arie, tot redusă, la nord-est de Oradea.

Voavă, atestat în cîte un punct din ALR I şi ALR II, ambele situate la vest de Turda, a mai fost notat în NALR — Trans. în alte două localităţi din aceeaşi zonă, în una dintre ele alături de *floacsă*. Ca şi *hoaspă, voaspă, flioaşcă* şi *voavă* are înţelesul, în unele graiuri transilvănene, de „păstăi dezghiocate, păstăi din care au fost scoase boabele", sens de la care s-a putut ajunge relativ uşor la cel de „pănuşă".

Furoască, pl. **furoaşte**, notat de E. Petrovici într-un singur punct (836 Peştişani, jud. Gorj), reapare în acelaşi punct, şi doar acolo, la anchetele NALR — Olt. Cuvîntul nu apare în nici unul din principalele dicţionare ale limbii române.

---

[7] *Cuvinte de origine românească în graiul maghiar de pe Valea Arieşului*, în FD, IV, 1962, p. 254.

Flioașcă, pl. **flioaște** cu sensul „pănușă" e atestat de DA după *Glosarul* lui Viciu, din Lupșa. S. Pop îl notase la Mogoș, iar noi, în anchetele pentru NALR — Trans., la Lupșa și Valea Mănăstirii, toate localități din aceeași zonă a Apusenilor. DA derivă pe *fleoșcă* din verbul *fl(e)oșcăi*.

Păpușoi, pl. **păpușoaie**, notat de S. Pop în punctul 926 (= Drăgănești — Vlașca) cu sensul „pănușă", s-ar putea să fie rezultat al unei neatenții a informatorului sau al neînțelegerii întrebării.

Floacsă, pl. **floacse** a fost notat într-un singur punct din NALR — Trans., la Ocoliș, jud. Alba, alături de *voavă*.

Încercînd să sintetizăm observațiile de mai sus, se impune să subliniem, pe lîngă bogăția termenilor utilizați de graiurile dacoromâne pentru a denumi această noțiune, faptul că ei provin, aproape toți, din lexicul limbii comune, cel mai adesea prin transfer semantic sau prin derivare cu sufixe.

DE LA TERMINOLOGIE DU MAÏS : TERMES POUR LA NOTION 'PĂNUȘĂ, FOAIE (PE ȘTIULETE)' « FEUILLE QUI ENVELOPPE L'ÉPI DE MAÏS »

(Résumé)

En utilisant les Atlas linguistiques de la langue roumaine, l'auteur présente les termes daco-roumains pour la notion 'pănușă, foaie (pe știulete)'. Presque tous ces termes proviennent du lexique de la langue commune, soit par transfert sémantique, soit par dérivation avec suffixes. Pour certains termes, l'auteur n'accepte pas l'étymologie de divers dictionnaires roumains.

Aprilie 1981

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DESPRE NUMELE LUI IOAN BUDAI-DELEANU

DE

I. PĂTRUŢ

1. Numele scriitorului şi al familiei din care provenea era *Budai; Deleanu* este un substitut, respectiv, în istoria literară, un adaos (vezi *infra*). Părintele scriitorului, Solomon *Budai*, apare în acte ca preot greco-catolic, în satul Cigmău (locul de naştere al scriitorului), com. Geoagiu, jud. Hunedoara, între anii 1780—1800[1]. Dintre descendenţii săi sînt înregistraţi ca preoţi în Cigmău: Iosif *Budai* (1803), Iacob (?) *Budai* (1807), Ioan *Budai* (1805—1836)[2]. Şi în satul învecinat Homorod a funcţionat ca preot un frate al scriitorului: Solomon *Budai* (1813—1843)[3].

2. S-a afirmat că antroponimul *Budai* ar avea „terminaţie ungurească"[4] sau, după altă părere, „etimologie slavă"[5].

3. În primul caz, Gh. Cardaş a avut în vedere, probabil, numele maghiar, omograf, *Budai* (rostit însă *búdâi*, în trei silabe)[6], fără a ţine seama de existenţa a numeroase antroponime româneşti derivate cu sufixul *-aiˌ-*, pe care le voi analiza în continuare.

4. În limbile slave există un sufix antroponimic *-aj-*[7]. Numele *Budaj* nu este însă atestat la bulgari (Ilčev), nici la sîrbi (RJA), nu-mi este cunoscut nici la ucraineni[8]. El apare la croaţi, ca nume de familie

[1] Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii la biografia lui Ion Budai-Deleanu — documente inedite* —, Bucureşti, 1967, p. 16, nota 32.

[2] Idem, *ibidem*. Mai figurează, tot acolo, un (acelaşi?) Ioan *Budai* (1834 [?]—1856). În schiţa genealogică anexată de Lucia Protopopescu articolului *Contribuţii la biografia lui I. Budai-Deleanu. Familia Budai*, în LL, V, 1961, p. 155—180, nu apare un Iacob Budai; Ioan/Ion este fiul lui Iosif, fratele scriitorului, deci durata preoţiei sale trebuie verificată.

[3] Idem, *Noi contribuţii...*, p. 17.

[4] Ioan Budai-Deleanu, *Ţiganiada. Poemă eroi-comică în 12 cînturi*. Publicată de Gh. Cardaş, ediţia a II-a, Bucureşti, 1928, p. X.

[5] Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii...*, p. 20.

[6] Ung. *Budai*, antroponim cunoscut, este format de la numele unei localităţi *Buda* + suf. *-i* (cf. *Brassai* = Braşoveanu, *Tordai* = Turdeanu) (cf. acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965, p. 83). Menţionez că localităţi astfel numite *(Buda)* există, mai multe, în Muntenia, Moldova şi Bucovina (vezi Ion Iordan, Petre Gîştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România*, Bucureşti, 1974, p. 93); din Transilvania cunosc una singură, înregistrată prima dată, în anul 1315 (Suciu, II, p. 242, s.v. *Vechea*, numele actual).

[7] Vezi Ilčev, p. 25; LPSRH, p. XI.

[8] Vezi M. L. Chudaš, *Z istoriji ukrajinśkoji antroponimiji*, Kiev, 1977, indice.

Nu este atestat, printre numele mai vechi, nici la polonezi (vezi *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod redakcją i ze wstępem Witolda Taszyckiego, Wrocław — Warszawa — Kraków, I, 1965—1967, s.v.), nici la cehi (vezi Jan Svoboda, *Staročeská osobní jmená a naše příjmení*, Praga, 1964, s.v.).

Adaug că în cunoscuta lucrare a lui Franz Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, nu apare *Budaj*, vezi p. 37—38, s.v. *bud-, bŭd-*, unde îl găsim pe *Buda*, cu care este înrudit.

(LPSRH, p. 78), şi la ruşi, ca prenume (Tupikov, p. 67) (neavînd, nici la unii nici la alţii, notat accentul).

5. Fiind cunoscut numai la slavii îndepărtaţi, se poate accepta, cred, părerea că *Budai* este un derivat românesc, format, cu sufixul *-aĭ-*, de la tema *Bud-*, din nume ca *Bud, Budu, Buda, Bude, Budea*, atestate din vechime la români [9]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în satul Homorod erau preoţi David *Buda* şi Petru *Buda* [10].

Sufixul *-aĭ-*[11] apare într-o serie de antroponime, dintre care voi menţiona [12]:

Albaiu nfam, un derivat faţă de *Alb(u)*, este considerat în DOR ca provenit din „al lui *Baiu*" [sic] (p. 187, s.v. *Baia, Baiu, Bae)*;

Balai nfam (DOR, p. 187), derivat de la tema *Bal-*, cf. *Bal, Balu, Bala* etc. (DOR, p. 187);

Bilai nb (DOR, p. 202) trebuie raportat, evident, la *Bila* nb (şi sat), *Bile, Bilea* nb [13] *(ibidem)*, cf. şi (derivate cu alte sufixe) *Bilaş, Bileş* nfam, *Bilca* nfam, *Bilcea* nfam *(ibidem)* (cf. *Bilceşti*, sat în componenţa oraşului Cîmpulung, jud. Argeş);

Birai apare, ca prenume, într-un document moldovenesc din anul 1499: [sat] на имѧ Бирадвичѣщи [sic], гдѣ быль Бирои „cu numele Biraviceşti, unde a fost Birai" (Bogdan, II, p. 162)[14]. *Birai* trebuie raportat la *Biru* nfam, *Bira* nb, cf. (derivate cu alte sufixe) *Birla* nb, *Birlici* nfam *(Onom. rom.*, p. 67);

Bobaiu, cf. *Bob* [15], *Bobe* [16], *Boba* sat (numit după o persoană), jud. Olt (cf. *Onom. rom.*, p. 76);

Bodai, cf. *Bodea* pren, nfam, *Bod* nb etc. *(Onom. rom.*, p. 76);

Boşcaiu nfam actual, derivat faţă de *Boşca* nfam (Paşca, p. 185; pentru etimologie: *Onom. rom.*, p. 87);

într-o traducere a unui document de la Ştefan cel Mare, din anul 1487, apare un Irimie *Bulaiu* (Bogdan, I, p. 293; *—u* este un adaos grafic),

---

[9] Într-un document din anul 1361, sînt înregistraţi *Bud, Sandor, Oprissa, Johannes, Dragomer et Bayla filii Locovoy fideles Olachi nostri de terra Maramorusiensi* „Bud, Şandor, Oprişa, Ioan, Dragomir şi Băilă, fiii lui Loţovoi [?], fidelii noştri români din ţara Maramureşului" *(Doc. Val.*, p. 156). La anul 1386 apare, într-un document, un *Iwan filius Buda de Beresmort* „Ioan, fiul lui Buda din B." (în notă se menţionează că e vorba, probabil, de localitatea Roşia săsească — actual Roşia, jud. Sibiu) *(ibidem*, p. 325).

[10] Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii...*, p. 17.

[11] N. A. Constantinescu îl înregistrează în DOR, în *Introducere* (p. LV), însă nu îl recunoaşte uneori în cursul lucrării.

[12] Unele dintre antroponimele în discuţie au forme în *-iu*, referitor la care vezi I. Pătruţ, *Antroponime româneşti în -iu*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 63 şi urm.

[13] Este posibil ca, într-un document din 1502, *Bilea* să aibă funcţiune de prenume: моѥѣлии [sic] господство ми wт Билеѧ „a cumpărat domnia mea de la Bilea, partea lui Bilea" (DRH, A, I, p. 44, 46).

[14] În rezumatul documentului; se afirmă că Biraviceşti este „sat pe Bistriţa, din sus de Bacău" *(ibidem*, p. 161). De fapt, Бирадвичѣщи este o formă greşită, întrucît satul e numit după Birai, aşa cum se vede din documentul din 1500: село Бирадиво *(ibidem*, p. 173) „satul lui Birai (Birăeştii)" *(ibidem*, p. 172). Să fie acelaşi „sat pe apa Bistriţăi, anume Birăeştii" (dintr-un document din 1446, DRH, A, I, p. 374), identificat de autorii volumului cu „Gherăeşti, înglobat în m[unicipiul] Bacău" *(ibidem*, p. 439)?

[15] În contextul unui document din anul 1421, pare a fi prenume: (martori în sfatul domnesc) „pan Danciul Julici, pan Stroişor Drujă, Stanislav al lui Iliaş, Bob [Боѳ(ъ)] Oprişac" (DRH, A, I, p. 69, 70).

[16] Probabil cu funcţiune de prenume într-un document din 1440: wт Михаила и wт Боѳе „de la Mihail şi de la Bobe" (DRH, B, I, p. 157, 158).

după numele căruia a fost numită o aşezare, consemnată într-un rezumat al documentului din acelaşi an : „răzeşii din Belzeni, « ce-i zic şi Bulăeştii » (cf. mai sus „Bulaiu") *(ibidem)*; cf. şi *Bulai*, sat, jud. Suceava ;

Burai nfam actual, *Buraiu* (DOR, p. 223), derivat faţă de *Bur*, *Bura* etc. (vezi *Onom. rom.*, p. 35) ;

Carai nfam, cf. *Cara* (der. *Cărăscu*, *Cărilă* etc.) (vezi *Onom. rom.*, p. 45) ;

Cotai nfam (DOR, p. 250), cf. *Cot* nfam, *Cota* nb etc. (vezi *Onom. rom.*, p. 77) ;

Dragai [17] (DOR, p. LV, 264), cf. *Drag*, *Dragu* etc. ;

neîndoielnic că *Mălai(u)* poate reprezenta un supranume. E puţin probabil însă ca Малаю/Мълаю, numele unic sub care e consemnat în cîteva documente, din anul 1525, un mare postelnic din Ţara Românească[18], să fie o poreclă ; după părerea mea, antroponimul reprezintă un prenume, derivat, cu sufixul în discuţie aici, faţă de *Malu* nfam, *Male(a)* [19] nb (foste hipocoristice, cf. bg. *Málo* nb, *Máljo* nb. Ilčev ; scr. *Mále* nb. RJA), pe care autorul DOR le inserează s.v. *Mal*, „cont[aminat] şi cu subst. *mal* [sic]", în secţiunea *Nume calendaristice* [?] (p. 99) ;

Mogaiu nfam actual (DOR, p. 325) reprezintă un derivat faţă de *Moga*, fost hipocoristic, care apare din vechime ca nume unic [20] ; cf. şi *Mogeşti*, sat, jud. Vîlcea, (derivat cu sufixul *-oş-*) *Mogoş*, vechi hipocoristic [21], nfam actual şi nume de localităţi ; cf. şi *Mogoşoaia*, *Mogoşani*, *Mogoşeni*, *Mogoşeşti*, numiri de localităţi ;

satul *Momaiu*, jud. Olt, poartă numele unei persoane, ca şi *Momu* top (DOR, p. 326) ; cf. *Mome* nfam *(ibidem)*, (cu sufixul *-oi̯-*) *Momoiu* nb *(ibidem)*, (cu sufixul *-ot-* + *-eşti*) *Momoteşti (ibidem)* ;

Nastai nfam actual, înrudit cu *Nasta* nb, *Naste* nb, *Nastea* nb (DOR, p. 10, s. v. *Anastasie)* ;

din subst. *nămaie* (<lat. *animalia)* e greu de explicat forma *Nămaiu* [22] nb, cum propune DOR, p. 331. Antroponimul, înrudit, *Namei* nfam (format cu sufixul *-ei̯-* ; cf. *Berindei* nfam actual, faţă de *Berinde* nfam actual ; *Ciulei* nfam actual, faţă de *Ciul* nb, *Ciulea* nfam. DOR, p. 241 ; *Florei* nfam actual, cf. *Florea* etc.), ne trimite la tema comună *Nam-*, cf. *Nămescul* nfam (DOR, p. 331), *Nămilă* nb *(ibidem)* ;

Tabai, înregistrat în DOR, p. 384, trebuie raportat la *Taba*, care a avut funcţiune de prenume, după cum rezultă din citatul următor : 1521 а потом ю плати Станчюл ѡт братїем си : ѡт Кръчюн и ѡт Таба и ѡт Стан и ѡт Богдан и ѡт Воико „iar apoi i-a plătit Stanciul de către fraţii

---

[17] Deşi are corespondent în limbile slave (cf. bg. *Dragaj* nb. Ilčev ; scr. *Dragaj* nb. RJA), *Dragai* poate fi derivat românesc.

[18] DRH, B, II, p. 435, 444—448, 453.

[19] Apare ca prenume într-un document din anul 1436 : Тое късе цю бы ему оурикъ, съ всѣмъ доХодомъ, ему, и братїамъ его, Малѧту и Строи, и дѣтемъ иХ (ъ) „Toate acestea să-i fie uric [lui Luca de la Sihle — menţionat], cu tot venitul lui, şi fraţilor lui, *Malea* şi Stroe, şi copiilor lor" (DRH, A, I, p. 222, 223).

[20] DRH, B, I, p. 273, 275 (a. 1480).

[21] *Ibidem*, p. 29 (a. 1389) : (jupan) Могѡш.

[22] Într-un document din anul 1506, sînt de două ori consemnate satele *Nămă[i]eşti* — probabil identic cu cel actual (jud. Argeş), cu acelaşi nume — şi *Mogoşani* (vezi *supra)* (DRH, B, I, p. 101).

săi : Crăciun şi Taba şi Stan şi Bogdan şi Voico" (DRH, B, II, p. 398, 399)[23] ; cf. şi der. *Tăban* nfam actual (Paşca, p. 332) ;

Tulai nfam actual (cf. *Tulești*, sat, jud. Vaslui) trebuie raportat la *Tula* nb, *Tule(a)* nb (existente în DOR, p. 393) ;

DOR înregistrează un *Vagaiu* şi un *Văgaia* nfam (p. 404), nume rare, ca şi formele de care ar putea fi legate : **Vagu*, **Vaga*, necunoscute mie, dar cu corespondente în limbile slave : cf. rus. (derivat cu sufixul *-ev-*) *Vagaev* (= Vagaj-ev) nfam (rus. „otčestvo") (Tupikov, p. 498), (derivat cu sufixul *-in-*) *Vagin* nfam *(ibidem)*, cf. (Ivaško) *Vaga (ibidem*, p. 79) ; cf., la croaţi, *Vagaj* nfam (LPSRH, p. 701), *Vagaja* nfam *(ibidem)*, *Vaga* nfam *(ibidem)*[24] ;

Vasai nfam (DOR, p. 169), derivat faţă de *Vasi* nfam *(ibidem)* sau *Vasa*, cunoscut mie, din Banat, ca hipocoristic (< bg., scr. *Vasa*, hipocoristic de la *Vasil*, resp. *Vasil' / Vasilije)*.

6. Există şi forme în care sufixul *-aį-* este urmat de un *-a* sau *-e* [25] (*-aie* apare scris şi *-ae)*, cu funcţiune de nume de bărbat sau de femeie (soţia celui care poartă numele în *-aį-*), devenite, unele, toponime :

Banae nb (DOR, p. 190), format de la tema *Ban-*, cf. *Ban*, *Bana*, *Banea*, *Banu (ibidem ; Onom. rom.*, p. 85) ;

Bobaia sate, jud. Gorj, Hunedoara, cf. *Bobáia* nf actual (Paşca, p. 180) ; cf. şi *Bobăeşti* sat (DOR, p. 205) ;

Brătae (DOR, p. 215), cf. *Brata* nb *(ibidem) ; Brátu* nb (Paşca, p. 188) ;

Cernaia nb (DOR, p. 235) şi sat, jud. Mehedinţi, cf. (cu sufixul *-eį-*) *Cernei (ibidem)*, derivate faţă de *Cernu(l)* nb, *Cerna* nb *(ibidem) ;*

Cocaia nfam (DOR, p. 245), derivat dintr-o temă *Coc-*, cf. *Coc* nfam, care poate fi un supranume (cf. DOR, p. 245), dar şi variantă a lui *Cocu* nfam *(ibidem)* şi sat, jud. Argeş, *Cocul* nfam (Paşca, p. 212), *Coca* nfam *(ibidem*, p. 211 ; DOR, p. 245) şi sate (jud. Buzău : *Coca-Antimireşti*, *Coca-Niculeşti*, *Coca-Seacă)*, *Cocă* nfam (DOR, p. 245). Pentru numele *Coc*, *Cocu*, *Coca* cf. bg. *Kóke* nb, *Kóko* nb (Ilčev) ;

Codae top (DOR, p. 244), cf. *Codăeşti*, localităţi în judeţul Vaslui, derivat din tema *Cod-*, cf. *Coda*, *Codea (Onom. rom.*, p. 68, 119) ;

Golae (Ursachi) (DOR, p. 285), cf. *Golăieşti*, comună, jud. Iaşi, *Golăiaş*, numele unui boier, trebuie raportate la *Golul* nb, *Golea*, care a avut, se pare, şi valoare de prenume *(Onom. rom.*, p. 42) ;

Honae nfam (şi, cunoscut mie, *Onáįe* nfam), din tema *Hon-*, cf. *Honea* (DOR, p. 296 ; *Onom. rom.*, p. 78) ;

Măgaia nb (DOR, p. 314), ca şi (derivate cû alte sufixe) *Maganu* nfam *(ibidem)*, *Magoe* nb *(ibidem)* sînt înrudite cu *Mag* nfam *(ibidem)*, *Maga* nfam *(ibidem)*, *Magă* nfam *(ibidem)*, *Magul* (cf. *Măgulești*, înregistrat ca nume de sat, *ibidem)* şi sînt explicate, forţat, din subst. *mag*,

[23] Aduc încă un exemplu, dintr-o traducere a unui document tot de la Neagoe Basarab : 1519 „Iar după aceea au avut prigonire cu Prodea şi Stoica şi Taba" (DRH, B, II, p. 326).

[24] La slavi, nume ca *Vaga*, *Vago* sînt normale şi explicabile, conform sistemului pe care îl susţin : formate cu sufixul *-g- (Onom. rom.*, p. 24) de la radicalul *Va-*, detaşat din nume ca *Vasili*, *Vartolomej* etc.

[25] Nume asemănătoare găsim şi la derivate cu alte sufixe : *-eį-* + *a* : *Bobei*, *Bobeia* (DOR, p. 205) ; *Popei* nfam (DOR, p. 134), *Popeia* (DOR, p. LVIII) ; *-oį-* + *e* : *Baboe* nfam (DOR, p. 185), *Baloi*, *Baloe* (DOR, p. 188).

Pentru asemenea forme la slavi, vezi Franz Miklosich, *op. cit.*, p. 5, 6.

comparate, inutil, şi cu ung. *mag* „sîmbure" *(ibidem)*, deşi formele *Maga* şi *Magă* se opun unei asemenea etimologii, de asemenea *Magul*, care apare ca prenume într-un document din anul 1525 : ѡт дѣл братїам сиѫ, <п>о имє Драгомир и Магѹл и Ст „din partea fraţilor săi, anume Dragomir şi Magul şi St..." (DRH, B, II, p. 481, 482);

în afară de *Mălai(u)* (vezi *supra)*, apare şi *Mălaia* nb şi nfam (DOR, p. 319), cf. şi *Mălăescu* nfam, *Mălăeşti / Mălăieşti* nume de localităţi, jud. Buzău, Dolj, Iaşi, Prahova etc., *Mălăiaş* nb (DOR, p. 319);

Negraia sat, jud. Vîlcea, a fost, mai întîi, nume de persoană, cf. *Negrae* nb (DOR, p. 334), derivate faţă de *Negru, Negrea;*

Rădae nb (DOR, p. 356), *Rădaia* nb, cf. *Rădăeşti* sat, jud. Vaslui, derivate faţă de *Radu, Rade;*

satele *Robaia*, jud. Argeş, Vîlcea, poartă nume de persoană, înrudit cu *Rob, Robu* nfam, *Roba* nb, *Robe*, care, prin forma lor, nu pot proveni din *rob* subst., ca în DOR, p. 361, ci trebuie raportate la bg. *Rob* nb, *Róbo* nb (Ilčev, inacceptabil explicate), scr. *Rob* nb (RJA), *Roba* nfam (RJA);

Ţogae nfam (DOR, p. 398), ca şi (derivat cu sufixul *-oi̯-*) *Ţogoe* *(ibidem*, p. 398), conţin o temă *Ţog-*, din nume ca **Ţog(a)*, **Ţogu*, mie necunoscute, dar posibile, cf. bg. *Coganov* nfam (Ilčev), care poate fi analizat : *Cog-an-ov;* scr. *Cogulić* [= Cog-ul-ić?] nfam (RJA).

7. Forma *Budáiu* nfam (Paşca, p. 190), care redă (cu adaosul lui *-u*, conform ortografiei timpului) pe *Budaj* [anul] 1726 şi *Budai* 1758, este preţioasă şi pentru accent. Mai cunosc derivate cu sufixul *-ai̯-* accentuat : *Boşcái̯u, Burái̯* (menţionate mai sus) şi *Luţái̯* nfam, derivat faţă de *Luţă* hipocoristic de la *Nicolae* sau *Pavel.*

Convingerea că derivatele de la acest tip aveau accentul pe sufix este sprijinită de numele cu *a* > *ă* în temă, fapt din care rezultă că accentul cădea pe sufix : *Mălaiu, Nămaiu* (vezi *supra)*. Cum însă sufixul de mult timp nu mai era productiv, unele forme pot purta accentul pe temă, ca şi numele nederivate *(Nástai̯* nfam actual, cf. *Násta, Náste)*.

Să avem în vedere că dubla accentuare se constată şi la derivate cu sufixe mai productive decît *-ai̯-*, ca *-uţ-*, *-iş-* etc. : *Póruţ* (cf. *Póra, Póru) / Porúţ(iu), Ópriş* (cf. *Óprea) / Opríş* etc.[26].

8. Nu putem deci şti cum îşi accentua scriitorul numele. De asemenea nu cunoaştem cauza substituirii numelui, autentic, *Budai* prin *Deleanu / Delian(u)* (purtat şi de unii dintre fraţii săi, vezi *infra)*[27]. Motivele consemnate de Lucia Protopopescu nu sînt sigure [28]. Unul dintre ele, anume că *Delian* ar reprezenta o „formă românească"[29], e bazat, poate, pe părerea autoarei că *Budai* ar fi de provenienţă slavă [30], precum

[26] Vezi I. Pătruţ, *art. cit.*, în CL, XXVI, 1981, nr. 1, p. 66 : *Báriţ/Bariţiu* etc.

[27] Lucia Protopopescu, *Noi contribuţii...*, p. 21.

Am utilizat anterior termenul „substituire", deoarece nu ştiu să fi întrebuinţat vreunul dintre ei numele compus *Budai-Deleanu*. Acesta este deci o „creaţie" a istoriei literare.

[28] *Noi contribuţii...*, p. 21—22.

[29] *Ibidem*, p. 21.

[30] Afirmaţia „Numele familiei — *Bud, Buda, Budea, Budoi, Budoiu* — foarte răspîndit, se întîlneşte la români, avînd o etimologie slavă" *(ibidem*, p. 20) nu este exactă. Nu avem informaţii ca numele *Budoi(u)* să fi fost purtat de predecesorii lui Solomon Budai, tatăl scriitorului; autoarea declară că nu este cunoscut numele bunicului scriitorului *(art. cit.*, în LL, V, 1961, p. 158). Formele *Budoi, Budoiu* (aşa şi în articolul citat anterior) sînt repetate greşit, în loc de *Budai, Budaiu.*

și pe numele „românizat" *Budescul*, corectat din *Budénul*, cu care semnează *Prefața Lexiconului* său *românesc-nemțesc*, rămas în manuscris [31]. Oricum, utilizarea numelui *Deleanu/Delian* de către scriitor este cu totul restrînsă. Adevăratul nume pe care îl utiliza era *Budai*, cu care apare și în registrele Universității din Viena („Ioannes Budai, valachus Hunyadiensis")[32] și în tot timpul ședерii sale la L'vov (1787, pînă la sfîrșitul vieții, 1820), sub forma *Buday* [33].

În urma cererii lui Aron Budai, notar și referent al consistoriului ortodox din Sibiu și secretar tezaurarial, frații Ioan și Aron Budai sînt ridicați la rangul de nobili transilvăneni [34], în anul 1820, așa după cum rezultă și din actul de pensie pentru urmașii săi, în care scriitorul e numit „Landrath [consilier] Johann von Buday", iar soția sa : „Marianne von Buday" [35].

Notă. După încheierea articolului, am primit informația, de la directorul Școlii generale din Cigmău, Mihai Murg (căruia îi exprim mulțumiri), că în localitatea respectivă, precum și în cele din jur, nu se păstrează numele *Budai*. Există însă *Buda*, în Cigmău și în satele apropiate : Renghet, Bozeș și Gelmar, cu funcțiune de nume de familie. În localitățile învecinate, Geoagiu-Băi și Mada, apare (derivat cu sufixul *-oi*) *Budói*, ca nume de familie și supranume.

ABREVIERI

Bogdan	Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I—II, București, 1913.
Doc. Val.	*Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum*, curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai, Budapesta, 1941.
DOR	N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.
DRH, A	*Documenta Romaniae Historica. A. Moldova.* Volumul I (1384—1448), București, 1975.

[31] Elena Stîngaciu, *Prefață la Lexiconul românesc-nemțesc*, în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 46 ; vezi și Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, București, 1970, p. 181.

Trebuie însă menționat că în manuscrisul *Lexiconului* autorul apărea cu numele Ioan *Budai* (în titlul german : Johan Buday) (vezi Elena Stîngaciu, *art. cit.*, p. 36 ; Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966, p. 16), însă într-o contestație din 20 martie 1819, semnată *Joh. Buday*, adresată împăratului, scriitorul declară că *Lexiconul* urma să apară „unter dem Namen [sub numele] *Johann Delian*" (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 269, 279).

Deși se afirmă că el nu a semnat decît o singură dată cu numele *Delian* (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 21), se pare că a utilizat acest nume și la școala din Blaj, căci de aceea Gheorghe Șincai îl menționează sub numele „Joannes Budai, alias Delean" (Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980, p. 116, 117). Dealtfel și cîțiva dintre frații săi apar în scripte cu numele *Delean* : *Delean* Nicolaus, Antonius *Delean* (Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 21).

[32] Lucia Protopopescu, idem, p. 58.

[33] *Ibidem*, p. 133.

Într-o scrisoare trimisă lui Gheorghe Asachi de către L. Lewandowski, soțul uneia dintre fiicele lui Ioan Budai-Deleanu, numele scriitorului apare sub forma *Budai* (vezi Aurora Ilieș, *Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu*, în „Studii și cercetări de bibliologie", II, 1957, p. 277). În scrisorile lui Gheorghe Asachi, adresate ministrului instrucțiunii, în legătură cu achiziționarea manuscriselor scriitorului, numele e redat sub formele *Buday (ibidem*, p. 280, 281, 282, 283) sau *Budai (ibidem*, p. 280).

[34] Lucia Protopopescu, *Noi contribuții...*, p. 179, 181.

[35] *Ibidem*, p. 294, 295.

DRH, B	*Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească.* Volumul I (1247—1500). Volumul II (1501—1525), București, 1966, 1972.
Ilčev	Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969.
LPSRH	*Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb, 1976.
nb	nume de bărbat
nfam	nume de familie
Onom. rom.	Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, București, 1980.
Pașca	Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
pren	prenume
RJA	*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.
Suciu	Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I—II, București, 1967, 1968.
top	toponim
Tupikov	N. M. Tupikov, *Slovaŕ drevnerusskich ličnych sobstvennych imen*, St.-Peterburg, 1902.

SUR LE NOM DE IOAN BUDAI-DELEANU

(RÉSUMÉ)

Le vrai nom, *Budai*, de l'écrivain représente un dérivé roumain, à l'aide du suffixe *-ai-*, d'un thème *Bud-* (cf. *Bud, Buda, Bude, Budu*).

Martie 1981

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

NOTE DE MORFOLOGIE DIALECTALĂ

DE

ROMULUS TODORAN

1. O schimbare de gen prin atracție

Substantivele, în tendința lor de a se încadra într-o clasă sau alta, sub presiunea sistemului, își modifică genul. Sînt cunoscute numeroase substantive care, sub influența pluralului, își creează un nou singular [1], schimbîndu-și astfel nu numai tipul de declinare, dar și genul. Exemple ca următoarele ilustrează schimbările menționate:
M → F: (un) *plămîn* — (doi) *plămîni* → (o) *plămînă* — (două) *plămîni*
F → M: (o) *gogoașă* — (două) *gogoși* → (un) *gogoș* — (doi) *gogoși*
N → F: (un) *fluier* — (două) *fluiere* → (o) *fluieră* — (două) *fluiere*
F → N: (o) *colindă* — (două) *colinde* → (un) *colind* — (două) *colinde.*

Se impune să facem observația că, în exemplele de mai sus, cele două variante morfologice ale cuvintelor, diferite ca genuri, nu coexistă în graiul aceluiași vorbitor.

Într-o situație deosebită, cu totul specială, se găsește substantivul *jumătate.* Sensul fundamental al cuvîntului e „fiecare din cele două părți de mărime egală în care poate fi despărțită o unitate" (DA). În acest înțeles, se întîlnește mai des la singular. Întrebuințat eliptic, mai ales la plural, cuvîntul *jumătate* a ajuns la sensuri restrictive: „măsură de capacitate de 1/2 litru", „pantofi", „pingele", „grămadă de (aproximativ 15) snopi, care constituie 1/2 parte dintr-o claie" ș. a.

Genul acestui substantiv, cum îl indică și dicționarele, este feminin: (o) *jumătate* — (două) *jumătăți.*

În nord-vestul țării — în Crișana, Maramureș și în părțile de vest ale Transilvaniei propriu-zise —, substantivul *jumătate* apare cu *o* la singular, dar și cu *un* (vezi harta nr. 1), fiind un indiciu de schimbare a genului.

Urmărind mai îndeaproape acest fenomen, existent și în idiolectul autorului, se constată că genul substantivului este a l t e r n a n t, în

[1] Problema a fost studiată, pe baza unui material bogat, de J. Byck și A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I, 1933, p. 14—57.

graiul aceloraşi vorbitori, în funcţie de genul substantivului determinant. Se spune :

(a) *o jumăta de majă* (ALR, s.n., IV, h. 1 026/284), *o giumătate de talpă (ibidem*, h. 1 192/346), *o jumăta de pită, o jumăta de mierţă, o jumăta de lebeniţă* (din idiolecticul autorului) etc., cînd determinantul este feminin, şi

(b) *un jumătate (jumate, juma) de ceas* (ALR, s. n., III, h. 754), *un jumăta de chilom* (ALR, s. n., IV, h. 1 023/272), *un jumăta de chil*

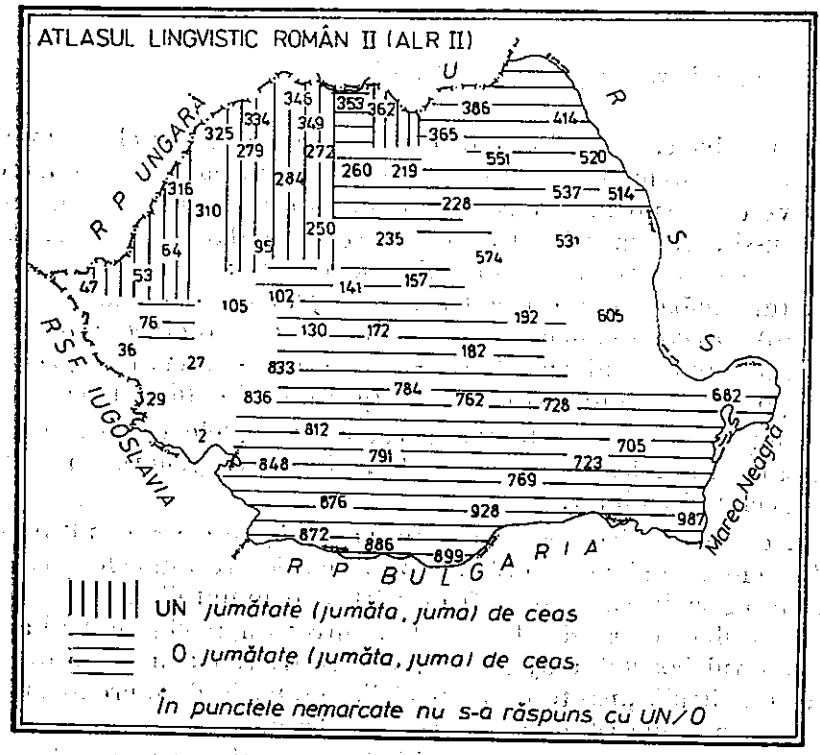

Harta nr. 1
(după ALR, s. n., III, h. 754)

(ibidem, h. 1 028/728), *un jumăta de font (ibidem*, h. 1 024/272, 362), *un jumăta de lităr (ibidem*, h. 1 028/284), *un jumăta de jumătate de miel (ibidem*, h. 1 094/349), *un jumăta de caş, un jumăta de porc, un jumăta de colac* (din idiolectul autorului) etc., cînd determinantul este, la singular, masculin [2].

În cazul în care determinantul nu este exprimat, dar e prezent în conştiinţa vorbitorului, rezultînd din context, substantivul *jumătate* se comportă la fel : (a) *taie pita-n două : o jumătate-i a mea, o jumătate-i a ta ;* (b) *taie mielu-n două : un jumătate-i a meu, un jumătate-i a tău* (din idio-

[2] De menţionat : la plural, se spune : *două jumăţăţi de miel.*

lectul autorului). În exemple ca acestea, genul feminin sau masculin (la singular) este marcat și de adjectivul posesiv, care se acordă în gen și număr cu obiectul posedat.

Din harta alăturată și din exemplele citate se poate stabili, cu destulă precizie, aria acestei particularități morfologice. Izolat, fenomenul l-am atestat în punctul cartografic 728 din ALR II (Sărățeanca — Buzău). În graiul aceluiași informator, în răspunsul dat la aceeași întrebare, întîlnim : *un jumăta de chil sau o jumăta de ocă* (ALR, s. n., IV, h. 1 028). Exemplele : *o jumăta de ceas, o jumăta de oră* (ALR, s. n., III, h. 754/728 și *o juma de chil sau o juma de ocă* (ALR, s. n., IV, h. 1 024/728) ne arată că fenomenul nu s-a generalizat, fiind, poate, într-o fază incipientă. Desigur, în această zonă, fenomenul în discuție a apărut independent, în raport cu aria mai întinsă din nord-vestul teritoriului dacoromân, dar determinat de aceleași condiții.

Particularitatea morfologică de care ne ocupăm a pătruns din graiul popular în limba literară vorbită a unor intelectuali ardeleni și, de aici, chiar în limba literară scrisă, mai puțin îngrijită. Am întîlnit-o într-o corespondență a scriitorului Pavel Dan, care provine dintr-un sat din cuprinsul ariei fenomenului (Tritenii de Sus, jud. Cluj) : *atunci am scos singur o revistă cu o clasă de tembeli, pe care a trebuit să-i conving un jumătate* [= jumăta de] *an pînă să dee bani* [3].

Explicarea fenomenului rezultă din condițiile în care apare. Determinantul exercită o influență asupra termenului determinat, prin atracție, schimbîndu-i genul din feminin în masculin *(un jumăta(te) de miel)*, care, însă, se păstrează dacă determinantul e feminin *(o jumăta(te) de pită)*. În conștiința vorbitorului este dominantă ideea calității (identității) obiectului denumit prin determinant și nu a cantității lui [4].

Discutarea acestui fenomen dialectal din graiurile dacoromâne a pus în evidență atracția, ca mod de manifestare a relațiilor dintre elementele lingvistice, la nivel morfo-sintatic, și, totodată, a demonstrat cît de variate și diferite sînt și pot fi inovațiile și cauzele lor, care constituie însăși dezvoltarea internă a limbii.

2. Cîteva forme simple de mai mult ca perfect

În patru texte folclorice, în proză, culese din Boșorod, jud. Hunedoara (un sat în dreapta Streiului, cam la jumătatea distanței dintre Simeria și Hațeg) și publicate de O. Bîrlea [5], se întîlnesc cîteva forme simple de mai mult ca perfect, neobișnuite ca structură.

Iată aceste forme, pe conjugări :

---

[3] Pavel Dan, *Ultimul capitol*, Cluj-Napoca, 1976, p. 265.

[4] Din punct de vedere sintactic, sintagma discutată nu e mai puțin complicată. În concepția lui D. D. Drașoveanu (vezi *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 241—246), în *o jumătate de pită*, *de* este prepoziție și *de pită* atribut substantival prepozițional, iar în *un jumătate de miel*, *de* este postpoziție și *jumătate de* atribut al substantivului *miel*.

[5] În *Antologie de proză populară epică*, [București], 1966, vol. II, p. 381—385, 463—465 ; vol. III, p. 98—103, 209—212.

Conjugarea a II-a. AVEA: **aveasă / avęsă** (pers. 3 sg.): *ş-avęsă o fetiţă frumęsă* (II, 381); *fata avęsă o clocă d'e aor şî cu pui d'e aor* (II, 383); *atunč fata luăsă jant-aia care-i aveasă merind'ea în ię* (II, 384). — CĂDEA: **căděsă** (pers. 3 sg.): *împăratu-i căděsă cu ruşine că um împărat să fie cu jińere prost dintră ţărańi* (II, 381). — PĂREA: **părease / păręse** (pers. 3 sg.): *iel dacă avea mult, nu-i părease rău, măcar şi dac-ar veńi ploaia să-l ud'e* (II, 463); *însă săracu lipsît şî năcăjît, lui i păręse rău d'e iel să-l lase aşę* (II, 463). — RĂMÎNEA: **rumîneaseră** (pers. 3 pl.): *rumîneaseră to săraci, terminasă mîncarea* (II, 382).

Conjugarea a III-a. CUNOAŞTE: **cunoşt'esă** (pers. 3 sg.): *fata cîn îl văzu, îl cunoscu, însă iel nu-i mai cunoşt'esă, că îi şkimbasă făţoşerea* (II, 383). — SPUNE: **spuńeasă / spuńesă** (pers. 3 sg.): *iel ş-adus amint'e, bietu prost, d'e solzu-ăla, că če-i spuńeasă peştele lui* (II, 382); *da ię nu spuńesă d'i la unu la altu că ia pă toţ îi keamă înt-aia sară* (III, 99).

Conjugarea a IV-a. ARĂDUI: **arăduiasă** (pers. 3 sg.): *arăduiasă pă ię una într-una să spună uńe-i torsura* (III, 209). — FI: **ierasă** (pers. 3 sg. şi pl.): *ierasă odată o-mpărat* (II, 381); *împăratu atunčea luo copilu cîn ierasă d'e tri ańi* (II, 381); *ierasă într-on sat on flăcău, frumuşăl flăcău* (III, 98); *însă bărbatu ierasă dus d'e-acasă* (III, 99); *ierasă odată e femęe leńoşă* (III, 209); *ierasă odată doi fraţ* (II, 463). Tot aici trebuie să adăugăm o formă perifrastică de mai mult ca perfect, compusă din mai mult ca perfectul verbului auxiliar *a fi* — *ierasă*, pers. 3 sg.— şi participiu: *ierasă împăratu vestît* (II, 381); *ierasă vestît* = vestise. — GĂSI: **găsęsă** (pers. 3 sg.): *acolo să găsęsă ş-on prost* (II, 381). — RÎNDUI: **rînduiasă** (pers. 3 sg.): *čine-i rînduiasă pă iei să fie aşę, Dumńezău ştie* (II, 463).

Menţionăm că, în graiul din Boşorod, după textele consultate, celelalte timpuri trecute ale indicativului cunosc formele obişnuite. De exemplu, la imperfect: *lega, avea / avę, vedę, astrînję, punea, iera, viňę* etc., la perfectul simplu: (pers. 1 sg.) *avui*; (pers. 2 sg.) *t'i răiş*; (pers. 3 sg.) *legă, să culcă, bătu, dusă, pusă, strînsă, găsî, să linişti*; (pers. 3 pl.) *lăsară, plecară, săcerară* etc.; la perfectul compus: (pers. 3 sg.) *o dăruit, o făcut*; (pers. 3 pl.) *or slăbit, or trăit* etc.

Printre formele de mai mult ca perfect menţionate mai sus, în context, lipsesc cele de la verbele de conjugarea I. Constatăm că verbele aparţinătoare acestei conjugări au mai mult ca perfectul în forma normală: (pers. 3 sg.) *şkimbasă* (II, 383), *terminasă* (II, 382) etc. Am întîlnit totuşi o formă aberantă la sistem: (pers. 3 sg.) *luăsă*, creată prin analogie cu perfectul simplu.

În explicarea formelor: *aveasă, căděsă, părease, rumîneaseră, cunoşt'esă, spuneasă, arăduiasă, ierasă, găsęsă* şi *rînduiasă*, trebuie să pornim de la structura morfologică a mai mult ca perfectului. Se ştie că mai mult ca perfectul se formează de la tema perfectului: (conj. I) *schimba-se*, (conj. II) *căzu-se*, (conj. III) *cunoscu-se*, (conj. IV) *găsi-se*. Examinînd aceste teme, constatăm că, la conjugările II, III şi IV, tema perfectului diferă de cea a imperfectului. Numai la conjugarea I cele două teme sînt

identice. Acest fapt se vede mai clar din următorul tabel:

Conj. / Tema	I	II	III	IV
Imperf.	*schimba-*	*cădea-*	*cunoștea-*	*găsea-*
Perf.	*schimba-*	*căzu-*	*cunoscu-*	*găsi-*

Sub influența conjugării I, datorită faptului că tema mai mult ca perfectului este egală cu tema imperfectului, aceasta s-a impus și la mai mult ca perfectul celorlalte conjugări. Că avem a face cu tema imperfectului se vede și din faptul că la verbul *a fi* apare tema proprie acestui timp: *iera-*[6]. Este încă un caz de uniformizare în conjugarea verbului românesc. Tendința de regularizare a formelor gramaticale face parte, după cît se pare, din universaliile lingvistice[7].

NOTES DE MORPHOLOGIE DIALECTALE

(Résumé)

1. Un changement de genre par attraction. Dans le nord-ouest du domaine dacoroumain le substantif féminin *jumătate* « moitié » change de genre, en devenant masculin, lorsque le déterminant est de genre masculin: *un jumătate de miel*. Le genre du terme déterminé (régissant), est attiré par le genre du terme déterminant. **2. Quelques formes simples de plus que parfait.** L'auteur atteste des formes comme les suivantes: *aveasă, cădeasă, spuneasă, ierasă, rînduiasă*, etc., dans la région de Hunedoara. Celles-ci sont expliquées par l'imposition du thème de l'imparfait au plus que parfait des verbes des IIe, IIIe et IVe conjugaisons, par analogie avec les verbes de la Ire conjugaison, où les thèmes de ces deux temps sont identiques.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

[6] I. Mării, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 215, semnalează forme de „imperfect", din materialul nepublicat al *Atlasului lingvistic român*, de tipul *erarăm, erasăm*, pe care le explică ca aparînd mai întîi la pers. 1 pl., din tendința de a se evita „omonimia morfologică" între pers. 1 sg. și 1 pl. Lipsind contextul, nu putem ști în mod sigur dacă formele discutate sînt de imperfect.

[7] Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *La régularisation: l'un des universaux de l'acquisition de la langue*, în CLTA, **10**, 1973, fasc. 1, p. 63—83.

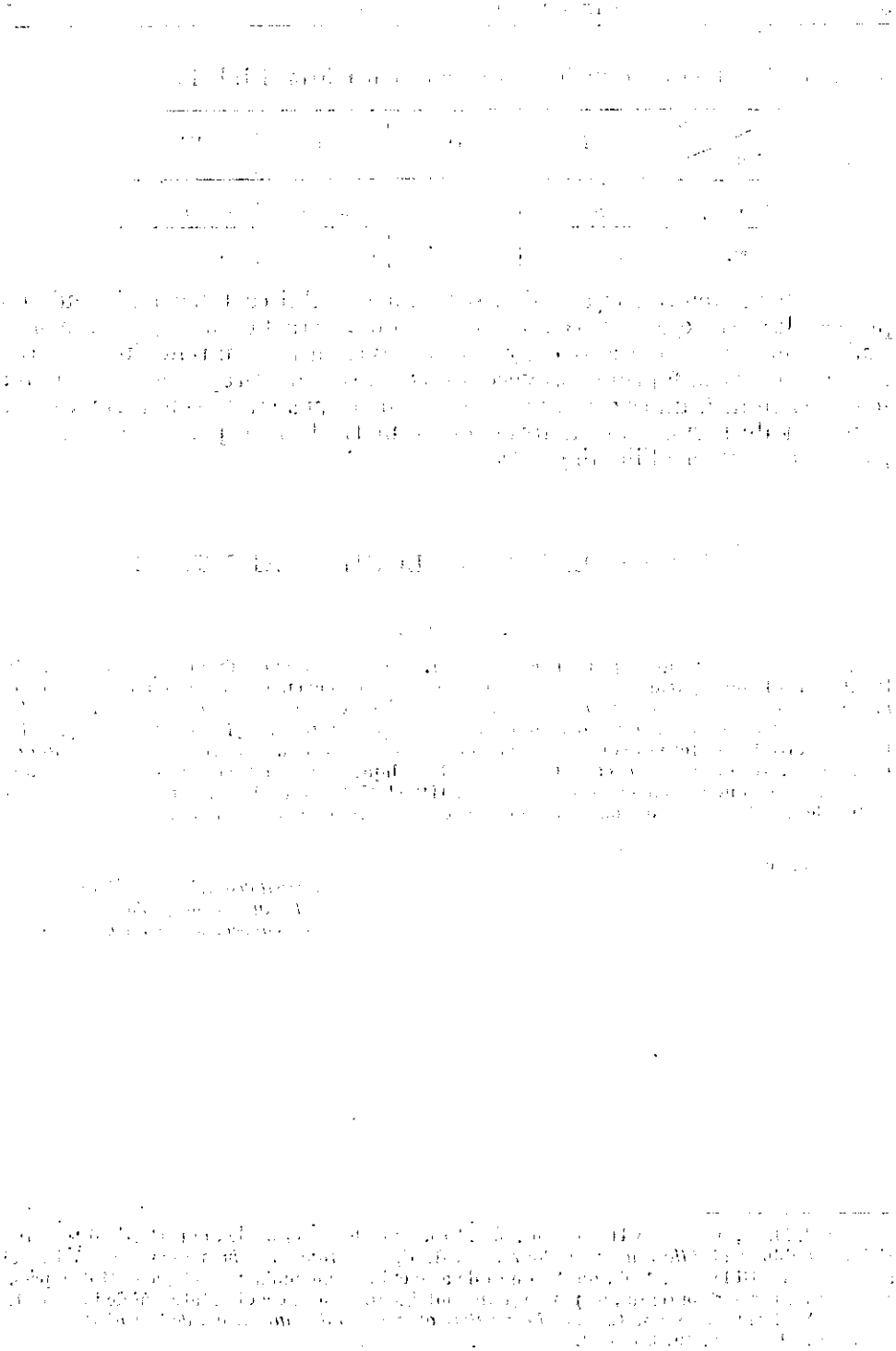

CONSIDERAȚII ASUPRA TIPĂRITURILOR BĂLGRĂDENE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA

DE

EUGEN PAVEL

Statutul variantei literare sud-vest transilvănene din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea nu apare pe deplin clarificat, conferindu-i-se nu de puține ori un regim destul de incert. Analiza raportului dintre normă și dialect pornește, de regulă, de la stadiul atins de tipăriturile bălgrădene de la mijlocul aceluiași secol, față de care aparițiile ulterioare, pînă la 1702, ar marca un evident regres, cu repercusiuni asupra procesului de unificare a limbii române literare. Această dihotomie tranșantă se sprijină de fapt pe concepția despre limbă a lui Ioan Zoba din Vinț, sugestiile sale privind utilizarea sinonimelor, expuse în prefața la *Sicriul de aur*, situîndu-l la polul opus ideilor vehiculate de Simion Ștefan. Judecat mai mult prin prisma demersului său programatic, uneori în afara realității textuale, Zoba este socotit, în mod curent, un partizan al vorbirii dialectale. Străduințele cărturarului din Vinț, figură controversată a epocii, au fost reevaluate în timp de către unii istoriografi [1], cercetări mai recente [2] încercînd să scoată în relief rolul, deloc neglijabil, în discordanță chiar cu opinia sa teoretică, pe care acesta l-a avut în cristalizarea unei variante regionale a limbii literare cu o fizionomie distinctă.

Exemplificările din primele două texte ale lui Zoba, respectiv din *Sicriul de aur* (Sebeș, 1683) și din *Cărare pre scurt* (Bălgrad, 1685), au furnizat numeroase argumente spre a recunoaște traducătorului și editorului lor opțiunea pentru claritatea și accesibilitatea limbii, necantonată în regionalism. Folosirea pe scară largă a glosării unor lexeme, a explicitărilor introduse în paranteză sau prin intermediul repetiției sinonimice probează, în multe privințe, o atitudine față de faptul de limbă mult apropiată de cea a lui Simion Ștefan, aceeași tendință de cultivare a limbii nu atît prin impunerea unor norme, cît prin înțelegerea și acceptarea lor firească de către cititori.

---

[1] Vezi, de exemplu, I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 143; Augustin Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 273.

[2] Vezi B. Kelemen, *Cu privire la lexicul lui Ioan Zoba din Vinț (Contribuții la istoria limbii române din sec. al XVII-lea)*, în CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 239—243; idem, *Aportul tipăriturilor din Transilvania de la sfîrșitul secolului al XVII-lea la procesul de formare și unificare a limbii literare*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 279—282; A. Goția, *Note pe marginea Sicriului de aur*, în StUBB, series philologia, XVI, 1971, fasc. 2, p. 141—145; idem, *Din preocupările de limbă în secolul al XVII-lea*, în CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 221—228.

Prea puțin studiată sub aspect filologic și lingvistic, ultima tipăritură a lui Zoba, *Molitvenicul* din 1689, indică, după cum vom vedea, un evident progres față de cărțile sale anterioare, ca și față de înseși izvoarele pe care le pune la contribuție, textul ilustrînd indubitabil o consolidare a variantei literare locale. Aprecierile sumare asupra lucrării bălgrădene se situează pînă acum între două extreme. M. Gaster a sesizat faptul că limba acestui text este mult mai îngrijită în comparație cu primele tipărituri ale lui Zoba, supralicitînd însă importanța cărții pentru retipăririle următoare [3]. După părerea sa, reluată și de N. Drăganu [4], *Molitvenicul* lui Zoba ar fi fost tradus în întregime din slavonă, apoi reeditat, fără schimbări esențiale, la Buzău, în 1699 și 1701, și la Rîmnic, în 1706. Pe de altă parte, Ion Gheție susține că avem de-a face cu o reeditare a *Molitvenicului de-nțâles* al lui Dosoftei, cu unele îndreptări și adaosuri [5], scrierea de la Bălgrad fiind reprodusă și în ediția din 1706 a lui Antim Ivireanul [6].

Cea de-a doua aserțiune se verifică parțial prin colaționare, Zoba urmînd într-adevăr pentru unele rînduieli și molitve ediția lui Dosoftei din 1681, în măsura în care acestea se încadrau ritualului slav. Deosebirile în desfășurarea liturgică a rînduielilor, diferențele de ectenii, de succesiune a lecturilor biblice și, mai accentuate, în structura molitvelor „de trebi" [7], se explică prin aceea că Dosoftei a avut ca izvor principal *Trebnicul* lui Petru Movilă, apărut la Kiev, în 1646, care, la rîndul său, este tradus după Evhologhiul grecesc [8]. Zoba, în schimb, rămîne fidel modelului slav, inspirîndu-se în unele părți și după *Molitvenicul* slavon, din 1635, de la Cîmpulung. Astfel, în cuprinsul *Molitvenicului* de la Bălgrad apar o serie de piese *(Molitva botedzului pre scurt, Rînduiala panaghiei, Molitva la nașterea lui Hs. fiilor de duhovnicie, Molitva la zua sfîntului Petru, Întrebarea sfîntului Anastasie, Molitva celora ce intră în post, Molitva nevěstei după nuntă, Molitva la curățirea bezěrecii, Molitva pre scurt a sfinți apa)* care se găsesc numai în ediții slave [9]. Este prezentă apoi, în edițiile 1635 și, respectiv, 1689, dar nu și la Dosoftei, *Rînduiala la a dooa nuntă*. Pentru *Rînduiala botedzului* are în vedere ambele surse, la fel ca și pentru *Rînduiala cununiei*, de la Dosoftei reținînd, în special, introducerea elementului local în ritual și formula binecuvîntării mirilor. Calitățile de editor ale lui Zoba se relevă,

[3] M. Gaster, *Chrestomație română*, vol. I, Leipzig — București, 1891, p. XLIV; idem, *Geschichte der rumänischen Literatur*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteilung, Strassburg, 1901, p. 278.

[4] N. Drăganu, *Un fragment din cel mai vechi molitvenic românesc*, în DR, II, 1922, p. 260.

[5] Ion Gheție, *Evoluția normelor literare în tipăriturile ardelenești de la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 450; idem, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 357 (abreviat în continuare GBD).

[6] GBD, p. 371.

[7] Pentru problemele de filiație a molitvenicelor românești, a se vedea și Dimitrie Bejan, *Edițiile românești ale molitvenicului*, în BOR, LIV, 1936, nr. 11—12, p. 688—692; Gh. Ciuhandu, *Un vechi molitvenic manuscris din Bihor în legătură cu alte molitvenice*, în BOR, LIX, 1941, nr. 9—10, p. 536—576; Viorel Chițu, *Rînduiala mărturisirii în molitfelnicele românești și slavoruse*, în „Ortodoxia", XII, 1960, nr. 3, p. 431—447; C. Cornescu, *Rînduiala botezului în diferitele molitfelnice slave și românești folosite în biserica română*, în „Studii teologice", XIII, 1961, nr. 9—10, p. 566—585; idem, *Rînduiala sf. taine a cununiei, mărturisirii și maslului în diferitele ediții ale molitfelnicului slav și român folosit în biserica română*, în MO, XIV, 1962, nr. 10—12, p. 602—623; Ioan Floca, *Molitfelnicul ortodox (Studiu istorico-liturgic cu privire specială asupra molitfelnicului românesc pînă la sfîrșitul secolului XVIII)*, în MA, 1962, nr. 1—2, p. 93—115.

[8] Vezi Émile Legrand, *Bibliographie hellénique*, tom IV, Paris, 1894, p. 147.

[9] Cf. Ioan Floca, *art. cit.*, p. 103.

aşadar, pregnant, el coroborînd în ediţia sa versiuni originale şi traduceri mai vechi, într-o sinteză adecvată cerinţelor epocii, după care s-au executat numeroase copii manuscrise. Dovedindu-se a fi mai mult decît un simplu compilator de texte, el însuşi mărturiseşte la sfîrşit, în *Cuvînt către cetitori* că, „încît am putut am silit, iară de n-am şi agiuns la înţeles desăvîrşit ce de am pus pe frîmsĕţea casei lui Dumnedzău plumb şi arame încă cu toată osîrdiia am nevoit" (f. 199[r]).

Zoba nu a ignorat nici tradiţia literară locală, avînd în vedere, pentru citirile biblice din Apostol şi Evanghelie, *Noul Testament* de la Bălgrad din 1648 [10]. În ce priveşte psalmii incluşi la unele rînduieli, se porneşte atît de la *Psaltirea* de la Bălgrad din 1651 cît şi de la *Psaltirea* slavo-română a lui Dosoftei din 1680, pentru unele pasaje (Psalmul 6 din *Rînduiala ispovedaniei*, de exemplu) fiind mai vizibile similitudinile cu ediţia ieşeană. De menţionat că în *Molitvenicul* din 1681 este redat numai începutul psalmilor.

Cu toate că N. Drăganu [11] respingea o posibilă relaţie de filiaţie între *Molitvenicul* din 1689 şi *Molitvenicul Marţian*, datînd, după o precizare mai recentă [12], din jurul anului 1640 şi putînd fi localizat chiar la Alba Iulia, există totuşi un raport între manuscris şi *Rînduiala îngropării omului* din textul tipărit, ambele derivînd dintr-o traducere mai veche, după cum rezultă din fragmentele reproduse:

Ms. 4 329 (BCU Cluj-Napoca)

Veni moartea ca un răpitoriu şi mă răsipi. Sosi şi fiindu mă arătă şi fuiu cum n-am vrut fi adevăr somnu, adevăru chipul zlacului eu sîmtu ce veniţi să strigăm împăratului celui fără de moarte. Doamne cu dulceaţa ta cea de vecie cuvioşadză pristăvitul de la noi şi-l odihneşte în nebătrînita-ţi fericită.
(f. 2[v]—3[r])

Mol. 1689

Veni moartea ca un răpitoriu, apropie-să putreginea şi mă răsipi. Veni şi mă arătă cum nu vream fi şi fuiu cum n-am fost acum dzac întru adevăru-i umbră, întru adevăr sînt chipul verdeţii ce veniţi să strigăm împăratului celui fără de moarte. Doamne bunătăţilor tale celor vĕcinice spodobĕşte pre cest pristăvit de la noi, odihneşte pre el întru nebătrînită fericirea ta.
(f. 112[v])

Dealtfel, unele elemente de convergenţă din ritualul prohodului care apar şi în *Codicele Sturdzan* (aşa-numitele *Cugetări în ora morţii*), în *Codicele Teodorescu*, în *Molitvenicul* copiat de popa Ursu din Cotiglet în 1676 şi în molitvenicele lui popa Pătru din Tinăud, din 1688 [13], ne conduc spre un original comun [14].

---

[10] Vezi şi N. Drăganu, *art. cit.*, p. 261.

[11] *Ibidem*.

[12] Ion Gheţie, *Cîteva observaţii filologice asupra* Molitvenicului Marţian, în LR, XXIV, 1975, nr. 1, p. 33—38.

[13] Ms. rom. 4 216 (BARSR) şi Ms. 4 325 (BCU Cluj-Napoca); vezi şi Atanasie Popa, *Un cărturar bihorean din secolul al XVII-lea: popa Pătru din Tinăud*, în LL, 1969, XX, p. 196—197.

[14] A se vedea în acest sens D. Russo, *Studii bizantino-române*, Bucureşti, 1907, p. 29.

În fine, *Cazaniile la oamenii morți*, anexate la o serie de exemplare din *Molitvenicul* bălgrădean [15], numerotate în continuare și deci integrate compozițional în structura cărții, pot fi puse în legătură tot cu molitvenicele lui Ursu din Cotiglet [16], ele sugerînd o anume influență calvină, circulînd, mai ales în Transilvania, și sub forma unor copii manuscrise disparate.

Delimitarea surselor textologice ale ultimei cărți editate de Zoba din Vinț pune în lumină stăruința acestuia de a realiza o versiune îmbunătățită a Molitvenicului, mai uzuală și cu o notorietate mai mare decît aceea alcătuită de Dosoftei, cu toate că meritele de traducător ale celui din urmă sînt mai evidente. Fără a fi atît de strîns dependente, cum s-a opinat, edițiile slavo-române de la Buzău din 1699 și, respectiv, 1701, care conțin numai indicațiile tipiconale și lecturile biblice în românește, și cea apărută sub îngrijirea lui Antim Ivireanul, în 1706, al cărei prototip rămîne însă izvodul grecesc, fructifică evident, mai ales ediția rîmniceană, și cartea lui Zoba.

Pentru argumentarea enunțurilor de mai sus, redăm, în paralel, cîteva pasaje din texte corespunzătoare :

Rînduiala cununiei

Mol. 1681

Dumnedzău cel preacurat și a toată săzdaniia făcătoriule și rînduitorule carele coasta strămoșului Adam pentr-a ta dragoste de om o ai premenit de o ai făcut femeie și i-ai blagoslovitu-i și le-ai dzîsu-le creșteți-vă și mulțiți-vă și domniți pămîntul și pre îmbii o mădulare i-ai arătatu-i să fie cu însoțitura că pentr-aceasta și a lăsa omul tată-său și maică-sa și să va lipi la femeia sa și vor fi acei doi o carne.

(f. 36^{v})

Mol. 1689

Doamne preacurate și a toată zidirea făcătoriule și rînduitoriule care ai schimbat coasta strămoșului nostru a lui Adam cu a ta iubire de oameni întru muiare și ai dzis nu-i bine omului a fi singur pre pămînt să-i facem lui agiutoriu și blagoslovindu-i le-ai dzis creșteți și vă înmulțiți și împleți pămîntul și-l biruiți pre el și pre amîndoi într-una i-ai împreunat pentru acéia dzice că va lăsa omul pre tată-său și pre mumă-sa și să va lipi cătră muiarea sa și vor fi amîndoi un trup.

(f. 30^{v}—31^{r})

Mol. 1706

Dumnezeul cel preacurat și ziditoriul a toată făptura carele pentru iubirea ta de oameni ai prefăcut coasta strămoșului Adam întru muiare și i-ai blagoslovit pre dînșii și ai zis : creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul și pre amîndoi i-ai arătat un trup prin împreunare că pentru aceasta va lăsa omul pre tată-său și pre mumă-sa și să va lipi de muiarea sa și vor fi amîndoi un trup.

(p. 56—57)

[15] BARSR, fil. Cluj-Napoca, cota CRV 148; Biblioteca Mitropolici din Sibiu (Cf. Ioan N. Beju, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în MA, XII, 1967, nr. 1—3, p. 84—86); Muzeul Unirii Alba Iulia, cota CVR 484, conține și *Iertăciuni la morți* (cf. D. Lupan, L. Hațieganu, *Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, I, în „Apulum", 1974, XII, p. 365); există ipoteza că aceste predici au fost adăugate ulterior, pentru a se grăbi vînzarea exemplarelor (Vezi Titus Furdui, Iacob Mîrza, *Tipărituri românești vechi imprimate la Bălgrad conservate în fondul colecțiilor speciale ale Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj*, în MA, XX, 1975, nr. 9—10, p. 613—614).

[16] Cf. Atanasie Popa, *Cărturari bihoreni : popa Ursu din Coliglet secolul XVII*, în MMS, XLIV, 1968, nr. 566, p. 308.

Molitva colivei

Mol. 1631

Carele toate le feceşi din treg cu cuvîntul tău Doamne şi poruncişi pămîntului de tot fĕliul să facă poame de-ndulcit şi de hrana noastră, care cu seminţele pre trei otroci şi pre Daniil decît cei în Vavilon cu hrană dezmierdată crăviţi mai luminaţi îi arătaşi, însuţi în tot bunule împărate şi seminţele acĕstea cu tot fĕliul de roade blagoslovĕşte şi pre carii de dînse vor lua de vor gusta sfinţĕşte-i că în slava ta şi în cinstea sfîntului *(imę recă)* acĕstea sînt puse nainte de blagocestivul nostru domn Ioan voievodă şi în pomană celor în direapta credinţă săvrişiţi. Dăruiaşte dară bunule şi celora ce înfrîmşară acĕstea şi fie pomenire toate acĕle de spăsenic cerşături şi de a văcuitelor tale bunuri îndulcinţă.

(f. 78^{v}—79^{r})

Mol. 1689

Doamne cela ce ai plinit toate cu cuvîntul tău şi ai poruncit pămîntului să crească multe fĕliuri de roduri întru îndulcirea şi hrana noastră, carele pre cei trei coconi şi pre Daniil carii era la Vavilon (fiind hrăniţi) cu seminţe i-ai arătat mai frumoşi decît pre cei ce era hrăniţi cu multe dulceţi, însuţi întru tot bunule împărate şi acĕste seminţe cu multe fĕliuri de roduri le blagoslovĕşte şi sfinţĕşte pre ceia ce vor gusta din trînsele, căci acĕstea întru slava ta şi întru cinstea sfîntului *imę recă* le-au pus înaintea ta robii tăi şi întru pomenirea acelora ce s-au sfîrşit întru buna credinţă. Şi dăruiaşte bunule celora ce au înfrîmseţat acĕstea şi săvîrşesc pomenirea toate cĕrerile cĕle ce sînt cătră mîntuirea şi îndulcirea binelui tău celui vĕcinic.

(f. 186^{r-v})

Mol. 1706

Doamne cele ce ai plinit toate cu cuvîntul tău şi ai poruncit pămîntului să scoaţă multe fĕliuri de roduri întru îndulcirea şi hrana noastră, carele pre cei trei coconi şi pre Daniil carii era la Vavilon (fiind hrăniţi) cu seminţe i-ai arătat mai frumoşi decît pre cei ce era hrăniţi cu multe dulceţi, însuţi întru tot bunule împărate şi acĕste seminţe cu multe fĕliuri de roduri le blagoslovĕşte şi sfinţĕşte pre ceia ce vor gusta din trînsele, căci acĕstea întru slava ta şi întru cinstea sfîntului (cutarele) le-au pus înaintea ta robii tăi şi întru pomenirea acelora ce s-au sfîrşit şi întru buna credinţă. Şi dăruiaşte bunule celora ce au înfrumuseţat acĕstea şi săvîrşesc pomenirea toate cĕrerile cĕle ce sînt cătră mîntuirea şi îndulcirea binelui tău celui vĕcinic.

(p. 102)

Psalmul 90

Psaltire, 1651

Carele viiază întru ascunsul înălţatului şi în umbra puternicului Dumnezău să sălăşluiaşte. Zicevoiu Domnului scutul mieu eşti şi nădĕjdea mea Dumnezăul mieu întru carele nădăjduiescu. Că acela te va scoate den laţul vînătoriului şi de ciumă veninoasă. Cu arepile sale acoperi-te-va şi supt arepile lui odehni-te-vei scut şi pavăţă adevărul lui. Şi nu te vei tĕme de frica nopţii şi de săgeata ce zboară dzua. Şi de ciuma ce

Psaltire, 1680

Cine lăcuiaşte într-agiutoriul celui de sus într-acoperemîntul Dumnedzăului ceriului va lăcui. Dzice-va Domnului sprijenitoriul mieu eşti şi năzuiala mea Dumnedzăul mieu şi nedejduiesc spre îns. Că acela izbăvite-va de silţa vînătorilor şi de cuvînt tulbure. Cu spatele sale umbri-te-va şi supt aripile lui te nedejduieşti. Cu armă încungiura-te-va adevărătatea lui. Nu te vei tĕme de frică de noapte. De săgeată ce zboară dzua,

Biblia, 1688

Cel ce lăcuiaşte în ajutoriul celui nalt întru acoperemîntul Dumnezăului ceriului va petrĕce. Zice-va Domnului sprejenitoriul mieu eşti şi scăparea mea Dumnezăul mieu şi voiu nădejdui pre el. Căci el te va izbăvi den laţul vînătorilor şi den cuvîntul gîlcevitoriu. Cu spatele lui va umbri ţie şi supt aripile lui vei nădejdui. Cu armă te va încungiura adevărul lui. Nu te vei tĕme de frică de noapte. De săgeată ce zboară zioa, de

Mol. 1689

Carele petrĕce întru agiutoriul înălţatului, în coperemîntul Dumnedzăului ceriului să sălăşluiaşte. Dzice-va Domnului folositoriul mieu eşti şi scăparea mea Dumnedzăul mieu şi spre dîns mă nădejduiesc. Că acela te va izbăvi de laţul vînătoriului şi de cuvînt gîlcevitoriu. Cu spatele sale umbri-te-va şi supt arepile lui te vei nădejdui. Cu armă încungiura-te-va adevărul lui. Nu te vei tĕme de frica nopţei şi de săgeata ce

îmblă întru negură şi de ciuma pustiitoare întru amiazăzi. (f. 175^{r-v})	de lucru prin tunĕrec ce să petrĕcc, de tîmpinuş şi de drac dĕ miadzădzi. (f. 117^{v}—118^{r})	lucru ce întru întunĕrec umblă, de întîmplare şi de diavol de amiazăzi. (p. 411)	zboară dzua. De lucrul ce să petrĕcc întru întunĕrec, de tîmpinat şi de dracul de amiadzădzi. (f. 99^{r})

Comparînd aceste fragmente observăm modul în care *Molitvenicul* din 1689 îl urmează pe cel al lui Dosoftei şi este reluat apoi în ediţia munteană, relevîndu-se concomitent gradul de incluziune al normei literare în tipăritura de la Bălgrad faţă de ediţiile aduse în discuţie. Lectura primelor şase versete din Psalmul 90 ne edifică, de asemenea, asupra prelucrării pe care o dă Zoba pornind de la *Psaltirea* din 1651 şi, într-o măsură mai mare, de la *Psaltirea de-nţăles* din 1680. Şi în acest exemplu textul din 1689 stă pe acelaşi plan cu cel inserat în *Biblia* de la Bucureşti, care poartă şi mai simptomatic amprenta graiului moldovean, inspirîndu-se în secţiunea respectivă tot după *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei sau după o versiune moldovenească a psalmilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Deşi aparent servil lui Dosoftei, Ioan Zoba ne oferă un model de limbă mult evoluat, din care sînt eliminate asperităţile improprii structurii limbii române, debarasîndu-se de particularităţile arhaice şi regionale, de construcţiile sintactice forţate şi greoaie. Faţă de limba pronunţat artificială a lui Dosoftei, care promovase, după aprecierea lui Ibrăileanu, cea mai neliterară limbă din tot veacul său [17], aportul cărturarului ardelean la impunerea unei norme unice supradialectale se detaşează în mod concludent.

Investigat mai în detaliu în primele sale două tipărituri, lexicul lui Zoba ne oferă fapte de limbă demne de interes, el optînd fără multe ezitări pentru termeni de largă circulaţie. Alături de particularităţile fonetice şi morfologice ce apar în textul *Molitvenicului*, surprinse cu exactitate de Ion Gheţie [18], analizarea elementelor lexicale, incluse în categoria trăsăturilor secundare de definire a unei variante regionale, ilustrează propensiunea conştientă a editorului de a depăşi atît sursele utilizate, cît şi realitatea lingvistică a propriului grai în favoarea unor forme consacrate în mare parte de limba literară de mai tîrziu.

Multe dintre fonetisme, cum ar fi atestarea frecventă a semioclusivei sonore *dz*, care coexistă însă cu *z*, mai accentuat în a doua jumătate a cărţii, pot fi puse pe seama tipografului Chiriac Moldoveanul, dar intervenţia acestuia trebuie limitată totuşi la unele aspecte fonetice şi de grafie, el nefăcînd modificări de substanţă în text, a cărui revizie finală i-a revenit tot lui Zoba. Termenii dialectali şi arhaici păstraţi sînt, în majoritatea cazurilor, „scăpări" ale editorului, ce nu aparţin deci meşterului de la Cetăţuia. Dealtfel, în funcţie de titulatura pe care acesta din urmă şi-a luat-o în finalul cărţii din 1687, *Rînduiala diaconstvelor şi cu a văzglaşeniilor*, i s-a conferit printr-o interpretare greşită a cuvîntului *Giesser* calitatea de

[17] G. Ibrăileanu, *Curs de istoria literaturii române moderne (Epoca Conachi)*, în *Opere*, vol. 7, Bucureşti, 1979, p. 169.

[18] GBD, p. 352—355.

„scriitor", în loc de aceea de „turnător de litere"[19], ceea ce nu îngustează atribuţiile sale la definitivarea altor tipărituri.

Sub raport lexical, în comparaţie cu apariţiile anterioare de la Sebeş şi Bălgrad, procedeul glosării apare sporadic în *Molitvenic : căscarea* leilor, 58^{v}/18—19, explicat marginal prin *gurile* (la Dosoftei : a leilor *căscări*, 62^{v}/3) ; *clopot*, 70^{r}/19, glosat prin *canon* (în unele exemplare s-a retipărit şi lipit peste *clopot* cuvîntul *chimvol*, în textul lui Dosoftei fiind forma *chimval*) ; *partnicilor*, 59^{v}/20—21, glosat prin *soţilor* (la Dosoftei : *partnicii*, 63^{r}/11) ; *singurătatea*, 43^{r}/18—19, glosat prin *vădoviia ; trişti*, 82^{r}/12, glosat prin *mîhniţi*. În exemplarele care cuprind şi *Cazanii la oamenii morţi*, întîlnim un caz de explicitare prin paranteză : *sicriiu*, 210^{r}/3, este pus în relaţie sinonimică cu termenul *copîrşău*. Zoba operează în schimb o serie întreagă de substituiri lexicale în textul propriu-zis, supunînd *Molitvenicul* lui Dosoftei, în capitolele pe care le-a preluat, la o suită de modificări. Acest fapt denotă o pregătire prealabilă, destul de minuţioasă, a textului pentru tipar.

Citǎm o parte din diferenţele lexicale pe care le prezintă cele două ediţii :

Mol. 1681	*Mol. 1689*
ascunsele (~ oamenilor), 52^{v}/15	— tainele (~ omeneşti), 11^{v}/5
atinsoare, 63^{v}/15	— atingerea, 60^{v}/12—13
blîdniţă, 123^{v}/25	— curvă, 50^{v}/3
bunăfacerea, 53^{v}/16	— lucrarea cea bună, 13^{r}/7
cătur, 4^{r}/11	— nuia, 144^{v}/11
cercăreaţa, 111^{r}/24	— întrebătoarea, 174^{r}/11
chitească (să ~), 58^{v}/5	— gîndească, 19^{r}/7
ciudese, 25^{v}/14	— minunilor, 160^{r}/18
cofe, 40^{r}/8	— vědre, 33^{r}/20
cringul (~ anului), 53^{r}/22	— crugul, 12^{v}/7
cruţări, 125^{v}/1	— îndurările, 52^{v}/8
curundă, 43^{r}/14	— îndegrabă, 2^{r}/7
custa (va ~), 77^{v}/26	— viiaze (să ~), 84^{r}/10
cutedzînd, 43^{v}/14	— îndrăznind, 2^{v}/17
cuvîntăreţ, 58^{r}/18	— cuvîntătoriu, 18^{v}/14
dăscăliia, 49^{v}/6	— învăţătura, 8^{r}/8
dimon, 54^{r}/14	— dracul, 13^{v}/18
dvorĕşte, 107^{v}/20	— stau, 168^{v}/3
dzîrnăiaşte (c'chimval ce ~), 70^{v}/9	— răsunînd (clopot ~), 70^{r}/19
feţi (vedĕrea a ~), 36^{r}/22	— ficiorilor, 29^{v}/17
formă, 53^{v}/12	— chip, 13^{r}/1
găzduire, 2^{v}/3	— sălăşluire, 143^{r}/15
ghizdavă (cămară ~), 63^{v}/24	— frumoasă (petrĕcere ~), 61^{r}/3
giur[illegible]ţe, 114^{r}/25	— făgăduinţele, 179^{r}/11
hie[illegible]ile, 2^{v}/9	— fierile, 143^{r}/21
[illegible]oriuri, 53^{v}/6	— cětele, 12^{v}/16
icoana, 58^{r}/17	— chipul, 18^{v}/13
imarea (~ sufletului), 52^{v}/21—22	— spurcăciunea, 11^{v}/13
imăciunea (~ trupului), 54^{r}/20	— spurcăciunei, 14^{r}/3
împlîntĕdză-l, 53^{r}/7	— sădĕşte-l, 12^{r}/7
înnoiciune, 54^{r}/22	— înnoirea, 14^{r}/6
însîmbrat (te-ai ~), 114^{r}/8	— împreunîndu-te, 178^{v}/7

[19] Virgil Molin, *Încercări de lexicografie tipografică. Pe marginea unui început de vocabular tipografic al lui Petre Ispirescu*, în LR, XIV, 1965, nr. 2, p. 252 ; şi în BRV, I, p. 538, se revine asupra accepţiei iniţiale de „scriitor".

învește-să, 55v/24
lăcățile, 112v/3
liubov, 70v/11
lingegiune, 18r/11
lingoarea, 71r/2
luminăciune, 54r/21
mitariului, 125r/3
muricios, 113r/1
năred, 69r/5
născări, 53v/16—17
năsilnicie, 43r/9
negozoase, 97v/3
nemîzditul, 114r/6
nevederat, 52v/16
obîrși (voiu ~), 4r/5
oborî, 53r/7
oborît, 86v/24
ocienția, 111r/13
ocinători, 34r/12—13
ocinii, 47r/11
om-iubitoriule, 63v/14
oștean, 47v/24
otăvos, 113v/2
otroci, 38r/10
pălăind (foc ~), 48r/2
păsați, 57r/17
pizmătăreața, 44v/23
pîrgă, 58v/3
plașca, 54v/10
pocaanie, 124v/23
poslanie, 65v/21
postățit (au ~ munții), 48v/1
povediți, 71r/13—14
prăpăștile, 47v/19
premenit, 110r/25
procopsînd, 53r/10
promișlenie, 86r/25
prundul, 53v/5
ramură, 54v/25
rărunchii, 52v/15
rătădze, 112v/9
rîhnă, 43v/20
rost, 54v/25
rumpe, 1r/13
rumpt, 112v/3
săzdaniia, 48r/2
spodobește-l, 43r/26
stavărul, 48v/7
stăpînie, 25v/10—11
stăpăniia, 57r/17
stlipările, 38v/4
surupați, 71r/14
șerb, 53v/12
șerbim, 55v/25
ș tiința, 70v/10
tămăduiești, 42v/11
tină, 124v/26
uniciune, 36r/7
venitoare, 43r/23
— îmbracă-să, 15v/19
— încuietorile, 175v/21—176r/1
— dragoste, 70v/4
— neputință, 156r/4
— neputința, 65v/2
— luminare 14r/5
— vamășului, 52r/3
— muritoriu, 176v/14
— mulțime, 67v/12
— rodul, 13r/7
— ispitirea, 2r/1
— preacuratele, 88v/20
— nefățarnic, 178v/5
— neivit, 11v/6
— plini, 144v/5
— răsipești, 12r/7
— deșărtat, 189v/14—15
— nenădejduirea, 173v/16
— moștenitori, 27v/5—6
— moșiei, 4v/13—14
— iubitor de oameni, 60v/13
— voinicul, 6r/1
— vĕrde, 177v/6
— cuconi, 35r/5
— ardzînd, 6r/4
— mĕrgeți, 18v/5
— protivitoare, 24v/7
— început, 19r/4
— cinstea, 14r/21
— pocăință, 51v/18
— carte, 63v/18
— pus (au ~ măgurilor hotară), 6v/10
— slăbănogi, 71r/19
— adîncurile, 5v/15
— schimbat, 173r/21—173v/1
— sporind, 12r/10
— socotința, 189r/2
— năsip, 12v/14
— crangă, 14v/17
— dinlăontrurile, 11v/4—5
— încuietorile, 176r/9
— mînie, 2r/14
— gură, 14v/17
— desparte, 142r/15—16
— sfărămat, 176r/1
— zidirea, 6r/5
— vrednicește-l, 2r/21
— tăriia, 6v/17
— biruință, 160r/15
— putĕrea, 18v/4
— odraslele, 35v/7
— căzuți, 71r/19
— rob, 13r/1
— slujim, 18r/9
— înțelepciunea, 70r/21
— vindeci, 1r/17
— mocirlă, 51v/21
— împreunarea, 29v/2
— ce vin, 2r/17

vieva (omul ~), 47r/10
vipturilor, 35v/11
vis (ai ~), 53v/20
vîjnitura, 49r/22
vîrteji (să vor ~), 2v/12
vîrtute, 53r/20
volnice, 43r/7
zgăul, 17v/7
zmăcinat, 62v/16
— viu va fi, 4v/12
— rodurilor, 28v/18
— petrecut, 13r/12
— îndemnarea, 7v/19
— întoarce, 143v/3
— ţinĕre, 12v/3-4
— cu voie, 1v/21
— pîntecile, 155v/4
— muncit, 59r/12

Din parcurgerea acestor coloane ne formăm o imagine asupra bagajului lexical pe care-l pun în valoare cei doi învăţaţi. Respingînd elementele lexicale locale sau transpuse din originalul rusesc, calcurile după slavonă şi derivatele artificiale proprii lui Dosoftei [20], popa din Vinţ realizează o adevărată „tălmăcire" a *Molitvenicului* din 1681. Urmărind în ce măsură unităţile lexicale de mai sus se regăsesc în lista vocabularului fundamental al limbii române vechi [21], concluzia care se desprinde este net în favoarea lui Zoba. În vreme ce la Dosoftei doar 10 din cele 100 de cuvinte şi variante înregistrate fac parte din vocabularul uzual al limbii vechi, între care 7 sînt tratate ca elemente nesigure, la cel de-al doilea proporţia este mult mai mare, de 50 la sută, numai 2 fiind incerte.

Este adevărat că Zoba păstrează unii dintre termenii arhaici prezenţi la Dosoftei : *găvozdi* (< v. sl. *gvozditi* „a ţintui în cuie"), Mol. 1681, 75v/20, 1689, 80r/7 ; *pomăzui* (< v. sl. *pomazovati* „a unge"), Mol. 1681, 76v/8, 1689, 84v/4 ; *răpşti* (< v. sl. *răpăšta* „a murmura"), Mol. 1681, 69r/11, 1689, 67v/20 ; *zgău* (< lat. *cavum* „gaură, pîntece, uter"), Mol. 1681, 53v/17, 1689, 13r/8. Aceştia au însă mai puţine ocurenţe, fiind încadraţi în serii sinonimice prin care se facilitează degajarea semnificaţiei. Efortul pentru claritatea şi accesibilitatea expunerii prevalează, aşadar, la popa Ioan Zoba din Vinţ, ceea ce impune reconsiderarea contribuţiei sale la procesul de constituire a limbii unice de cultură.

Dacă însuşirile sale de editor şi traducător apar ca incontestabile, Zoba nu a fost însă şi executorul propriilor lucrări, aşa cum s-a acreditat uneori. Nu s-a ştiut care au fost tipografii ce au scos primele sale cărţi, părere perpetuată în unele exegeze pînă astăzi, deşi în exemplare mai complete din *Sicriul de aur*, depistate între timp [22], apare numele meşterului Daniil, „făcătoriul tipografiei noauo". Îi putem atribui acestuia şi *Cărare pre scurt*, socotindu-l, în funcţie de particularităţile de tip sudic care apar în cele două tipărituri [23], de origine munteană.

O discuţie aparte o comportă în continuare ultimele cărţi imprimate în oficina bălgrădeană, două ieşite în 1699, prin osîrdia lui Mihai Iştvanovici,

[20] A se vedea şi D. Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în AAR, Mem. secţ. lit., seria a doua, tomul XXXVI, Bucureşti, 1915, p. 1—114.

[21] Claudia Tudose, *Vocabularul fundamental al limbii române vechi*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 119—164.

[22] Completarea din BRV, IV, p. 205, se face după un exemplar din colecţia budapestană Todorescu ; vezi şi Anton-Patriciu Goţia, *Sicriul de aur, Sebeş, 1683. Variante*, în CL, XIX, 1974, nr. 1, p. 103—109 ; de reţinut şi precizarea lui Tim. Cipariu, *Crestomaţia sau Analecte literare*, Blaj, 1858, p. 127, nota 1, care, după numele tipografului Daniil, mai transcrie din epilog : „şi am tipărit această carte cu 4 ucenici lîngă mine", menţiune pe care nu am întîlnit-o însă în exemplarele complete consultate (BARSR, fil. Cluj-Napoca, cota CRV 18, BCU Cluj-Napoca, cota BRV 80).

[23] GBD, p. 357.

iar ultima, din 1702, apariţie singulară şi contradictorie, încadrată tot în seria tipăriturilor specifice secolului al XVII-lea. Opera de căpătîi pe care o scoate aici ucenicul lui Antim Ivireanul, *Chiriacodromion sau Evanghelie învăţătoare*, nu este doar o copie fotografică a Cazaniei lui Varlaam, „tipograful literat"[24] revizuind substanţial textul iniţial, versiunea realizată dovedindu-se mai muntenească chiar decît cea din 1644 de la Dealu [25]. Acţiunea sa de impunere a unor norme literare cu un larg spectru încununează astfel străduaniile permanente ale cărturarilor bălgrădeni.

Sursele secundare pe care le valorifică Iştvanovici în ediţia sa din 1699 nu au fost suficient precizate. Faţă de izvodul principal, apar încă şase cazanii noi: *Cazanie a dooa iarăşi la înviiarea Domnului nostru Is. Hs.*, f. 66^{v}—73^{v}; *Cazanie a dooa iarăşi la Duminica Rusaliilor*, f. 110^{v}—121^{v}; *Cazania a dooa iarăşi la naşterea Domnului nostru Isus Hristos*, f. 310^{v}—319^{v}; *Cazanie a 2-a iarăşi la botezul Domnului nostru Isus Hristos*, f. 329 —337^{v}; *Cazanie la 9 zile a lui martie pentru muceniia celor patruzeci de mucenici*, f. 352^{r}—357^{r}; *Cazanie la 20 de zîle a lui iulie la sfîntul şi slăvitul proroc Ilie*, f. 384^{v}—391^{v}.

Aceste cazanii au fost puse în legătură cu omiliile lui Ioannichie Galeatovschi [26], cele de la naşterea şi, respectiv, botezul Domnului fiind preluate din *Cheia înţelesului*, apărută la Bucureşti, în 1678, iar alte trei din traduceri manuscrise, identificate parţial, care nu au mai fost introduse în prima tipăritură bucureşteană. În ce priveşte textul cazaniei de la 9 martie, constatăm că acesta apare mai întîi în *Evanghelia învăţătoare* de la Dealu, din 1644, fiind apoi menţionat în cuprinsul *Cazaniei* copiate de Ursu din Cotiglet în 1680 [27], pentru ca să-l întîlnim reprodus, fără schimbări esenţiale, şi în *Poveste la 40 de mucenici*, scoasă la Bălgrad, în 1689. La alte opt cazanii care la Varlaam începeau direct cu evangheliile [28], Iştvanovici adaugă cîte un scurt cuvînt înainte, redînd aproape fidel introducerile similare din *Evanghelia învăţătoare* apărută la Govora în 1642. Avînd în vedere că acestea sînt reluate şi în ediţia de la Dealu, care conţine în plus şi cazania de la 9 martie, credem că numai versiunea din 1644 a fost folosită efectiv la alcătuirea *Chiriacodromionului*, cu toate că şi tipăritura bălgrădeană apărută în 1689 îi fusese cunoscută, desigur, tipografului editor. Retipărită doar cu unele revizuiri de ordin lingvistic în cuprinsul *Chiriacodromionului* din 1732 şi al *Cazaniei* din 1768, ambele apărute la Bucureşti şi, cu o singură schimbare de conţinut, în *Cazaniile* de la Rîmnic din 1748, 1781 şi 1792, ediţia lui Mihai Iştvanovici a avut o importanţă covîrşitoare în fixarea normelor unei limbi literare unitare.

Apariţia catehismului catolic din 1702, *Pînea pruncilor*, nu compromite configuraţia variantei sud-vest ardeleneşti, deoarece acest prototip

---

[24] Asupra personalităţii lui Iştvanovici a se vedea şi studiul nostru, *Meşteri tipografi bălgrădeni între 1567—1702*, în „Apulum", XVII, 1979, p. 306—307.

[25] Constantin Frîncu, *Limba* Cazaniei *lui Varlaam în comparaţie cu limba celorlalte cazanii din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea*, în SLLF, III, 1974, p. 79.

[26] Ştefan Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioannichie Galeatovschi şi literatura românească veche*, Bucureşti, 1938, p. 56—59.

[27] Atanasie Popa, *Care este contribuţia lui Varlaam la Cazania sa din 1643*, în MMS, XLVIII, 1972, nr. 3—4, p. 175.

[28] Vezi şi Florea Mureşanu, *Cazania lui Varlaam. 1643—1943. Prezentare în imagini*, Cluj, 1944, p. 138.

de traducere defectuoasă [29] nu poate fi reprezentativ pentru spiritualitatea românească bălgrădeană. Cartea este mai mult un hibrid, produs al unui alt mediu cultural, impus în urma frămîntărilor confesionale ale sfîrșitului de veac. Neștiindu-se numele tipografului care a scos această cărțulie ocazională, Ion Mușlea consideră că acesta nu poate fi decît Iștvanovici, întrucît toate ornamentele care apar aici sînt reproduse după *Chiriacodromionul* din 1699 [30]. Refolosirea unor ornamente și garnituri de litere de către mai mulți meșteri din aceeași oficină este însă un fapt curent în istoria tiparului. Credem că putem identifica persoana sa cu aceea a tipografului Nicolae, al cărui nume apare în actele privitoare la procesul lui Atanasie Anghel, desfășurat la Viena, în primăvara anului 1701 [31], fiind probabil un localnic ce ucenicise pe lîngă Iștvanovici.

Două concluzii se desprind din examinarea tipăriturilor bălgrădene de la sfîrșitul secolului al XVII-lea : prima este că ele nu reprezintă un moment de discontinuitate față de epoca monumentelor de limbă tutelată de Simion Ștefan, înscriindu-se în contextul eforturilor deliberate de impunere a unei *koiné* omogene, diferitele fluctuații ale variantei locale explicîndu-se prin originea diferită a meșterilor tipografi ; în al doilea rînd, procesul de unificare a limbii române literare i-a angajat în aceeași măsură și pe cărturarii transilvăneni, aceștia punîndu-se nu o dată în consonanță cu limba textelor muntenești, cărora le-au oferit, la rîndul lor, modele la care să se raporteze. Norma literară s-a generalizat, așadar, printr-un transfer reciproc de fapte de limbă.

CONSIDÉRATIONS SUR LES IMPRIMÉS DE BĂLGRAD À LA FIN DU XVIIe SIÈCLE

(Résumé)

L'auteur se propose de réevaluer l'apport de Ioan Zoba de Vinț à la consolidation des normes de la langue littéraire roumaine. À partir de son dernier livre, *Molitvenic* (Livre de prières), paru à Bălgrad (Alba Iulia), en 1689, dont les sources sont bien délimitées, on y fait un parallèle, surtout sous le rapport lexical, avec *Molitvenic* de Dosoftei, paru en 1681. L'examen des livres parus à Bălgrad à la fin du XVIIe siècle démontre qu'ils ne représentent pas un moment de discontinuité vis-à-vis des monuments linguistiques de l'époque patronné par Simion Ștefan. Ils ont offert à la fois des modèles pour les textes de Valachie, étant l'expression des efforts permanents d'imposer une *koiné* roumain.

Aprilie 1981

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

[29] Șt. Pașca, *Pînea pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în DR, X, partea a II-a, 1943, p. 319.

[30] Ion Mușlea, *Pînea pruncilor (Bălgrad, 1702). Din istoria unei cărți vechi românești*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș*, București, 1943, p. 626.

[31] Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, vol. I, 1885, Oeniponte, p. 261.

ELEMENTE DE ARGOU ÎN *GROAPA* DE EUGEN BARBU

DE

MIORIȚA BACIU

1. Argoul românesc este un fapt de limbă abordat inconsecvent și fragmentar. Situația precară a studiilor de interpretare și sinteză asupra argoului românesc, ca și aversiunea inexplicabilă a dicționarelor față de înregistrarea termenilor argotici [1], atrag necesitatea surprinderii acestui fenomen cu caracter conștient, nonconformist, plin de savoare, atît în vorbirea zilnică, cît și în cadrul operelor literare.

Studiul funcționării specifice a elementelor de argou în opera literară poate fi abordat din mai multe puncte de vedere. Unghiul tradițional de abordare este cel al stilisticii și al criticii literare (în special în versiunea ei „stilistică"). Cercetători ca H. Meschonnic sau G. Genette au elaborat deja premisele necesare unei abordări fructuoase a fenomenului argotic și din punctul de vedere al poeticii [2]. În special în proza realistă, stilul argotic reprezintă un loc comun, un mijloc de reflectare a mediului și a colectivității în limbă și, implicit, de construcție a referentului literar. Putem încerca, așadar, de pe acum, o analiză a unor asemenea opere literare, pornind de la unele elemente ale stilisticii limbii comune spre cele ce privesc creativitatea scriitorului (ca acord între expresia lingvistică și intenția autorului), urmărind, astfel, modul superior de manifestare a expresivității limbii.

2. Romanul *Groapa* de Eugen Barbu ilustrează prin construcție și viziunea artistică teza că stilul scriitorului este condiționat de o judecată socială și nu „pur" estetică. Valoarea stilistică a romanului constă în acomodarea armonioasă a limbajului, lipsit de orice conformism estetic, la mediul și realitățile particulare prezentate. Devenit un document de limbă și viață, romanul apelează la argou, indispensabil în contextul mediului prezentat, oscilînd între pitoresc și tragic. Sub aspect lingvistic, ne interesează nu atît forma, cît semnificația termenilor argotici, însușindu-ne opinia că semantica este baza oricărui studiu lingvistic [3].

Raportat la contextul social-istoric real, argoul reușește să redea structura unei societăți, frămîntările și coloratura unei epoci. Trebuie

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 367; J. Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, 1966, p. 210; A. Juilland, *Les études d'argot roumain*, în «Cahiers Sextil Pușcariu», I, 1952, nr. 2, p. 431—439; idem, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tzigane*, în «Cahiers Sextil Pușcariu», I, 1952, nr. 1, p. 151.

[2] Cf. H. Meschonnic, *Pour la poétique*, II, Paris, 1973; G. Genette, *Figuri*, București, 1978, p. 274.

[3] Cf. E. Buyssens, *Problèmes de sémantique*, în *Communications et rapports du Premier Congrès International de dialectologie générale*, (1960), Louvain, 1964, p. 1.

să vedem, de aceea, în argou, nu numai un fenomen de stil, ci și un fenomen cultural, determinat istoric, expresie a mentalității unei societăți și a gustului autorului.

2.1. *Groapa* constituie un model de neorealism în proza românească contemporană, ce depășește orice încercări similare. Despre drumul sinuos al găsirii cuvîntului adecvat, Eugen Barbu spune că „Există o tehnică a aducerii cuvintelor unul lîngă altul [...]"[4]. „E nevoie de ani de zile de ciocănit vorbele, de renunțări și de curaj [...]"[5]. Cuvintele argotice, prezente într-un vocabular cu o impresionantă doză de inedit, sînt în acord cu titlul romanului, care „nu are referințe numai la un spațiu cunoscut, ci și la «groapa morală» în care erau siliți să trăiască mahalagiii Cuțaridei"[6]. Scriitorul dă explicații privind „tăriile" de limbaj „aparținînd și ele, nu autorului, ci acestei societăți amestecate. Cred că nu poate pretinde cineva ca unor hoți de buzunare să li se pună în gură cuvinte alese"[7].

2.2. Raportînd termenii și expresiile argotice din roman la limba standard, luată ca punct de referință, se constată o deosebire esențială, dată de expresivitatea textului lui E. Barbu. Pornind de la realitatea romanului, argoul ne interesează prin prisma procedeelor utilizate, menite să creeze „efecte prin evocare"[8].

Față de argoul propriu limbii vorbite, argoul utilizat în roman e rezultatul evaluării artistice, al filtrării și adaptării, motivate afectiv și obiectiv prin selecția operată de autor, influențat de sensibilitatea lingvistică a grupului și a epocii prezentate. Efectele de ordin estetic urmărite de scriitor în roman nu reduc cu nimic din spontaneitatea și naturalețea argoului, manifestat în vorbire.

3. Eugen Barbu are intuiția exactă a limbii vorbite, în toate nuanțele ei. Prin limba utilizată în roman, scriitorul încalcă intenționat și în mod organizat norma standard, statornicită în comunicare, dînd argoului un înalt grad de conotație și puternice accente expresive.

3.1. Valoarea stilistică deosebită a romanului este rezultatul interferenței diferitelor stiluri, cu trăsături contradictorii.

Termenii argotici își impun valoarea la interferența cu planul liric al comunicării, contribuind la crearea unei fraze muzicale, care dă romanului o tentă de sensibilitate și poezie latentă: „Afară, ningea mărunt, cu fulgi mici și deși. Orașul, alb ca o rochie de mireasă, strălucea în luminăzăpezii. *Șutul* avea o inimă ușoară și o veselie de tînăr cu noroc [...]" (p. 349)[9]. „Plîngeau și *coardele* de veniseră de hatîrul lui Nicu, *gagicile* lui din cartiere [...]. Cînd au început să cadă bulgării pe lemnul puternic care adăpostea trupurile hoților, a fost un vaier" (p. 365).

---

[4] E. Barbu, *Cum lucrez*, în *Introducere în opera lui Eugen Barbu*. Selecția textelor, cronologie și bibliografie de Emil Manu, București, 1974, p. 36.

[5] E. Barbu, *Demnitatea artistului*, în *loc. cit.*, p. 23.

[6] E. Barbu, *Cum am scris Groapa*, în *loc. cit.*, p. 111.

[7] *Ibidem*, p. 114.

[8] Cf. Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg — Paris, 1909, p. 203; A. Dauzat, *Les argots des métiers franco-provençaux*, Paris, 1917, în special p. 86—102.

[9] Eugen Barbu, *Groapa*, ediția a IV-a, [București], 1968.

Elementele stilului argotic, aceste „fleurs du pavé"[10] introduse în stilul narativ, contrastează cu contextul, dar se și integrează firesc și organic în structura operei, unde trezesc o puternică conotație afectivă și socială: „Gunoiul luneca tăcut, surd, așezîndu-se mai jos în straturi. Hoții se adunară [...].

— *De zulit, ai mai zulit* la viața ta? se amestecă și Oacă, suflîndu-și nasul.

— Da.

— O fi *găinar* d-ăia de *ciordește* corcoviţe [...].

Cel tînăr nu-l privi.

Gheorghe îl trase deoparte.

— Nu-i băga-n seamă, *bijboc*, fac pe șmecherii [...].

Paraschiv auzi groapa. Locul era tainic [...]. Îi era frică de *haidamacii* ce-l prețuiau din priviri, hoți bătrîni toți, duși pe la pușcării" (p. 54).

Nu putem fi de acord cu ideea după care elementele stilului argotic intrate în stilul narativ „au valoare de « citat », ca în [...]. *Groapa* de E. Barbu"[11], și nici cu afirmația referitoare la roman, după care, „cuvintele argotice, prin faptul că au fost folosite curent, nu produc un efect stilistic deosebit"[12].

Expresivitatea se menține și chiar cîștigă în consistență odată cu transferul termenilor argotici în alt stil, unde prezintă avantajul noutății. Argoul poate fi surprins în roman în dubla ipostază de instrument de comunicare al personajelor — ca elemente ale unei colectivități umane — și ca formă de expresie a creației literare în stilul narativ. Privind comparativ faptele, notăm cu *1* situația comunicativă în care argoul este folosit în cadrul de viață obișnuit și cu *2* situația comunicativă în care faptele de argou sînt transpuse în alt context, nonargotic. Delimităm astfel expresivitatea ca efect al comunicării argotice în primul caz (E_1), de expresivitatea ca efect al transpunerii argoului în alt context (E_2):

E_1	E_2
„— *Mișto* cosor, să n-am spor! De unde l-*ai pescuit?*" (p. 55).	„Ce-a făcut, ce-a dres, i-*a suflat*-o! A vrut Sandu să-l taie pe staroste, au fost supărați, *s-au mardit* [...]" (p. 124).
„— Ce zici, cîte *bătrîne* luăm pe ei?" (p. 65).	„Și *trăgea cu oblonul* la lungan [...]" (p. 247).
„— *O să dăm o gaură* [...], s-avem și noi *de ciugulit* pînă una-alta" (p. 194).	„Sandu știa șmecheria, *o fumase* și *i-a ciupit* banii *ginilorului* [...]" (p. 277).
„— Puișorule, tu n-ai mai fost pe la *pension*, se vede treaba [...]" (p. 322).	„*Sticleții* au pus mîna pe *gagică*. Pe *manglitori* n-au mai avut de unde să-i ia [...] (p. 414).

Faptele probează că valoarea afectivă a argoului este trăsătura sa inerentă, și ca ceva dobîndit, adăugat prin transfer.

Stilul argotic constituie în roman o derivare, o abatere de la normă o violare a codului, dar este și rezultatul alegerii expresiei optime, determi-

[10] G. Sandry și M. Carrère, *Dictionnaire de l'argot moderne*, Paris, 1953, p. 626.
[11] *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 388.
[12] Elena Slave, *Delimitarea argoului*, în PLG, I, 1959, p. 115.

nată de conținutul de idei transmis. Termenii argotici nu trăiesc, așadar, doar prin ei înșiși, ca fapte de expresie independente, ci prin raportare la context, fapt care dă posibilitatea interpretării științifice a faptelor. Valeria Guțu-Romalo observa că în beletristică „termenii familiari și argotici sînt determinați [...] de subiectul tratat și de intenția afectivă a autorului"[13]. În ansamblul acțiunii romanului, argoul se investește cu o nouă valoare, superioară cuvîntului luat individual. El nu apare aici din simpla intenție de a ornamenta expresia, în sensul gr. *prépon* (lat. *decorum*), ci pentru a consemna o realitate social-istorică și afectivă. În context, argoul are valoarea unui element neașteptat, cu efect de ruptură și provocator de intensitate stilistică. Există o „acomodare" perfectă a termenului argotic la universul fizic și psihic al comunității umane prezentate. Încercînd o înlocuire a termenilor argotici prin cuvinte ale stilului curent, obținem o propoziție echivalentă din punct de vedere lingvistic, dar nu și sub raportul expresivității poetice. Chiar o izolare tranșantă a lexicului argotic de context, de construcția epică, înseamnă distrugerea pilonului forte — limbajul pitoresc și viguros — care asigură romanului modernitatea.

Faptele de limbă cu care operează textul probează instabilitatea și caracterul deschis al lexicului. Granița dintre argou, limbajul vulgar și familiar nu e precisă în roman, unde asistăm deseori la îmbinarea celor trei stiluri, integrate, așa cum s-a văzut, în stilul narativ și în pasajele lirice. Există o continuă migrație, infiltrare a cuvintelor de la primul stil către celelalte. De aici, posibilitatea de a riposta și pe această cale afirmației că argoul este o limbă artificială, convențională.

Raportul realitate-gîndire-limbă este definitoriu în diferențierea motivată a argoului. Binecunoscută fiind dubla determinare — lingvistică și extralingvistică — a argoului în cadrul sistemului lexical, ne bazăm pe acest fapt cînd încercăm o separare a termenilor argotici propriu-ziși (argoul în sens restrîns) de cei aparținînd argoului în sens larg (numit și limbaj periferic). În acest sens, o ieșire din sfera strict lingvistică reușește să surprindă modul de organizare a mijloacelor limbii în redarea realității. Ne raliem opiniei după care singuri termenii argotici de origine țigănească au o valoare caracteristic argotică și își pot justifica apartenența la argoul propriu-zis [14]. Forța lor afectivă și lingvistică le acordă o valoare particulară în contextul romanului. Frecvența mare a argoului de origine țigănească, ca și calitatea acestor termeni, e asigurată de mediul și circumstanțele surprinse în roman (închisori, hoți, poliție). Revalorizarea formală sau semantică a celorlalte cuvinte — termeni argotici, marchează apartenența lor la argoul lărgit, care cuprinde termeni de argou „vulgarizați", cuvinte și expresii din limbajul dialectal, familiar, vulgar. Se poate realiza pe textul romanului chiar o delimitare între expresiile aparținînd stilului argotic de cele ce aparțin stilului familiar, utilizate de vorbitorii de argou :

[13] Valeria Guțu-Romalo, *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 188.

[14] Cf. A. Juilland, *Le vocabulaire argotique roumain d'origine tzigane*, în *loc. cit.*, p. 152, 154.

Stil argotic	*Stil familiar*
a da găuri „a face spargeri" (p. 133)	*a umbla cu lama* „a fi bătăuș" (p. 223)
a face o injecție „a bea" (p. 294)	*a fi cu mustarul sărit* „a fi iritat" (p. 273)
a fine șestul „a face de pază" (p. 406)	*a-i face ploile* „a-i face pe plac" (p. 348)
a face piața „a fura" (p. 223)	*a vinde pepeni* a minți" (p. 283)
	a unge osiile „a linguși" (p. 292)
a pune laba „a fura" (p. 191).	*a călca în strâchini* „a-și face de cap" (p.77)
a trage cu oblonul „a privi" (p. 247)	*a mișca din urechi* „a mitui" (p. 96)
	a-i lua piuitul „a-l face să tacă" (p. 77)

3.2. Caracteristică pentru modul de utilizare a structurilor argotice, atît în stratul narativ, cît și în cel dialogat, se dovedește a fi poziția enunțiativă a „naratorului". Acesta utilizează, el însuși, un limbaj impregnat cu termeni argotici, adoptînd astfel atitudinea celorlalte „personaje" și implicîndu-se în lumea evocată. Dacă scriitori ca M. Sadoveanu [15], Ion Marin Iovescu [16] sau M. Drumeș [17] utilizează termenii argotici cu preponderență în dialog și îi explică apoi în pasajele narative apropiate, E. Barbu adoptă orientarea proprie altor scriitori [18]. El instituie un cod poetic care presupune că cititorul posedă „cheia" limbajului argotic, sesizînd nuanțe care scapă celor neinițiați.

Prezența termenului din limba curentă în vecinătatea sinonimului său argotic în *Groapa* urmărește sublinierea stilistică a acestuia din urmă (*„cazmaua* lui, m î n ă de șut" (p. 55); „[...] intrau cu ele în *pîrnaie* [...]"; „Cine n-a trecut pe la p u ș c ă r i i nu-i caramangiu de-adevăratelea" (p. 292).

Codul poetic utilizat de scriitor permite chiar explicarea unui termen argotic printr-un sinonim tot argotic, în același enunț sau în enunțuri apropiate: „— Puișorule, tu n-ai mai fost pe la *pension*, se vede treaba. Nu știi ce-i aia *gherlă* [...]" (p. 322).

3.3. Personajele romanului utilizează argoul nu numai pentru a nu fi înțelese în intențiile lor de persoanele străine mediului, ci și în cadrul atmosferei specifice de viață. La nivelul mediului originar de manifestare, se poate face cu ușurință distincția între termenii argotici neutri, marcați prin stilemul de registru argotic (*mișto, mucles!, a soili, ușchit* etc.) și cei care conțin puternice trăsături expresive. Utilizat nu doar din necesitate, ci din dorința ostentativă de a sugera la maximum vitalitatea unor caractere și pitorescul mediului, argoul celei de-a doua grupări își manifestă puternica expresivitate intrinsecă și e simțit astfel de vorbitorii care-l preferă cuvintelor din limba comună (*a lega căteaua, mititică, a se bărbieri*, a fi *la gros, a hali, adormire*).

---

[15] Cf. G. I. Tohăneanu, *„Argoul ostășesc*, în „Orizont", 28, nr. 5, 1977, p. 4.

[16] Cf. Ion Marin Iovescu, *Oameni degeaba*, în *Nuntă cu bucluc* (cu o prefață de Eugen Lovinescu), 1969, p. 143—303, cu referire specială la p. 215, 240.

[17] Cf. Mihail Drumeș, *Elevul Dima dintr-a VII-a*, [1968], în mod deosebit paginile 26, 41, 176, 348, 422.

[18] Cf. G. Baronzi, *Misterele Bucureștilor*, în *Pionierii romanului românesc. De la Ion Ghica la G. Baronzi*, București, 1973, p. 370—410, în special paginile 381, 383; Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*. Postfață și bibliografie de Mircea Vaida, București, 1972, p. 71, 114, 149; I. Peltz, *Calea Văcărești*. Prefață de Valeriu Râpeanu, p. 139, 143, 303, 324; procedeul apare și la Nicolae Breban, *Bunavestire*, Iași. 1977, unde ar fi interesant de abordat expresivitatea argoului, situat în frază în vecinătatea termenului neologic.

3.4. Motivarea structurii stilistice a romanului *Groapa* trebuie explicată nu numai în abaterile de la un sistem etalon — stilul literar, ci și în modalitățile artistice care transformă această structură în artă a cuvîntului.

Prin *Groapa*, E. Barbu oferă un material imens sub raportul valorii fruste a limbii vorbite, sugerînd analiza limbajului vorbitorilor ei. Termenii argotici sînt construiți prin procedeele derivației limbii române, cînd tema cuvîntului e de origine țigănească, sau prin schimbări de sens.

Topica joacă un rol important în sublinierea valorii argoului, în motivarea sa emoțională și estetică. Rezultat al viziunii artistice creatoare, termenii argotici impun o ordine nouă, raporturi inedite în contextul în care apar. În frază, apare o ierarhizare a importanței acordate cuvintelor. Primul loc este acordat cuvîntului considerat cel mai important, chiar dacă din punct de vedere convențional se înregistrează o abatere de la normă: „— *De zulit*, ai mai zulit la viața ta?" (p. 54); „— *Mișto* cosor, să n-am spor!" (p. 55); „*A mierlit* un comisar [...]" (p. 133); „— *Huiduma-melor*, să vă bateți copiii, se-nsoară Paraschiv [...]"; „— *Șucară?* a întrebat Mînă-mică" (p. 348).

Argoul își dezvăluie adevărata sa valoare în context, care favorizează frecvent în roman o exprimare eliptică, dar inteligibilă. Intervenția scriitorului e spontană în cuvintele considerate „expresive" și cărora le dă relieful așteptat: „— *Mucles!*" (p. 66, 238); „— *Ușcheală*, că ne iponește!" (p. 226, 270, 357); „— *Șase!* a strigat scurt" (p. 272); „—*Șestul, sticleții!*" (p. 278); „— *Sanchi...*" (p. 322); „— *Topeală*, că ne-agață!" (p. 414).

Chiar dacă, uneori, dau, prin repetare în roman, impresia de „clișee", termenii argotici primesc de fiecare dată nuanțarea pe care le-o impune contextul.

Valențele expresive ale verbului-termen argotic se relevă cu pregnanță în structura textului literar. Încărcătura sa informațională acordă frazei energie și dinamism *(ciordește* (p. 54), *ai pescuit* (p. 55), *să mangleștî* (p. 56), *n-ai halit* (p. 57), mi-*a dilit* (p. 65), *soilim* (p. 67), *caftesc* (p. 273)).

În marea majoritate, verbele argotice sînt verbe de acțiune, cu caracter orientat, exprimînd o actanță în sensul strict al termenului [19]. Se constată accentuata lor dependență contextuală în exemple cum sînt: *a-(l) termina* (p. 406), *a ciupi* (p. 223), *a mierli* (p. 124, 358).

Cel mai abstract ca sens dintre verbele de acțiune, *a face*, apare ca element component în numeroase expresii argotice: *a face piața* (p. 223); *a-i face ploile* (p. 348); *a-i face cîntarea* (p. 280); *a face o injecție* (p. 294) etc., în care concretizarea e adusă de elementul nominal care indică obiectul sau instrumentul.

Așezat uneori la sfîrșitul propoziției, verbul argotic sugerează estomparea ideii de mișcare: „— Ocna ne-*a halit!*" (p. 408); „ — Topeală, că ne-*agață!*" (p. 414).

Argoul abordează compunerea și jocul de cuvinte, fiind construit frecvent din substituiri și combinații. Expresiile argotice sînt secvențe descriptive care înlocuiesc un termen folosit curent și se explică prin intenții

[19] Cf. I. Evseev, *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire și stare*, Timișoara, 1974, p. 42, 45 și urm.

umoristice ironice. Verbul-termen argotic prezintă cea mai accentuată maleabilitate față de context, fiind utilizat în numeroase construcții sintatice: *a strica ploile* (p. 222), *a face piața* (p. 223), *a umbla cu șahărmahăr* (p. 407), *a trage cu oblonul* (p. 247) etc. Se constată preferința pentru exprimarea analitico-descriptivă a ideii verbale (ca și mai sus): *a da buzunări* (p. 65), *a pune laba* (p. 357) ș.a.

Modul de acțiune intensiv și ideea iterativității acțiunii apar ca parte integrantă a sensului lexical al verbului *(a ciripi, a ciuguli, a curăța, a pescui)*, alături de verbele care exprimă modul de acțiune finitiv, conținînd o nuanță rezultativă *(a-(l) termina, a se topi, a curăța, a (o) fuma)*.

E interesant de urmărit etimologia termenilor argotici din roman și corelațiile posibile cu corespondenții lor actuali. Termenii și expresiile argotice de origine țigănească abundă în roman *(gagică, gagistru, șucară, a se mardi, a dili, mande, a soili, mișto, a hali, a se ușchi)*; alături de ele semnalăm argoul provenit din vorbirea dialectală *(pîrnaie)* și din cea neologică *(a face o injecție, a lucra subțire, a face pardesiu de scînduri...)*. Constatăm caracterul conservator, dar și novator al argoului, care urmează evoluția socială. Apar construcții scurte, din dorința de economie în exprimare, dar și pentru a frapa receptorul: *Mucles!, șucar, șest, mișto, sanchi, gurist* (format după modelul cuvintelor vechi, românești).

Substantivul-termen argotic este un sistem oscilant de sensuri și închide numeroase posibilități semantice ascunse. Argoul devine în roman un instrument spontan, pus în serviciul acțiunii sau al eschivării. Pe această linie, un rol important în crearea argoului îi revine metaforei, prin atribuire de semnificant unui semnificat secundar, asociat prin asemănare cu sensul primar [20]: *clanță* (p. 282), *sticlete* (p. 133), *labă* (p. 59), *coardă* (p. 206), *maimuță* (p. 359), *pension* (p. 322).

Trebuie să vedem în metafora argotică nu un simplu transfer de sens, ci o metamorfozare semantică și stilistică. E interesant de urmărit jocul dat de raportul semnificat-semnificant și alunecarea de sens în crearea unui semn nou. Se trece frecvent de la un sens în parte uzat, la un sens emoțional nou, caracterizat printr-o nouă calitate. De fapt, în structura argoului utilizat în *Groapa*, substanța sonoră și semnificatul fuzionează într-o unitate expresiv-semantică bine cristalizată, care îi asigură limbajului funcția sa estetică.

Expresivitatea este trăsătura care explică prezența numeroaselor sinonime pentru desemnarea aceleiași noțiuni. Flora metaforică a argoului ne oferă creații numeroase ale derivării sinonimice, în care cuvintele au un grad mai ridicat sau mai scăzut de conotație și imagini diferite, fapt ce le asigură expresivitatea; pentru „bani": *parale — gologani — bițtari — poli — sfanț — marafeți — lovele — bătrînă;* termeni peiorativi pentru „mînă": *cazma — labă* și pentru „gură": *muie — căței — govie — plisc — clanță;* pentru „închisoare": *pîrnaie — mititică — pension — gherlă;* „a fura": *a șparli — a ciupi — a face piața — a pune laba;* pentru „a omorî": *a(-l) termina — a mierli.* Multe din metaforele argotice enumerate sînt creații depreciative, cu o puternică nuanță ironică. Expresivitatea rezidă din îngroșarea sau deformarea unor trăsături.

---

[20] Cf. R. Jakobson, *A la recherche de l'essene du langage*, în «Diogène», nr. 51, 1965, p. 32; Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 18, 30, 123—138.

În crearea seriilor sinonimice, o formă argotică antrenează pe cealaltă, ceea ce aduce sensului conotativ noi nuanțe afective. Scriitorul alege termenii argotici nu numai în sensul preferinței pentru o anumită formă, ci al adaptării la ideea transmisă.

Proprie termenilor și expresiilor argotice sinonime este concretizarea maximă, cînd termenul de bază e abstract *(cot* „an", *clanță* „gură", *bătrînă* „sută") și invers, abstractizarea termenului concret, pentru a-l investi cu un sens mai adînc *(a da găuri, a lega cățeaua, a ciripi, a agăța, a se topi — topeală!, a-l temina, a se bărbieri, a se arde, a strica ploile)*.

ÉLÉMENTS D'ARGOT DANS *GROAPA* DE EUGEN BARBU

(Résumé)

Ayant comme point de départ la constatation que l'argot roumain est un phénomène linguistique qu'on a analysé d'une manière inconséquente et fragmentaire, l'auteur entreprend l'étude du functionnement spécifique des éléments de l'argot dans le roman *Groapa* de Eugen Barbu, du point de vue de la stylistique fonctionnelle.

Les dissociations qu'on nous propose établissent une délimitation entre le style argotique et le style familier tout en définissant le premier à l'interférence du style lyrique et du style narratif.

On démontre que l'argot est dynamique par excellence et illustre un aspect de la création linguistique tout en étant profondément impliqué dans le contexte socio-culturel.

Martie 1981

Școala generală nr. 2
Aiud, județul Alba,
str. Gh. Lazăr, 17

STRUCTURA NARATIVĂ ÎN DISCURSUL INDIRECT LIBER: O DESCRIERE A CATEGORIEI

DE

ŞTEFAN OLTEAN

Există patru modalităţi principale de reproducere a discursului în opera narativă: *discursul direct:* DD *(stilul direct)*, *discursul indirect:* DI *(stilul indirect)*, *discursul indirect liber:* DIL *(stilul indirect liber)* şi *monologul interior:* MI *(discursul direct liber)*, acesta din urmă venind să completeze paradigma procedeelor de raportare a discursului prin organizarea lor, în virtutea unor opoziţii, într-un sistem echilibrat şi omogen. Statutul DD şi al DI este, în general, necontroversat în literatura de specialitate, procedeele fiind considerate drept modalităţi de „recreare a paradigmei comunicării verbale în raport de emiţător şi receptor" (A. Banfield, 1973). Există, de asemenea, un consens în ceea ce priveşte MI, acesta fiind definit drept modalitate de comunicare intrapersonală sau „dialog interior" între două faze ale „eu"-lui (É. Benveniste, 1974; L. Francoeur, 1976), deci, act de comunicare verbală propriu-zis, forma lingvistică fiind întotdeauna personală. Doar DIL este mult controversat, datorită structurii sale complexe şi atipice, care îngreuiază încadrarea comunicaţională a procedeului. Prin problemele teoretice majore pe care le implică investigarea sa — unghiul de vedere sau perspectiva, mimesis-ul, intertextualitatea, literaritatea —, DIL a suscitat în permanenţă interesul cercetătorilor, servind, totodată, drept domeniu al formării şi/sau verificării unor concepţii în lingvistica şi poetica contemporană (cf., spre exemplu, V. N. Vološinov, 1973; A. Banfield, 1973: S. Y. Kuroda, 1976).

În lucrarea de faţă ne propunem să investigăm DIL din punctul de vedere al caracteristicilor sale în scopul elucidării implicaţiilor procedeului în structurarea textului narativ, iar metodologia îmbină demersul teoretic cu cel practic, ultimul constînd în analiza unui corpus de texte în DIL selectat din romanul *Mrs Dalloway* „Doamna Dalloway" de Virginia Woolf.

1. Cercetarea caracteristicilor DIL a format obiectul majorităţii lucrărilor preocupate de definirea procedeului. Importanţa prioritară a fost acordată proprietăţilor formal-gramaticale, în special de către reprezentanţi ai demersului tradiţional (Ch. Bally, O. Jespersen) sau chiar ai gramaticii transformaţional-generative (R. Ohmann, 1970). Abordări generative mai recente (A. Banfield, 1973; S. Y. Kuroda, 1976) depăşesc cadrul de referinţă sintactic, preocupate fiind de corelarea caracteristicilor formale cu factori extralingvistici, în esenţă semantici şi pragmatici (comunicaţionali, psihologici, estetici etc.), ceea ce se realizează prin coroborarea demersului transformaţional cu teoria enunţării, a actelor de vorbire şi implicarea unor argumente de provenienţă feno-

CL, anul XXVI, nr. 2, p. 207—215, Cluj-Napoca, 1981

menologică. Relevanţa aspectelor semantice şi pragmatice e subliniată şi în cadrul altor preocupări (cf. V. Vološinov, 1973; G. Strauch, 1974; Ch. Fillmore, 1976; B. McHale, 1978). Aspectele literare şi conceptuale predomină în raport cu cele formale la M. Bahtin (1970) şi la reprezentanţii teoriei structuraliste a naraţiunii (cf. G. Genette, 1972).

1.1. *Caracteristici formale.* Caracteristicile formale au ocupat întotdeauna un loc privilegiat în definirea DIL, în special în cadrul abordărilor axate pe *langue*, interesate de dezvăluirea tiparului abstract al acestui tip de discurs în sistemul limbii şi, mai puţin, de manifestările sale concrete în actele individuale de vorbire (şcoala de la Geneva). Principalele categorii de elemente formale sînt reprezentate de caracteristicile gramaticale propriu-zise, de cele lexicale şi contextuale.

1.1.1. *Caracteristici gramaticale.* Trăsăturile gramaticale au fost mereu invocate în definirea DIL, ele fiind unicele, în anumite cazuri, de natură să asigure coerenţa acestei structuri narative şi să o deosebească de MI. Ele nu sînt, însă, mărci suficiente, deoarece nu reuşesc, în esenţă, să departajeze DIL de naraţiunea diegetică. Caracteristicile gramaticale constau în (1) suprimarea elementelor conjuncţionale subordonatoare — verbe introductive şi conjuncţii —, ceea ce conferă, prin autonomia sintactică creată, *literalitate* procedeului, termen care desemnează, în opinia lui G. Strauch (1974), fidelitatea enunţului faţă de discursul original; (2) întrebuinţarea aproape în exclusivitate (în limba engleză, mai puţin în limba română) a timpurilor gramaticale ale trecutului la verbe, acestora suspendîndu-li-se, de regulă, deictica obişnuită prin posibilitatea imprimării unui sens de prezent sau viitor; (3) transpoziţia pronumelor personale reflectată în ocurenţa, în exclusivitate, a formelor la persoana a treia — ceea ce, împreună cu (2), conferă *oblicitate* procedeului; şi (4), în strînsă concordanţă cu caracteristicile amintite, excluderea formelor care aparţin, în accepţiunea lui É. Benveniste (1966), categoriei persoanei: pronume la persoana întîi şi a doua, verbe la timpul prezent. În virtutea acestor proprietăţi, DIL nu se deosebeşte flagrant de formele canonice ale relatării (naraţiunea la trecut şi la persoana a treia, caracteristici ridicate la rangul de mărci distinctive ale naraţiunii ficţionale de către K. Hamburger, 1968); de asemenea, ele apropie DIL de DI, aspect supralicitat în cadrul abordărilor derivaţionale ale procedeului.

În DIL pot, însă, apărea auxiliare de modalitate *(a trebui, a putea, s-ar cuveni să, e posibil să* etc.), precum şi o serie de adverbe predicative *(probabil, desigur* etc.), elemente aberante în contextul naraţiunii diegetice, indicînd un vorbitor a cărui perspectivă diferă de cea a naratorului. Se mai constată, în virtutea autonomiei sintactice, prezenţa structurilor interogative, exclamative, a întrebărilor disjunctive, a enunţurilor incomplete, caracteristici care subliniază modificarea intonaţiei, sugerînd schimbarea poziţiei enunţiative a emiţătorului. Tot în această ordine de idei, se păstrează nemodificate adverbele de timp şi de loc (de tipul *acum, aici, astăzi, ieri* etc.), precum şi demonstrativele de apropiere (spre exemplu, *acesta*), fapte care contrastează, de asemenea, cu modul „relatării la trecut şi la persoana a treia", servind înfăţişării unei perspective diferite de cea naratorială.

1.1.2. *Caracteristici formale ale contextului lingvistic imediat.* Trăsăturile din contextul imediat constau în elemente lexicale propriu-zise care servesc orientării atenției cititorului asupra unui anumit personaj, căruia i se atribuie, cel puțin parțial, perspectiva înfățișată în DIL. Acestea sînt reprezentate de incize naratoriale sub forma verbelor de comunicare ce introduc, de regulă, DD sau DI *(a spune, a răspunde* etc.), a verbelor psihologice sau de simțire *(a gîndi, a simți, a se întreba, a auzi etc.)* sau a enunțurilor explicative, mai mult sau mai puțin extinse, intercalate în paranteze în textul investigat:

(1) *But this question of love (she thought, putting her coat away), this falling in love with women. (Mrs Dalloway*, p. 37)

„Dar chestiunea aceasta a dragostei (se gîndi ea, scoțîndu-și mantoul), dragostea aceasta pentru femei."

Aceste categorii de elemente pot însoți DIL, dar atunci ele sînt dislocate, apărînd imediat după sau înaintea procedeului, sau intercalate, marcînd reproducerea și, implicit, schimbarea perspectivei, funcționînd, potrivit lui R. Pascal (apud B. McHale, 1978 : 268), drept „punte" între narațiunea diegetică și DIL.

1.1.3. *Caracteristici lexicale de evocare a idiomului și registrelor vorbirii.* DIL prezintă o serie de caracteristici formale care țin de maniera specifică de exprimare a personajului, de oralitate, de anumite variante în uzul lingvistic *(registre ale vorbirii)*. Astfel de elemente sînt „indicii lexicali minimali" amintiți de B. McHale (1978), care sugerează oralitatea [1]: (1) elemente expresive — (a) interjecții, onomatopee, exclamații; (b) adjective și adverbe hiperbolice, care indică prezența unei instanțe interpretative diferite de cea naratorială *(excelent, groaznic, înfiorător* etc.); (c) termeni de afectivitate; (2) cuvinte clișee, elemente ale comunicării fatice *(păi bine, adică* etc.); (3) adverbe de afirmație și negație *(da, nu, firește* etc.); (4) alte tipuri de colocvialisme. Caracteristicile lexicale ale DIL constau, de asemenea, în elemente cu valoare caracterologică, idiosincratică, evocînd o manieră de exprimare incompatibilă cu cea a naratorului:

(2) *It was an extraordinary summer — all letters, scenes, telegrams — arriving at Bourton early in the morning, hangingabout till the servants were up; appaling tête-à-têtes with old Mr Parry at breakfast;... (Mrs Dalloway*, p. 71)

„A fost o vară extraordinară — toată numai scrisori, scene, telegrame — sosirea la Bourton, în zori, așteptînd pînă s-au trezit servitorii, groaznice *tête-à-têtes* cu bătrînul domn Parry la micul dejun;...".

Mai apar în DIL elemente care, sugerînd prezența exprimării orale, uzuale, indică, totodată, relațiile de rol, marcînd cu acuratețe poziția enunțiativă a emițătorului: termeni de alintare *(tăticu', mătușa)*.

Grație particularităților lexicale, DIL poate indica, alături de oralitate și idiostil, implicit sau explicit, varianta stilistică în uzul lingvistic prin reverberația specifică a elementelor sau prin sugerarea unor componente ale contextului de situație cu care aceasta se corelează. B. McHale

[1] Pentru o prezentare mai detaliată a acestor elemente, vezi Șt. Oltean, 1977.

(1978), invocînd teza lui M. Bahtin (1970) potrivit căreia tradiţia centrală a romanului nu o constituie textele monologice, ci juxtapunerea polifonică, citarea mai multor variante ale discursului social, postulează în DIL o modalitate particulară de reprezentare a discursului social în roman. În textele selectate am constatat această proprietate a procedeului, care prezintă, deseori, frînturi provenite din limbajul unor medii diferite (grupuri sociale, limbaj gazetăresc etc.).

1.2. *Caracteristici semantice.* Includem în această categorie particularităţile de conţinut ale structurii narative în DIL. Relevanţa conţinutului în perceptibilitatea procedeului este mult controversată în literatura de specialitate, negîndu-i-se, uneori, funcţia indicială, considerîndu-l, alteori, drept semn esenţial al caracterului mimetic (citaţional) al enunţului reprodus (cf. M. Bahtin). Cercetătorii axaţi pe *langue* acordă, de regulă, importanţă proprietăţilor formale ale procedeului, excluzînd conţinutul din abordare. O astfel de poziţie este exprimată de Ch. Bally (1914, apud B. McHale, 1978 : 272), în a cărui accepţiune DIL, alături de celelalte procedee de reproducere a discursului, este un tip sintactic definit prin semne gramaticale şi nu unul semantic, deoarece funcţia indicială a incompatibilităţii dintre maniera de exprimare a locutorului (personajul) şi a raportorului (naratorul) nu se corelează cu o incompatibilitate de conţinut („gîndul reprodus"); în caz contrar, conchide Bally, DIL s-ar defini din punct de vedere extralingvistic ca *figure de pensée*, adică nu în cadrul limbii, ci al vorbirii. Totuşi, Bally se vede silit să admită existenţa de cazuri în care indicii formali sînt neconcludenţi şi specificitatea discursului reiese „doar din situaţia sau din natura şi combinaţia gîndurilor" (apud G. Strauch, 1974 : 44).

Constatînd neajunsurile demersului sintactic, G. Strauch (1974) încearcă să-l depăşească, subliniind cerinţa imperioasă de a se situa în centrul atenţiei noţiunea semantică — în concepţia sa — de *reproducere* a discursului, noţiune din care degajă marca semantică + *mediat*, indicată, în cazul DIL, de elemente lexicale din contextul imediat sau, în cazul absenţei acestora, de *oblicitatea* procedeului, şi marca semantică + *literal*, specificată prin „intonaţia de diferenţiere", exprimată prin mărci sintactice sau lexicale (topică, elemente expresive, elemente lexicale cu valoare idiosincratică etc.). Preocupat de degajarea unor mărci semantice operaţionale, cercetătorul francez refuză să abordeze problema conţinutului propriu-zis vehiculat de DIL, din considerentul că acesta nu poate servi departajării enunţului raportorului de cel al locutorului. Motive similare determină reţineri din partea lui R. Pascal (apud B. McHale, 1978 : 273) care ratifică conţinutul ca indice al DIL numai în cazul irelevanţei celorlalte caracteristici.

Pe de altă parte, însă, orientările care transferă accentul de la „formele limbii" asupra „figurilor gîndirii", deci, cele axate pe *parole* sau *performanţă*, acordă importanţă factorilor extralingvistici, cu precădere semantici, în definirea procedeului. Este tipică, în această ordine de idei, concepţia şcolii lingvistice germane întemeiată de K. Vossler la începutul secolului nostru, care, prin exclusivismul caracteristic, incriminează punctul de vedere lingvistic şi plasează definirea DIL în domeniul extralingvisticului, în speţă al psihologicului. V. Vološinov (1973) supune unei magistrale examinări critice orientările divergente ale şcolii de la Geneva şi ale şcolii

germane şi propune o sinteză în care caută să reconcilieze sistemicul cu fapte din afara sistemului prin focalizarea asupra mutaţiilor inerente în cadrul fiecărei manifestări individuale a procedeului, accentuînd, însă, în mod sensibil, rolul acestora din urmă. În concepţia sa, factorul esenţial în perceperea DIL îl reprezintă *intonaţia specifică* imprimată de personaj enunţului, fapt strîns corelat cu „orientarea evaluativă a vorbirii sale" (1973 :155). Caracteristica semantică fundamentală constă, în opinia cercetătorului sovietic, în „suspendarea accentelor şi intonaţiilor autorului" (în concepţia noastră, a naratorului) în cadrul aceleiaşi structuri lingvistice prin intruziunea judecăţilor altcuiva, adică ale personajului *(ibidem)*. Concluzia nu diferă în mod sensibil de cea a lui M. Bahtin (1970), numai că la ultimul supralicitarea aspectelor conceptuale conduce la excluderea lingvisticului.

Studii mai recente [2], care abordează de pe poziţii teoretice actuale, dar diferite, implicaţiile semantice ale procedeului, delimitează aspectul semantic în baza conţinuturilor generale vehiculate de DIL *(aspect tematic)*, distingînd mai multe valenţe ale procedeului, reductibile la două clase fundamentale — redarea fluxului conştiinţei şi a discursului exterior (vezi M. Mancaş, 1972; şi B. McHale, 1978) — sau la unul singur — redarea fluxului conştiinţei, cu precădere a nivelului preverbal al acesteia (vezi A. Banfield, 1973; şi S. Y. Kuroda, 1976)[3]. Spre deosebire de alte concepţii menţionate (cf., în special, V. Vološinov, 1973), a căror consecinţă este invocarea, în ultimă instanţă, a conţinutului particular al mesajului pentru explicarea perceptibilităţii DIL — ceea ce presupune prezenţa, de fiecare dată, a unor factori *ad hoc*, dificil de încadrat într-o schemă operaţională —, focalizarea asupra aspectului tematic oferă, prin generalitate şi abstractizare, un avantaj pentru elucidarea mecanismului prin care conţinutul mesajului se constituie în semn indicial al DIL. Din astfel de considerente l-am avut şi noi în vedere în analiza semantică a textelor în DIL selectate din romanul Virginiei Woolf, unde am distins următoarele tipuri semantice: (1) DIL care redă procese interioare — (a) reflecţii ale personajului (dialog intrapersonal, retrospecţie, reflecţie colectivă) şi (b) reprezentarea nivelului preverbal (senzorial) şi al conştiinţei spontane, nonreflexive a personajului, fapt de natură să sugereze că DIL nu este în toate cazurile un procedeu de reproducere a discursului, deoarece, în astfel de situaţii, nu ar avea la bază o aserţiune, un act de vorbire al personajului, întemeiat pe un act de gîndire al acestuia — şi (2) DIL care redă discursul exterior, tip deosebit de bine reprezentat în corpusul de texte selectat.

1.3. *Aspecte pragmatice.* Examinarea aspectelor pragmatice ale discursului narativ a format obiectul mai multor studii recente, care indică prioritatea acestui nivel în raport cu cel semantic şi sintactic în specificarea narativităţii şi literarităţii.

Vom înţelege prin pragmatica structurii de text în DIL mediaţia specifică şi funcţiile procedeului în procesul de transmitere a mesajului.

---

[2] Nu includem în această categorie lucrările lui M. Bahtin şi V. N. Vološinov, deoarece ele au fost publicate iniţial în anii '30.

[3] Pentru prezentarea unor aspecte ale concepţiilor lui A. Banfield şi S. Y. Kuroda în legătură cu discursul indirect liber, vezi Şt. Oltean, 1980.

O astfel de accepţiune a termenului presupune unele precizări datorită nuanţării sau chiar modificării semnificaţiei sale uzuale, ceea ce este, însă, firesc, deoarece în centrul preocupărilor noastre nu se află textul global în mediaţia sa, ci un constituent textual, o structură de text, motiv pentru care problema în discuţie ar putea fi tratată în cadrul semanticii propriu-zise a textului literar. Or, avînd în vedere că DIL reprezintă un mod particular de comunicare a mesajului, întemeiat pe schimbarea poziţiei enunţiative a emiţătorului şi implicînd o atitudine a naratorului faţă de enunţul reprezentat al personajului (vezi mai jos), precum şi posibilitatea subliniată de J. S. Petöfi (1977) de a distinge o pragmatică intratextuală care operează la nivel contextual (adică al contextului verbal al operei, în cazul nostru), considerăm îndreptăţită tratarea în cadrul dimensiunii pragmatice a aspectelor menţionate, dimensiune ce se identifică, aici, parţial, cu teoria expresiilor deictice sau indexice.

1.3.1. *Contextualizarea discursului indirect liber.* Un aspect fundamental al problemei enunţate îl constituie „contextualizarea" DIL, operaţie în cadrul căreia un loc privilegiat îl deţine identificarea poziţiei discursului în raport de emiţător şi receptor — indici ai relaţiei comunicative primare (C. Vlad, 1978 : 380). La acest nivel se produce o integrare a faptelor sintactice şi semantice din discurs în scopul caracterizării, în conformitate cu Ch. Fillmore (1976), (1) a setului de lumi în care discursul poate îndeplini un anumit rol — aspectul exterior al procesului, constînd în natura lumilor în care discursul poate fi parte componentă a evenimentului comunicativ —, împreună cu (2) a setului de lumi posibile compatibile cu conţinutul mesajului — aspectul interior al procesului, constînd în specificarea proprietăţilor posibile ale lumilor instituite de discurs. Procesul analitic pe care se sprijină o astfel de operaţie e denumit de lingvistul american contextualizare şi comportă, aşadar, un aspect exterior şi unul interior.

Caracteristicile formale şi semantice ale DIL permit contextualizarea procedeului : unele figurează în contextualizarea externă a naratorului (cele care conferă oblicitate enunţului, elementele lexicale care sugerează reproducerea discursului, aspecte semantice corelate cu perspectiva naratorială etc.), pe cînd altele figurează în contextualizarea internă a personajului (o serie de elemente deictice, auxiliarele de modalitate, elementele care conferă literalitate enunţului, subsumabile noţiunii de „intonaţie prin diferenţiere" : elemente expresive, elemente cu valoare idiosincratică şi de evocare a registrelor vorbirii, aspecte ale conţinutului). În consecinţă, structura de text în DIL prezintă o interpenetrare a vocilor naratorului şi personajului, a planurilor narative, avînd, astfel, cel puţin două surse : personajul, a cărui perspectivă o înfăţişează, şi naratorul, ale cărui mărci impregnează discursul raportat, ceea ce transformă procedeul într-un vehicul deosebit de adecvat, din punct de vedere structural, transmiterii distanţei faţă de personaj sau manifestării empatiei în cazul confundării poziţiei enunţiative şi denotative a emiţătorului, sau, chiar, în cazul prezenţei precumpănitoare a mărcilor personajului, redării „obiectivate" a proceselor interioare, situaţie care coincide cu o maximă subiectivare a narării întemeiate pe DIL şi pe care am subsumat-o, în analiza efectuată, empatiei. Este interesant de remarcat că V. Vološinov (1973 : 155) vede specificitatea DIL şi, implicit, deosebirea sa faţă de MI, într-o pro-

prietate asemănătoare, strălucit surprinsă într-o reacție la adresa punctului de vedere psihologizant în definirea procedeului: „în fenomenul lingvistic obiectiv al discursului indirect liber *(discursul cvasidirect)* nu avem de a face cu o combinație a empatiei și distanțării în cadrul unei conștiințe individuale, ci cu o combinație a accentelor personajului (empatie) și ale autorului (distanță) în cadrul uneia și aceleiași construcții lingvistice".

Avantajul demersului care acceptă premisele teoretice expuse mai sus constă în posibilitatea fundamentării comunicaționale a procedeului, capabilă să releve specificitatea DIL, care nu rezidă, în principal, în caracterul nonasertoric al discursului, relevat de A. Banfield și S. Y. Kuroda, nici în natura sa atipică sau hibridă („amestec" de DD și DI) pomenită de unii cercetători, ci, în termenii lui V. Vološinov (1973 :142), „într-o nouă tendință pozitivă în receptarea activă a discursului altcuiva".

1.3.2. *Fundamentarea din punctul de vedere al teoriei comunicării a discursului indirect liber. Autor, narator, personaj, mesaj în discursul indirect liber.* Discursul indirect liber este, în esență, un procedeu literar a cărui întrebuințare este dependentă de tehnica comunicării narative, deci, de intențiile de comunicare ale autorului. Față de autor, DIL este, așadar, o structură de text care îi permite să transmită într-o manieră particulară, sub un anumit raport, mesajul cititorului.

Situarea DIL în contextul comunicațional al operei se impune ca un preambul la cercetarea funcțiilor procedeului. Dacă la unul din poli am identificat naratorul și personajul, atunci, acceptînd ipoteza lui G. Genette (1972 : 265) că receptorul este situat întotdeauna pe același nivel narativ cu emițătorul, se poate postula drept destinatar al structurii de text investigate cititorul virtual, pe de o parte, împreună cu „eu"-l dedublat al personajului (cazul este ilustrat, spre exemplu, de redarea dialogului interior în DIL) sau un alt personaj (spre exemplu, în cazul în care DIL redă discursul exterior), pe de altă parte[4]. Caracteristice DIL sînt, așadar, angrenarea simultană a mai multor elemente ale situației în comunicarea narativă, relaționarea lor mai complexă decît în cazul altor procedee de reproducere a discursului (spre exemplu, MI), deschiderea mai multor perspective ale narațiunii, ceea ce se asociază frecvent cu ambiguizarea poziției enunțiative și interpretative a emițătorului — fenomen care poate susține, față de cititor, un efect al dualității în personaj:

> (3) *They had just come up — unfortunately — to see doctors. Other people came to see pictures; go to the opera; take their daughters out; the Whitbreads came "to see doctors"... Was Evelyn ill again? Evelyn was a good deal out of sorts, said Hugh, intimating... that his wife had some internal ailment, nothing serious, which, as an old friend, Clarissa Dalloway would quite understand...* (*Mrs Dalloway*, p. 8)
> „Tocmai veniseră — din păcate — să consulte medici. Alții vin să vadă filme; să meargă la operă; să-și scoată fiicele în lume; familia Whitbread venea „să consulte medici"... Evelyn era iarăși bolnavă? Evelyn nu se simțea bine deloc, spuse Hugh, sugerînd...

[4] Situația înfățișată este cea ideală. În manifestările sale concrete, discursul indirect liber poate realiza raporturi comunicative mult mai complexe.

că soţia lui suferă de o boală internă, nimic grav, ceea ce Clarissa Dalloway, în calitate de veche prietenă, va înţelege perfect fără să mai fie nevoie să spună el ce anume."

În acest exemplu, prin prisma eroinei (Clarissa Dalloway) se înfăţişează dialogul exterior cu un alt personaj (Hugh Whitbread); redarea literală a unor exprimări produce distanţarea protagonistei nu numai de interlocutor, ci şi de propriul ei discurs exterior, ceea ce se corelează cu o dualitate în personaj.

Redăm mai jos schema raporturilor comunicative realizate de DIL în contextul operei narative.

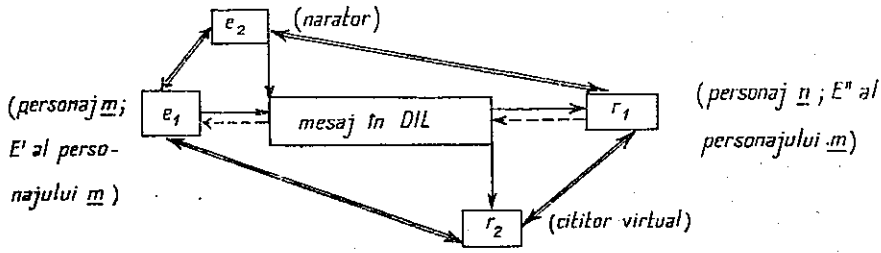

Raporturile comunicative realizate de DIL în contextul operei narative

În modelul propus, e_1 şi e_2 sînt emiţători ai mesajului în DIL, r_1 şi r_2, receptori, iar E' şi E'', faze ale „eu"-lui dedublat al personajului; săgeata simplă indică direcţia comunicării, săgeata întreruptă, posibilitatea alternării rolurilor lui E' şi E'' în cazul comunicării intrapersonale — E'' devenind, la rîndul său, emiţător al mesajului adresat lui E', emiţător iniţial —, iar săgeata dublă, implicarea elementelor în cadrul comunicaţional global al operei, unde esenţial este raportul stabilit între narator şi cititorul virtual în mediaţia textului.

Schema ilustrează modul de angrenare a planurilor narative în cuprinsul structurii în DIL, precum şi caracterul bivalent al comunicării: între e_1, e_2 — emiţători — şi r_1, r_2 — receptori —, pe de o parte, dar şi între e_1 — personaj — şi e_2 — narator —, pe de altă parte. În consecinţă, DIL realizează interacţiunea comunicativă, dialogul, nu numai în mediaţia textului şi în interiorul său pe diferite niveluri în calitate de termen relaţional al polilor comunicării, ci şi *între* niveluri, ceea ce conferă procedeului o complexitate comunicaţională inegalabilă în cadrul celorlalte modalităţi de reproducere a discursului.

2. În DIL se statuează, aşadar, un raport de tip nou între enunţul reprodus şi contextul naratorial. Focalizarea asupra factorilor diferiţi ai structurării procedeului, relaţionarea lor, relevarea rolului fiecărui tip de elemente în parte îngăduie surprinderea specificităţii acestui raport, specificitate care constă în imixtiunea sau fuzionarea vocilor personajului şi ale naratorului în cuprinsul aceleiaşi structuri de text.

BIBLIOGRAFIE

Bahtin, Mihail, 1970, *Problemele poeticii lui Dostoievski*, București, Editura Univers.

Banfield, Ann, 1973, *Narrative Style and the Grammar of Direct and Indirect Speech*, în "Foundations of Language", 10.

Benveniste, Émile, 1966, *Problème de linguistique générale*, vol. I, Paris, Gallimard.

Benveniste, Émile, 1974, *Problèmes de linguistique générale*, vol. II, Paris, Gallimard.

Fillmore, Charles J., 1976, *Pragmatics and the Description of Discourse*, în Siegfried Schmidt (edit.), *Pragmatik/Pragmatics 2*, München, Wilhelm Fink.

Franceœur, Louis, 1976, *Pour une typologie du monologue intérieur*, în « Neohelikon », IV, 3—4.

Genette, Gerard, 1972, *Figures III*, Paris, Seuil.

Hamburger, Käte, 1968, *Die Logik der Dichtung*, Stuttgart, Ernst Klett.

Kuroda, S. Y., 1976, *Reflections on the Foundations of Narrative Theory*, în Teun A. van Dijk (edit.), *Pragmatics of Language and Literature*, North Holland.

Mancaș, Mihaela, 1972, *Stilul indirect liber în româna literară*, București, Editura didactică și pedagogică.

McHale, Brian, 1978, *Free Indirect Discourse: A Survey of Recent Accounts*, în PTL, 3, North Holland.

Ohmann, Richard, 1970, *Generative Grammars and Literary Style*, în Donald S. Freeman (edit.), *Linguistics and Literary Style*, New York, Holt, Rinehart and Winston.

Oltean, Ștefan, 1977, *Considerații asupra naturii limbajului uzual*, în CL, XXII, 1, Cluj-Napoca.

Oltean, Ștefan, 1980, *Observații asupra structurii narative în stilul indirect liber*, în Mircea Borcilă et al. (edits.), *Studii de stilistică, poetică, semiotică*, I, Cluj-Napoca.

Petőfi, János S., 1977, *Semantics — Pragmatics — Text Theory*, în PTL, 2, North Holland.

Strauch, Gérard, 1974, *De quelques interprétations récentes du style indirect libre*, în « Recherches anglaises et américaines », 7.

Vlad, Carmen, 1978, *Schiță pentru cercetarea semiotică a vorbirii*, în SCL, III—IV, București.

Vološinov, V. N., 1973, *Marxism and the Philosophy of Language*, New York, Londra, Seminar Press.

TEXTE

Virginia Woolf, *Mrs Dalloway*, Harmondsworth, Penguin Books, 1964.

FREE INDIRECT DISCOURSE: A DESCRIPTION OF THE NARRATIVE STRUCTURE

(Summary)

The paper proposes to investigate the characteristics of free indirect discourse *(style indirect libre)* with a view to revealing its specificity in the structuring of the literary narrative. Formal, semantic, and pragmatic features are distinguished, and aspects of the communicative role of free indirect discourse are captured. The results indicate that free indirect discourse sustains a new type of relationship between the reported utterance and the narratorial context, which consists in the interference or overlap of the character's and the narrator's voices within the same text-structure.

Martie 1981

Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat, I, sub conducerea lui PETRU NEIESCU, de EUGEN BELTECHI, IOAN FAICIUC, NICOLAE MOCANU, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, XXXII + 174 p. (cuprinzînd 7 hărţi introductive, 155 hărţi mari, CXVI hărţi interpretative şi sintetice) + [broşura] *Date despre localităţi şi informatori*, 154 p.

Institutul de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca îşi adaugă la bogatul său bilanţ de realizări încă o lucrare de prestigiu : *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni — Banat* (NALR — Banat), parte componentă din seria atlaselor regionale, destinate explorării graiurilor româneşti teritoriale, pe unităţile reprezentate de regiunile istorice, pe baza materialelor dintr-un număr mult mai mare de localităţi anchetate decît pentru Atlasul lingvistic român, partea I şi II (ALR I şi II).

Cele 100 de localităţi (numerotate de la 1 la 100), reprezentînd o reţea de aproape cinci ori mai deasă decît a ALR I şi II (17 + 6), puncte, au fost împărţite egal pentru anchetare între E. Beltechi (regiunea sudică), I. Faiciuc (nord-vestică) şi N. Mocanu (nord-estică) (vezi h. 1, p. 11 ; localităţile sînt plasate şi în harta fizică a Banatului, p. 3). La adunarea materialului au colaborat parţial P. Neiescu, Maria Purdela-Sitaru şi E. Dorcescu.

Materialul a fost adunat în anii 1969—1971, cu Chestionarul Noului Atlas lingvistic român (publicat în FD, V, 1963), utilizîndu-se transcrierea fonetică a ALR.

Pentru consultarea şi studierea materialului cuprins în hărţi, pentru diferite alte probleme de istorie socială, onomastică, folclor etc., de un real folos este broşura amintită, care cuprinde, în ordinea punctelor anchetate, informaţii privitoare la : poziţia geografică a localităţii, numele părţilor satului/comunei, ocupaţia locuitorilor şi relaţiile cu localităţile învecinate şi cu oraşele din apropiere, particularităţi ale graiului local (în comparaţie cu graiurile vecine), trecutul aşezării şi locul de origine a locuitorilor ; cuprinde, de asemenea, un mare număr de antroponime (prenume, nume de familie, supranume) şi toponime, precum şi date asupra subiecţilor anchetaţi.

Prefaţa (p. V—IX), semnată de P. Neiescu, aduce informaţii privitoare la alegerea localităţilor (să reprezinte toate graiurile româneşti, inclusiv ale aşa-numiţilor bufeni ; de reţinut că reţeaua cuprinde toate punctele anchetate pentru ALR I şi II, precum şi unele din Atlasul lui G. Weigand ; aşadar NALR — Banat oferă posibilitatea confruntării stadiului dialectal actual cu cel interbelic, respectiv de la sfîrşitul secolului trecut), felul în care s-a procedat la culegerea pe teren a materialului (şi la verificarea lui), modul de prezentare a materialului în volumul I şi în cele următoare : pe hărţi mari (textuale), pe hărţi mici, interpretative şi sintetice. Se menţionează că vor fi întocmite, ulterior, volume de texte dialectale (însoţite de glosare), precum şi un glosar general, care va conţine cuvintele din întregul material înregistrat.

Volumul cuprinde, după lista localităţilor anchetate (cu corespondenţele dintre NALR — Banat, ALR I şi ALR II şi WLAD) (p. XI), un foarte util şi binevenit indice al „cuvintelor-titlu şi al hărţilor interpretative cu corespondenţele dintre NALR — Banat şi atlasele lingvistice româneşti şi romanice" (p. XIII—XVII), un preţios indice alfabetic al termenilor existenţi în hărţi (cu indicarea numărului hărţilor şi al punctelor respective) (p. XIX—XXXII), cinci hărţi referitoare la istoria Banatului (p. 5—7) şi una la densitatea populaţiei (p. 8).

Volumul I al NALR — Banat utilizează material referitor la *corpul omenesc* (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi morale)[1], prezentat, cum s-a menţionat, pe trei feluri de hărţi.

Hărţile mari (4—155), cu caracter predominant[2] lexical, au titlurile (traduse şi în limba franceză) stabilite în conformitate cu chestionarul, avînd în vedere interesele macrosis-

[1] În atlasele regionale ordinea în care se publică materialul, pe capitole, este aceeaşi pentru a exista, firesc, posibilitatea urmăririi termenilor, formelor, fenomenelor la scara dialectului dacoromân. Cum şi în ALR I şi ALR II (de asemenea în ALRM I şi II) materialul e grupat pe capitole semantice (cel privitor la corpul omenesc este cuprins în volumul I), există deci posibilitatea confruntării stadiilor dialectale distanţate de cca patru decenii. Prin urmare există condiţiile de comparare şi studiere a faptelor de limbă pe plan sincronic şi diacronic.

[2] Spun „predominant", deoarece răspunsurile fiind reproduse în transcriere fonetică, ele, toate, servesc şi la cunoaşterea aspectului fonetic şi (prin numeroasele forme pe care le conţin) morfologic al graiurilor.

temului dialectal şi al limbii comune, chiar dacă termenul din titlu nu se întîlneşte în răspunsuri (*Arcer*, h. 78 ; *Omoplat*, h. 106 ; *Peritoneu*, h. 150) sau apare în foarte puţine puncte (*Mărul lui Adam*, h. 84 : *Pişc*, h. 90).

Hărţile interpretative (numerotate, împreună cu cele sintetice, de la I la CXVI), plasate, cînd spaţiul a îngăduit, pe aceeaşi pagină cu hărţile mari corespunzătoare, în colţul din stînga jos, altfel la sfîrşitul volumului, sînt numite astfel fiindcă au rolul de a „prelucra" materialul hărţilor mari din punct de vedere fonetic (p. 20, h. 10 : *Pieptene*, h. IV : Grupul *pie-* în *Pieptene* ; p. 52, h. 42 : *Ureche*, h. XXI : Sunetul *k* în *Ureche*), morfologic (p. 65, h. 55 : *Nară*, h. XXVII : Răspîndirea formelor de singular *Nară*, *Nare* ; p. 141, h. 131 : *Pulpa piciorului*, h. LXXX : Răspîndirea formelor de singular *Pulpă*, *Pulpe*, *Pulpie*), morfonologic (p.27, h. 17 : *Creaţă*, h. VIII : Neutralizarea opoziţiei sg.-pl. în *Creaţă* ; *Creţe* ; p. 112, h. 102 : *Coastă*, h. LXI : Opoziţia sg.-pl. în *Coastă* ; *Coaste*), derivativ (p. 82, h. 72 : *Buzat*, h. XL : Răspîndirea sufixelor *-at* şi *-os* în *Buzat*, *Buzos*), lexical, fie hărţi „rezumative" (p. 68, h. 58 : *Balistă*, h. XXIX : Termeni pentru *Balistă* ; p. 88, h. 78 : *Arcer*, h. XLIII : Termeni pentru *Arcer*), fie „selective" (p. 106, h. 69 : *Astmă*, h. LV : Principalii termeni pentru *Astmă* ; p. 107, h. 97 : *Tuberculoză*, h. LVI : Răspîndirea formelor *Oftică*, *(I)eftică*, *(I)eptică* [pe harta mare apar şi alte forme : *tuberculoză*, *tusă* etc.]).

În hărţile sintetice, plasate la sfîrşitul volumului, sînt prezentate de două ori mai multe fenomene : Răspîndirea formelor *Prost*, *Nărod*, *Bolînd*, h. CVIII, p. 171 ; Frecvenţa formelor cu *-u* silabic în *Ochi*, *Mușchi*, *Junghi*, h. CIX, p. 172.

Consider că puteau fi prezentate pe hărţi interpretative şi alte fenomene oferite de hărţile mari, ca : (ii) *curge/cure* (nasul) (h. 52) ; pl. *bărbi/barbe/bȩrbe/bărbiĭ* (h. 75) (cf. ALRM I, p. 49) ; sg. *unghe* (formă normală din lat. *ung(u)la*, cf. ar. *ungl'e*, mr. *ungl'a*), (ulterioară, mai puţin răspîndită) *unghiĭe* — pl. *unghe/unghi* (= *unĝi*, bisilabic)/*ung*[4]*/junghiĭ* (h. 126) (cf. ALR I, h.52) ; (pe lîngă formele de singular pentru *umăr*, h. LXV :) pluralul, de genuri diferite, *umeri* (m.)/*umere* (f.), coexistente şi în aceeaşi localitate (h. 107) (cf. ALRM II, h. 110) ; *încărunţeşte/eărunţește* (h. 9) (cf. ALRM II, h. 6) ; (fluier, şuier etc.) *din degete/în degete* (h. 81).

În volum sînt bine reprezentate fenomenele caracteristice subdialectului bănăţean, dintre care voi semnala : existenţa fricativelor *ź*, *ś* : *ĝ*, *ĉ* (vezi, de pildă, h. 38 : *Geană* ; h. 128, XCII : *Genunchi* — cu o arie nordică, restrînsă, în care apare reflexul *j*, ca în subdialectul crişean ; h. 39 : *Sprinceană*, h. 43 : *Cercel* [3]), a africatelor *đ*[1], *ć* < *d*, *t* (vezi h. 10 : *Pieptene* [5]), a nazalei palatale *n* < *ń* + *i* (*rîńe* „rîie", h. 88, XLVIII ; *călcîń(e)* „călcîi", h. 134, LXXXI — apare însă *i* într-o arie nordică, legată de subdialectul crişean, vezi *supra*, precum şi în două mici arii sudice), evoluţia grupurilor *cl'*, *gl'* + *u* : în partea nordică *g*[4], *k*[16], în cea sudică (cu menţinerea lui *-u*) *gĭu*, *kĭu* (vezi h. 103 ; *Junghi*, h. XCI, p. 166 : Reflexele grupului — *gl'* + *u* în *Junghi* ; p. 36 : *Ochi*, vezi şi h. XV) ; africata *ģ*[7] (însă în nordul regiunii : *z* (vezi h. 71, 72 *Buză*, *Buzat*).

În ALRM II, Introducere. E. Petrovici declară : „Un atlas lingvistic este cu atît mai util, cu cît numărul localităţilor anchetate precum şi acela al întrebărilor puse în aceste localităţi este mai mare" (p. 3). Constatarea, firească , se confirmă, utilizînd materialul NALR — Banat, chiar în cazul structurării dialectale a dacoromânei. În studiul său *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român* (republicat în *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 38—49), E. Petrovici, pentru fiecare dintre cele patru (cinci) subdialecte — muntean, moldovean, bănăţean, crişean .„(şi poate şi cel maramureşean)" (*ibidem*, p. 44) — găseşte şi un număr de cuvinte sau forme, alese din ALR I (ca avînd o reţea mai deasă de puncte), a căror răspîndire, indicată pe hărţi, este asemănătoare ariilor stabilite pe baze fonetice.

Se constată însă că datele ALR I nu coincid întru totul cu cele din NALR — Banat. Astfel, urmărind harta 1, din studiul lui E. Petrovici menţionat, vedem că forma *rinichi* nu este atestată (de ALR I, repet) în Banat (vezi şi ALRM I, h. 71), ci numai *rărunchi*, *bobric* (*bubric* etc.) ; în NALR — Banat, h. 101, LX, *rinichi* este înregistrat într-o mulţime (28) de localităţi ; în Şiştarovăţ, jud. Arad (punctul 69), ALR I atestă numai forma *mai* „ficat", pe cînd în

[3] În punctul 56, Comloşul Mare, s-a înregistrat *sprinčáńă*, *čerčél*. Din broşura *Date* ..., aflăm explicaţia : în comună trăiesc locuitori originari din Oltenia, Crişana şi Transilvania (p. 89).

[4] Întîmplător nu se găseşte un exemplu potrivit ; în cuvintele *deget*, *degeră*, *des*, *lindină* (h. 124, LXXIII ; h. 125, LXXIV ; h. 14, VI ; h. 20, XI) *d* nu a avut o evoluţie obişnuită.

[5] În Comloşu Mare (vezi *supra*) însă : *képten*.

[6] Caracterul mai dur (în comparaţie cu restul graiurilor) al consoanelor *g*, *k* < *gl*, *cl* a fost înregistrat şi de E. Petrovici în ALR II : vezi ALRM II, h. 59 ; Sunetul *ģ* în cuvîntul *Sughiţ* ; *ibidem*, h. 7 : sunetul *k* în cuvîntul *Păduchios* ; în Banat apar *g*, respectiv *kĭ*, faţă de *ģ*, *k* în graiurile din Muntenia, Moldova etc.

[7] De fapt apare şi în alte graiuri, vezi ALRM I, h. 109 : Sunetul *z* în *Visez*.

NALR — Banat întîlnim în aceeaşi localitate (punctul 98) şi răspunsul *fical*, în plus, fapt mai important, acest termen apare şi în alte localităţi din jur, în aria lui *mai* din ALR I (h. 46; vezi şi ALRM I, h. 69); formele *ciupesc* şi *ciup.* neînregistrate de ALR I în graiurile bănăţene (vezi şi ALRM I, h. 134), în NALR — Banat apar în cîteva localităţi (h. 90, L); pe harta la care mă refer, nu întîlnim cuvîntul *chel* în subdialectul bănăţean (vezi şi ALRM I, h. 16), în timp ce în NALR — Banat apare într-un mare număr de localităţi (uneori cu indicaţia [R] = termen recent, ca al doilea, dar şi ca primul răspuns) (h. 23); *burtă*, consemnat numai în sudul regiunii bănăţene (vezi şi ALRM I, h. 60), există în NALR — Banat (h. 113, LXIX) în destul de multe localităţi, chiar şi de-a lungul Mureşului (uneori cu precizarea [R]).

Subliniez că volumul prezentat aici, conţinînd numai materialul privitor la corpul omenesc, nu oferă posibilitatea confruntării ariilor şi a celorlalte cuvinte, din alte sfere semantice, de pe hărţile studiului lui E. Petrovici. Menţionez, de asemenea, că nu mi-am propus aici nici compararea răspîndirii cuvintelor, a formelor considerate caracteristice unui subdialect sau altul de către alţi cercetători, aşa cum nu utilizez nici hărţile celorlalte volume de atlase regionale apărute.

În urma acestor confruntări, incomplete, rezultă, cum era de aşteptat, că NALR — Banat şi, bineînţeles, celelalte atlase regionale, beneficiind de o reţea mai mare de puncte, înregistrînd mutaţiile lingvistice impuse de evoluţia societăţii, de progresul economic şi cultural, aduc date şi elemente noi precum şi precizări în privinţa ariilor lingvistice, mai ales lexicale, trasate pe baza ALR. Rezultă, de asemenea, necesitatea utilizării, în probleme privind limba naţională, a atlaselor regionale pe lîngă cele generale.

Diferenţe între ALR şi atlasele regionale se constată îndeosebi, cum e şi firesc, în privinţa termenilor noi, legaţi direct de ridicarea standardului de trai şi a nivelului cultural. Volumul nostru permite constatări de acest fel (vezi mai sus şi exemplul *rinichi*).

În ALR I termenul *epilepsie* nu a fost înregistrat niciodată, în întreaga ţară (h. 119, cf. ALRM I, h. 165), în NALR — Banat apare (pe alocuri cu indicaţia [R]) în 18 localităţi (chiar dacă, în cîteva, în variante diformate, *epidepsie*, *epedepsie* etc.) (h. 152); termenul *febră* nu e înregistrat niciodată la dacoromâni pe hărţile ALR I (110, vezi şi ALRM I, h. 149), NALR — Banat îl atestă (cu sau fără precizarea [R]) în opt puncte (h. 146); în ALR I (h. 122, vezi şi ALRM I, h. 167) nu apare, în Banat, termenul *tuberculoză* (înregistrat doar în trei puncte, în alte părţi ale ţării); în NALR — Banat este aproape general răspîndit (h. 97; vezi şi h. 98: *tuberculos* şi, în numeroase localităţi, *tebecist*); deşi boala a făcut ravagii în timpul primului război mondial, termenul *tifos* apare în ALR I (h. 121; ALRM I, h. 166) numai într-o parte a Banatului, pe cînd în noul atlas cuvîntul este general (h. 149, LXXXVIII); dacă în ALR, la harta 148, *Doctorie* (intitulată astfel datorită răspunsurilor din Muntenia şi Moldova), în Banat apar termenii (inadecvaţi) *mediţină medeţinuri* etc., în noul atlas este aproape general cunoscut şi întrebuinţat *medicamente* (cu unele variante formale).

Importanţa şi bogăţia materialului NALR — Banat, doar semnalate aici, vor fi şi trebuie valorificate prin studii speciale, iniţiate de însişi autorii valoroasei opere[8]. Subliniez şi calitatea materialului din punct de vedere al înregistrării lui: deşi anchetele au fost efectuate de trei cercetători, notarea se dovedeşte, în limitele posibilului, uniformă. La acelaşi nivel elevat se situează şi redactarea materialului. Volumul a apărut în condiţii tehnice întru totul corespunzătoare.

Aprilie 1981

I. Pătruţ
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

---

[8] P. Neiescu, *O arie arhaică în subdialectul bănăţean*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 187—191; E. Belteclu, *Trei arii bănăţene: do(—), pro-, zăi-, ibidem*, p. 174—186; idem, *Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat)*, în „Studii de limbă, literatură şi folclor", vol. IV, Reşiţa, 1978, p. 115—127; I. Faiciuc, *Note asupra graiului din Comloşul Mare (jud. Timiş)* în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 247—252; idem, *Diftongul ea în poziţia „e" în unele graiuri din Banat, ibidem*, XXIII, 1978, p. 207—220; Nicolae Mocanu, *Adjectivul flor* (< *lat. florus*) *şi derivatele sale, ibidem*, XXI, 1976, nr. 2, p. 189—198.

SABINA TEIUŞ, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980, 181 p.

Dacă la citirea titlului *Coordonarea* ... te întrebi ce oare s-ar mai putea spune în acest domeniu, fie chiar şi pe baza materialului oferit de graiuri, la sfîrşitul lecturii cărţii, în faţa nebănuitei bogăţii a constatărilor, a observaţiilor, a atîtor laturi pînă la Sabina Teiuş ascunse, te vei simţi stînjenit de scepticismul iniţial, atît de convigător dezis. Căci nu este vorba doar de a afla turnat, în tiparele ştiute ale coordonării, materialul oferit de graiurile dacoromâne. Nu. Acest material, de bogăţia a 5 000 de enunţuri şi de o varietate aprioric doar bănuită, reclama un cercetător format, înarmat teoretic şi încercat practic, capabil de explorări în adîncime, ferm în a lua decizii vizînd uneori înseşi tiparele respective.

Lucrarea ne oferă astfel o coordonare neaşteptat de îmbogăţită, iar dacă, faţă în faţă cu subordonarea, ea ne apărea ca fiind de o mai modestă complexitate, autoarea ne-o înapoiază reabilitată şi, într-o mare măsură, inedită.

Judecăm, în general, o muncă, după rezultate, iar acestea, în cazul lucrării discutate, ar fi singure suficiente pentru a justifica aprecieri elogioase. Ar fi totuşi insuficient şi lipsit de imaginaţie să nu intuim, în consecinţă, să nu zăbovim, spre a scoate în relief dificultăţile care au rămas în spatele liniarităţii rîndului scris, dificultăţi, după cum se va vedea, cu isteţ simţă învinse.

Greutăţile îşi aveau originea în ineditul materialului cercetat, graiurile vorbite, fapt care a situat autoarea pe poziţii de pionierat. Caracterul vorbit a ridicat în faţa autoarei, ca o condiţie *sine qua non*, necesitatea rezolvării unei probleme majore, aceea de a surprinde, în cursul rulării benzii de magnetofon, locurile de secţionare a coloanei sonore, literalmente fluentă, să citească faptul de limbă nu cu ochiul, căruia în limbă scrisă i se impun de la sine segmentările prin cunoscutele semne de punctuaţie, ci să-l citească cu urechea, obligată să sesizeze şi să facă distincţie între pauza de respiraţie sau o pauză a căutării cuvîntului, nemarcată, evident, în limba scrisă, şi pauza cu semnificaţie pentru marginile segmentelor nemărginitului lanţ saussurian. Este vorba, vedem bine, de segmentarea în enunţuri, or, dacă teoretic este uşor (sau ni se pare astăzi că este uşor) să definesti enunţul prin pauzele care-l mărginesc, acele pauze prelungibile la infinit, nu tot aşa de simplu stau lucrurile cînd e vorba de a transforma definiţia într-un instrument de lucru, cînd pauza „cea prelungibilă" e stopată de atîţia factori, de segmente din alt plan logic, uneori chiar de factori extralingvistici, sau interferează cu una marcînd suspensia, locul vorbirii articulate luîndu-l gestul ...

Alte componente ale dificultăţilor, în înseşi cuvintele autoarei: „La inexistenţa unor semnale demarcative sigure trebuie să adăugăm existenţa unor elemente ... care fac şi mai dificilă această segmentare ... . Astfel, propoziţiile incomplete, discursul continuu, adăugirile, caracterul pleonastic, izolările, elipsa, anacolutul, exprimarea confuză dau posibilitatea unor interpretări multiple" (p. 26).

Cunoaşterea lor, a dificultăţilor, i-a impus autoarei căutarea şi găsirea soluţiilor adecvate limbii vorbite; soluţiile, prin controlată generalizare, s-au ridicat la rang de principii, iar principiile, enunţate, controlate, dezbătute, confruntate, au făcut să se nască unul din cele mai remarcabile capitole ale lucrării: *Principii în delimitarea enunţurilor în textele dialectale* (p. 23—40). Avem aici a face cu o întreagă dar concentrată teorie a dialogului: cadrul figurativ al enunţării, care „necesită menţinerea unui contact direct mereu activ între interlocutori, influenţînd astfel caracterul construcţiei sintactice" (p. 24); rolul factorilor vizuali în înţelegerea textului; afectivitatea, a cărei expresie „nu constituie numai parte expresivă a actului vorbit, ci, din punctul de vedere al ascultătorului, ea este parte integrantă a actului de emisiune, fiind înţeleasă ca expresie a unei poziţii subiective a vorbitorului faţă de realitatea transmisă" (p. 24); o dezbatere despre emisiunile incomplete, situarea lor în raport cu vorbirea, în raport cu realitatea: „caracterul complet sau suficient al enunţului trebuie înţeles în raport cu vorbitorul şi situaţia dată" (p. 25). În sfîrşit, întîlnim tot aici adevărate micromonografii ale mijloacelor suprasegmentale de exprimare a raporturilor sintactice — intonaţia, accentul, pauza.

Întreg acest capitol ne dă şi măsura înarmării teoretice şi metodologice a autoarei, reflectată apoi în tot cursul lucrării, lucrare în a cărei elaborare autoarea nu a beneficiat de vreun model, căci operaţia segmentării în enunţuri a limbii vorbite, după cum rezultă din bogata listă bibliografică (264 titluri), nu a mai fost efectuată.

Esenţa contribuţiei lucrării o avem materializată în structurile coordonate ale graiurilor, structuri pe care autoarea le degajă din impresionant de bogatul material cercetat, confruntîndu-le cu structurile de acelaşi fel din limba literară, spre a desprinde particularităţile nu numai cantitative, ci şi calitative, mai ales din punctul de vedere al gradului de comple-

xitate, ale celor din graiuri. Ar fi însă greu să ilustrăm, în cele de faţă, concludenţa comparaţiilor sau valoarea diferenţelor statistice, fără a o secunda pe autoare în amplele sale comentarii, întreprindere ce ar încărca impropriu o recenzie.

Lucrarea ne pune însă la-ndemînă numeroase alte dovezi ale contribuţiei, mai direct convingătoare.

Capitolul *Valoarea sintactico-semantică a conjuncţiilor coordonatoare în graiurile dacoromâne*, structurat pe conjuncţii, transformă fiecare paragraf în cîte o monografie ilustrînd valori inedite sau caracteristice frevente în graiuri ale conjuncţiilor respective.

Conjuncţia *şi*. Dincolo de *şi* tare narativ, de *şi* enumerativ, sînt identificate :

— un *şi* adiţional, convingător explicat prin „perspectiva redusă [a vorbitorului] asupra celor ce urmează să fie comunicate" (p. 98) ;

— un *şi* concesiv, atrăgîndu-se atenţia că „nu trebuie să confundăm enunţurile obţinute prin convertirea raportului adversativ într-un raport concesiv ... cu enunţurile care conţin un *şi* concesiv" (p. 119) ;

— un *şi* indicator verbal (p. 101), un *şi* narativ intensiv (p. 100), un *şi* narativ introductiv (p. 100) ş.a. ş.a.

Bogat tratată este şi conjuncţia *dar:* pentru a sugera doar nivelul de adîncime al cercetării, consemnăm că la p. 117 se tratează despre deosebirea dintre *şi* narativ şi *dar* narativ : „pe cînd *şi* narativ este întrebuinţat, mai ales, în relatarea unor fapte în mod cronologic, *dar* narativ se află în enunţurile în care survine expunerea unui dialog ...".

Dacă dimensiunile coordonării în graiuri ne sînt comunicate prin cifrele şi tabelele statistice, imaginea, subînţelegînd şi culoarea acesteia, ni se întregeşte pe parcurs, pe măsură ce asimilăm conţinutul observaţiilor întîlnite la tot pasul. Astfel, aprecieri care la autoare au acoperirea faptelor vin să confirme ceea ce pentru cititor constituie simple impresii : scăzuta frecvenţă, în vorbirea populară, a lui *iar* (p. 120) ; preferarea, dintre toate conjuncţiile adversative, pentru poziţia intrapropoziţională, a conjuncţiei *dar* (p. 135).

Cu justificată siguranţă este dovedită şi taxată drept conjuncţie forma *numa* în Banat, Crişana, Transilvania şi Maramureş (p. 121).

Cu subtilitate este sesizată omonimia oferită de *numa ce* (p. 122).

O conjuncţie disjunctivă *o*, foarte frecventă în Banat, este întîlnită în tot vestul şi nordul ţării (p. 111).

Complemente, prin frecvenţa construcţiei lor, caracteristice : cumulativ, de tipul *după altlea* (p. 51), de excepţie, de tipul *decît numa* (p. 51), de relaţie, prin *la (să nu te-ntreci* la **rachiu)**, p. 51.

Fraze eliptice de regentă (p. 64).

Verbe la mod personal lipsite de o reală funcţie predicativă, în diverse ipostaze : reluări nemotivate ale aceleiaşi forme (p. 42), *a zice*, cuvînt de umplutură (p. 39—40), dublarea sinonimică (ex. *şi spunea, zice*, ..., p. 45), acel *ştii*, „cuvînt de apel", „care întreţine legătura între vorbitor şi interlocutor" (p. 34—35) şi care, e adevărat, de cele mai multe ori devine cuvînt de umplutură.

În sfîrşit, lăsînd nenumărate altele la o parte, mai consemnăm observaţia autoarei că o configuraţie particulară a vorbirii populare este dată de numărul destul de mare al enunţurilor enunţiative cu contur final ascendent, care, cel mai adesea, sînt urmate de enunţuri din alte planuri logice — vorbire directă, explicaţii ... (p. 37).

Desigur, cele de mai sus nu au fost decît cîteva mostre menite a sugera unele adîncimea, altele pluralitatea laturilor cuprinse în descrierea coordonării din vorbirea populară.

Pe linia aceleiaşi sublinieri, a măsurii contribuţiei, este locul să menţionăm că cercetare a s-a efectuat pe acelaşi material pe care o altă cunoscută cercetătoare, Magdalena Vulpe, a studiat subordonarea în graiurile dacoromâne, încît unicitatea obiectului se va reflecta, la nivelul rezultatelor cercetării, prin unitate ; astfel, adăugată, lucrarea de faţă, celei amintite, lingvistica românească actuală numără, între realizările sale, monografia frazei graiurilor dacoromâne, prima.

Martie 1981

D. D. Draşoveanu
Facultatea de filologie
Cluj -Napoca, str. Horea , 31

IOAN PĂTRUŢ, *Onomastică românească*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1980, 200 p.

Pasionat deopotrivă de istoria limbii române, de slavistică şi onomastică, profesorul dr. docent Ioan Pătruţ îi consacră celui din urmă domeniu o nouă lucrare de referinţă. Întreg edificiul onomastic românesc este disecat în amănunţime, avînd ca rezultat dezvăluirea mecanismului de formare a unor prenume, nume de familie şi supranume, precum şi a unor toponime pe bază de antroponime. Autorul socoteşte oportun să schiţeze la început premisele metodologice ale demersului său analitic, situîndu-se fără ezitare pe o poziţie polemică, neacceptînd punctul de vedere tradiţionalist în ceea ce priveşte originea şi structura antroponimelor româneşti.

Propunîndu-şi să traseze noi direcţii în onomastica românească, I. Pătruţ constată, mai întîi, că multe din inadvertenţele ce persistă în analiza materialului antroponimic se datoresc explicării, aproape unilaterale, a provenienţei numelor de persoană, cu precădere a hipocoristicelor, de la apelative. O altă cauză care ar conduce la formularea unor etimologii neverosimile pentru autor decurge din indicarea evazivă a categoriei antroponimice, neprecizîndu-se, mai ales pentru perioadele mai vechi, funcţia pe care o îndeplinesc numele. Raţiunea de a fi a sintezei de faţă constă deci în combaterea acelei optici de elucidare a originii antroponimelor prin intermediul lexicului comun, conform unor orientări statornicite, la timpul respectiv, de Fr. Miklosich, dar îmbrăţişate şi de alţi lingvişti.

Noutatea acestei lucrări rezidă, aşadar, tocmai în metoda pe care se fundamentează cercetarea, analiza etimologică ce se întreprinde bazîndu-se de fapt pe analiza structurilor derivaţionale. Întemeindu-se pe aceste principii, autorul investighează materialul onomastic dintr-o perspectivă diacronică, interferată cu studiul sincronic al faptelor de limbă, îndeosebi în planul derivaţiei, al modului de funcţionare a antroponimelor şi al integrării lor în microsisteme distinctive. Astfel, raportarea la numele comune îi apare justificată doar în cazul în care antroponimele reprezintă porecle şi supranume, sau provin din nume referitoare la floră şi faună. Chiar şi nume de persoane ca *Babo, Badea, Moş, Muşat* pot fi explicate din numele comune corespunzătoare atunci cînd ele nu sînt însă atestate ca nume unice.

Unei asemenea orientări oarecum preconcepute de descifrare a etimologiei numelor proprii, vizibilă şi în numeroase lucrări de lingvistică românească, mai simptomatic în *Dicţionarul onomastic românesc*, I. Pătruţ îi opune un nou sistem de explicare a acestora pe bază de *radical*, prin care înţelege segmentul de cuvînt, ce nu coincide nici cu rădăcina, nici cu tema, detaşat din numele întregi şi care precede sufixul. În ce priveşte derivatele româneşti, se menţine în continuare termenul de *temă* pentru partea de cuvînt care precede sufixul. Sînt scoase în evidenţă în acest fel procedeele de formare a hipocoristicelor slave, cu aplicabilitate şi pentru antroponimia românească. În tipul de analiză promovat se ţine cont atît de structura radicalului, în funcţie de care se poate încerca o cronologizare a derivatelor, cît şi de situaţia sufixelor lexicale ce intră în componenţa hipocoristicelor, ele putînd indica, la rîndul lor, limba în care s-a produs derivarea.

Reamintim că această modalitate interpretativă este în concordanţă cu noua concepţie asupra structurii morfologice a numelor pe care reputatul lingvist clujean a expus-o în studiile sale anterioare. Avînd în vedere datele flexiunii şi ale derivaţiei, el conchidea că toate temele substantivale sau adjectivale ale derivatelor româneşti sînt consonantice şi, implicit, toate sufixele sînt terminate în consoană, vocalele finale fiind considerate desinenţe. Sub raport onomastic, aceasta ar permite departajarea numelor derivate de cele împrumutate, în funcţie de tema consonantică sau de radicalul vocalic pe care le conţin.

Definirea dinamicii numelor proprii constituie, credem, una dintre cele mai importante concluzii ale acestei cărţi, menite să confere un curs novator cercetărilor de antroponimie şi toponimie. Mobilitatea sistemului derivaţional îşi găseşte reflexul într-o masivă mutaţie pe care autorul o surprinde cu multă pertinenţă. O serie întreagă de hipocoristice, multe oficializate cu funcţiunea de prenume, printre care *Bora, Borz(e)a, Buz(e)a, Cînd(e)a, Codlea, Comşa, Folte(a), Galda, Golea, Herlea, Igna, Macrea, Manta, Mîrz(e)a, Oarda, Orlea, Perlea, Roşca, Sintea, Turda, Ţîra, Udrea, Viştea*, au suferit în timp o transformare funcţională, devenind nume de familie sau supranume, unele şi toponime, ceea ce le consolidează poziţia. S-a produs, astfel, o demodare a numelor iniţiale, trecerea lor din fondul activ în cel istoric, potrivit regulii că numele de familie şi supranumele se moştenesc şi nu se reactualizează. Concomitent s-au perimat şi procedeele de derivare care au generat hipocoristicele respective, datorită şi faptului că aproape toate sufixele componente au acţionat numai în sfera onomasticii, nu şi a vocabularului comun, ipoteză ce comportă încă discuţii.

Pentru argumentarea apariţiei sufixelor antroponimice, profesorul I. Pătruţ porneşt de la următorul exemplu : din rom. *Mircu* (cf. bg., scr. *Mirko)*, raportat la rom. *Mire(a)* nb (< bg., scr. *Mire)*, s-a desprins sufixul *-c-*, cu o productivitate sporită, care a intrat în componenţa multor hipocoristice derivate româneşti, cum ar fi formaţiile *Balc, Banc, Belcu, Chirca, Donca, Giurcu, Pancu* etc. În funcţie de modelul menţionat, sînt prezentate toate sufixele care, potrivit opiniei autorului, au funcţionat în antroponimie *(b, p, d, t, ţ, z, s, j, ş, n, l, r, g/ğ, c/č)*, acestea fiind examinate sistematic atît într-un capitol special, intitulat *Hipocoristice formate în limba română* (p. 32—91), cît şi în alte paragrafe ale lucrării.

Distincţia mai veche dintre forma populară şi cea oficială a unor toponime se dovedeşte deosebit de fertilă pe plan etimologic, fiind edificatoare, de exemplu, soluţia aleasă pentru explicarea originii numelui localităţii *Lugoj*. Trecînd în revistă diferitele supoziţii care s-au făcut în legătură cu proveniența numelui (din sl. *luh*, cf. scr. *lug*, ucr. *luh* „pădurice" ; sl. *lug* „mlaştină", plus o variantă a sufixului maghiar *-os* ; lat. *locus* ; ung. *lugas* „umbrar, foişor", cărora le adăugăm şi alte etimoane propuse : lat. *lucus* „poiană", numele zeului celtic *Lug*, dac. *Lyginos*, rîu în teritoriul Tribalilor), I. Pătruţ le socoteşte în egală măsură drept inacceptabile. Luînd în considerare forma populară *Logój*, este de părere că toponimul coincide cu un nume de persoană, derivat de la tema *Log-*, cu sufixul *-oj*.

Dealtfel, precizarea etimologiei unor nume de locuri, inclusiv a unor oronime, prin determinarea antroponimelor care au servit creării lor, reprezintă un principiu urmat în mod consecvent de autor. Totuşi, înclinăm că credem că în explicarea unor oronime precum *Coştila* (vezi p. 45), *Padeş* (p. 135—136), *Paring* (p. 140—143) nu se poate face abstracţie de termenii entopici corespunzători.

Prin reevaluarea elementului românesc din antroponimia noastră, Ioan Pătruţ trasează noi jaloane acestei discipline, acţiune similară aceleia pe care o iniţiase Emil Petrovici în studierea originii toponimelor, prin aplicarea criteriului Namengeber-ului, a creatorilor de nume. Autorul ne oferă de fapt, *in nuce*, un nou dicţionar onomastic românesc. Exemplară prin ţinuta ştiinţifică a expunerii, incitantă prin bogăţia materialului pe care îl însumează, dar, mai ales, prin maniera originală de tratare a acestuia, lucrarea *Onomastică românească* se instituie ca un punct de reper în cercetarea lingvistică actuală.

Martie 1981

Eugen Pavel
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

MIRCEA HOMORODEAN, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 264 p.

Mircea Homorodean, cunoscut şi apreciat şi prin contribuţiile de pînă acum ca unul dintre temeinicii şi pasionaţii cercetători contemporani ai toponimiei româneşti, sintetizează strădaniile sale de mulţi ani într-o carte ce se înscrie ca o mărturie a înţelegerii unui deziderat al cercetărilor onomastice din ţara noastră, şi anume acela al prezentării monografice şi, pe cît posibil, exhaustive a inventarului toponimic dintr-o zonă dată, cu toate implicaţiile şi concluziile ce se impun.

Apărută în cadrul amplelor manifestări prilejuite de sărbătorirea împlinirii a 2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat, cartea, prin conţinutul şi valoarea ştiinţifică în primul rînd, dar şi prin modul de prezentare a materialului, „accesibil şi unui public mai puţin avizat", constituie un eveniment ştiinţific şi editorial remarcabil, un act de cultură izvorît, cu siguranţă, dintr-un autentic patriotism.

Alegerea spre cercetare a acestui teritoriu (15 localităţi de pe Rîul Grădiştii, jud. Hunedoara) „a fost determinată de dimensiunile trecutului său istoric" (p. 39). Prin urmare şi scopul lucrării este într-o mare măsură istoric : dezvăluirea, cu ajutorul numelor de locuri, a unor „crîmpeie din trecutul social şi lingvistic al unuia dintre ţinuturile cu cele mai pregnante semnificaţii privind istoria românilor" (p. 39). O asemenea întreprindere presupune, deopotrivă, temeinice cunoştinţe în domeniile cu care se interferează toponimia, precum şi o autentică pasiune pentru toponimie, disciplină care, mai ales în fazele documentării pe teren, cere multă răbdare şi nu de puţine ori multe sacrificii. Autorul reuşeşte, prin această lucrare, un veritabil model de cercetaree interdisciplinară, materializat într-un studiu toponimic monografic (după părerea noastră cel mai izbutit de la sinteza orientativă *Toponimia românească* a lui Iorgu Iordan) care abordează exhaustiv toponimia unei zone geografice.

Analiza propriu-zisă a materialului toponimic (peste 1 500 de nume de locuri, care reprezintă doar o parte din materialul cules) este precedată de o amplă *Introducere*, pe care autorul o numeşte, cu modestia-i caracteristică, „o prealabilă iniţiere, generală chiar" în problematica şi metodologia domeniului, iniţiere ce „se impune, desigur, pentru cititorii mai puţin avizaţi". În realitate, însă, avem de-a face cu cea mai sistematică prezentare a obiectului şi metodei toponomasticii, o valoroasă contribuţie la fundamentarea teoretică şi practică a acestei discipline lingvistice. Reţinem, din paginile acestei *Introduceri*, claritatea cu care sînt trasate şi exemplificate concret coordonatele caracterului interdisciplinar al toponomasticii şi ale importanţei studierii toponimiei, mai ales pentru istoria limbii şi a poporului nostru. Juste şi binevenite ni se par observaţiile autorului şi în legătură cu unele concepte specifice sau cu unele probleme de metalimbaj. Sîntem şi noi de părere că între *micro-* şi *macrotoponimie* nu se poate face o distincţie tranşantă. Cele mai vechi şi mai puţin supuse schimbării sînt, într-adevăr, de regulă, toponimele majore, dată fiind utilizarea lor de către un număr mai mare de vorbitori. Trebuie, însă, să avem în vedere (vezi **1.2.2.**, p. 23) că, pentru o astfel de operaţie, este necesar să raportăm toponimul la spaţiul sociogeografic de tip nucleu, mai mare sau mai mic, să ţinem seamă de contextul său teritorial în care îl analizăm. Dacă coborîm cu această analiză pînă la nivelul unei aşezări, observăm că pentru un localnic cele mai importante şi general cunoscute sînt numele celui mai mare munte sau deal, celei mai mari şi apropiate aşezări rurale sau urbane etc., care, în vorbirea obişnuită, sînt numite, de cele mai multe ori, cu simple apelative (entopice), ca : *muntele, măgura, muncelul, dealul, citera, valea, apa, rîul, satul, oraşul* etc. Şi din acest motiv, cum spune Mircea Homorodean, „într-o cercetare toponimică judicioasă trebuie să acordăm o egală importanţă tuturor numelor de locuri" (p. 23) şi să nu pornim în separarea unui toponim major de unul minor neapărat de la spaţiul geografic al unui ţinut sau ţări.

Obiectivul lucrării a determinat şi structura ei. Trei din cele patru capitole ale cărţii sînt o exemplificare concretă şi, în mare parte, originală, despre modul cum toponimia poate deveni o sursă de primă importanţă pentru istorie, fiind, astfel, după *Toponimie şi istorie* a lui N. Drăganu, cea mai bună ilustrare a foloaselor pe care studiul competent al numelor de locuri le poate aduce istoriei.

Numele de locuri care, indirect (etimologic, prin puterea semantică a etimonului), vorbesc despre istoricul populaţiilor, despre succesiunea sau coexistenţa lor de-a lungul vremii în împrejurimile Rîului Grădiştii sînt analizate în capitolul întîi al cărţii : *Oamenii din partea locului*. Autorul ne avertizează, încă de la început, că pentru aceasta se are în vedere, în primul rînd, originea toponimelor. În acest sens, M. Homorodean are însemnate contribuţii şi pînă acum, aplicînd cu consecvenţă, în stabilirea etimologiei unui nume de loc, principiul preconizat de către Emil Petrovici, şi anume că „un nume de loc este de origine românească (adică a fost creat de români) dacă acest nume poate fi explicat printr-un cuvînt existent azi sau cel puţin odinioară în limba noastră" (p. 35). Luînd în discuţie şi toponimele care, „prin înţelesul lor, ne vorbesc despre existenţa unei anumite populaţii într-o localitate (cf. cele bazate pe nume etnice, termeni cu semnificaţie arheologică etc.)" (p. 49), în subcapitolele : *Antichitatea. Dacii şi romanii ; Românii ; Slavii ; Maghiarii ; Saşii ; Diferite alte populaţii ; Toponime de origine obscură sau nesigură*, autorul, cu rigoare, analizează, metodic şi obiectiv, un însemnat număr de toponime şi entopice din cele care alcătuiesc inventarul onomastic al acestui tablou social eterogen în succesiunea sa istorică.

Imposibilitatea recunoaşterii vreunui toponim din antichitate (dacic, în primul rînd) în zona fostei capitale a Daciei, Sarmizegetusa, precum şi lipsa menţiunilor documentare din antichitate şi pînă la începutul sec. al XIII-lea a populaţiei româneşti din acest teritoriu, sînt explicate, convingător, prin cauze obiective. Acest hiatus documentar este compensat, însă, de descoperirea că în majoritate (99%) toponimia locală este de origine românească ; abia 1% din toponimele înregistrate astăzi sînt de altă origine (= maghiară şi săsească, mai ales). Toponimele româneşti sînt împărţite în două categorii : nume create cu ajutorul unor termeni comuni (sau nume de persoane) proprii limbii române pe de o parte, iar pe de altă parte derivate româneşti (cu deosebire diminutive) create de la nume de locuri de altă origine (maghiare, săseşti), precum : *Orăştie, Orăştioara, Sibişel, Călăbăşel* etc. Toponimele maghiare au fost preluate de către români atît pe cale populară, cît şi pe cale administrativă, prin procedeele cunoscute. Numele populare maghiare sînt fie creaţii propriu-zise, fie traduceri ale unor toponime româneşti ca urmare a bilingvismului. Toponimele săseşti preluate de români sînt în exclusivitate, de factură populară.

Observaţii pertinente, ce denotă o foarte atentă şi profundă documentare arhivistică şi de teren, face autorul şi în legătură cu dinamica numelor de locuri şi cu sistemul toponimic în ansamblu. Cartea relevă, implicit, şi un număr însemnat de elemente ale unui *sistem toponimic popular* (cf. CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 55), bazat, în vorbirea curentă a vorbitorilor de pe un

spaţiu sociogeografic de tip nucleu, numiri pe apelative sau cuvinte comune, dar cu valoare de nume proprii, cum ar fi: *Graş, Apă, Riu*, care coexistă şi azi cu denumirile oficiale. De exemplu: „*Oraş* (= Orăştie n.n.) este un toponim propriu-zis şi nu un simplu «supranume» acordat în mod obişnuit localităţilor urbane" (p. 66—67). Întreaga microregiune a Riului Grădiştii este numită popular *Pe Ape* sau *Pe Riuri* (p. 62). Citãm, tot aici, încă cîteva exemple extrase din capitolele următoare: aşezările de pe cursul inferior al văilor afluente Riului Grădiştii, cu nume distinct fiecare (de ex. *Bucium, Zăvoieni*), sînt numite, în general, atît satele cît şi oamenii: *Văleni* (sau *Tăreni*); cele dinspre deal: *Poieni* sau *Poienari*; satele de munte *(Grădiştea Muncelului)*: *Luncani* şi *Măgureni*; iar locuitorilor din toate aceste aşezări de deal şi de munte li se spune mărgineni. Credem că şi numele generic munteni (pe care autorul îl raportează, pe baza unor atestări documentare din sec. XVII, la oameni veniţi din Ţara Românească) este creat în cadrul aceluiaşi sistem popular pentru „oameni de la munte sau de peste munte" (vezi şi Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 298). Cele cîteva nume formate din cuvinte de origine turcească invocate ca argumente pentru localizarea originii muntenilor în Ţara Românească puteau fi aduse de păstori din sudul ţării sau chiar din Dobrogea (vezi discuţia în cap. II, p. 98—107).

Analizată din perspectiva obiectivului fundamental al acestui capitol, ca dealtfel al întregii cărţi, structura etimologică a toponimiei acestei zone dovedeşte cu prisosinţă, pe de o parte, vechimea şi continuitatea neîntreruptă a poporului român pe aceste meleaguri, iar, pe de altă parte, efectele, în plan lingvistic şi istoric, ale convieţuirii lui îndelungate cu celelalte populaţii care s-au aşezat aici ulterior.

Capitolele II şi III, *Evoluţia aşezărilor* şi *Străvechi îndeletniciri*, sînt consacrate urmăririi „cu ajutorul numelor de locuri a procesului istoric de formare şi dezvoltare a localităţilor din regiunea cercetată" (p. 81), precum şi a cîtorva fapte privind unele ocupaţii tradiţionale, general răspîndite la români. De reţinut, mai ales, părerea autorului în legătură cu direcţia de populare şi constituire a aşezărilor de deal şi de munte „dinspre vărsarea înspre obîrşia" Riului Grădiştii. De aici şi concluzia vechimii mai mari a localităţilor de pe cursul inferior al acestui rîu. Concluzia aceasta, exprimată mai nou şi de către unii istorici şi etnografi, care contravine total părerilor anterioare, adică „a coborîrii — în general — a populaţiei româneşti de la munte la şes", credem că nu poate fi generalizată pentru întregul spaţiu sociogeografic românesc. Procesul de populare a unui teritoriu sau mişcările de populaţie credem că au fost condiţionate mai mult de factori social-politici şi economici şi a avut loc în mai multe etape şi în ambele sensuri, de la o etapă la alta. Însuşi autorul precizează limitele toponimiei în această direcţie (vezi p. 107). De asemenea, credem că numele *Preluca* — folosit şi el, printre alte exemple, pentru argumentarea direcţiei procesului de defrişare şi populare — nu poate fi pus numai pe seama „mentalităţii muntenilor", care, fiind „atît de obişnuiţi cu defrişarea, au sesizat şi unele faze ale «evoluţiei» poienilor (în cazul de faţă, *preluca* nu este, în general, decît o «fază incipientă» a unei poieni)" (p. 95). Poate fi mai degrabă o problemă de arie geografică a celor doi termeni. În zona Văii Arieşului, în toponimia localităţilor cercetate de noi, apare numai numele *Prelu.ca*, indiferent de mărimea sau altitudinea referentului denumit.

Cercetările îndelungi şi sistematice ale autorului în ceea ce priveşte modul de reprezentare a spaţiului geografic s-au materializat în mai multe contribuţii originale. O bună parte din rezultatele la care a ajuns sînt sintetizate în cap. IV al acestei cărţi, *Mentalitatea geografică populară*. Termenii geografici populari (ca şi toponimele formate de la aceşti termeni), constituiţi ca urmare a unui îndelung proces de abstractizare şi generalizare, reflectă cu plasticitate şi precizie varietatea şi particularităţile spaţiului geografic fizic înconjurător, precum şi „două maniere de cunoaştere şi reprezentare a acestui mediu": una *descriptivă* (categoria numelor *topografice*, cu mai multe subcategorii) şi alta *explicativă* (numele *mitologice*). Urmărind îndeaproape criteriile de denominare în toponimia populară pe baza modalităţii specifice de reprezentare a mediului geografic, autorul ajunge la concluzia că „în procesul semantic al creării termenilor geografici populari se are în vedere în primul rînd nu dimensiunea, ci forma elementelor geografice" (p. 187). Aplicarea acestui principiu i-a dat posibilitatea relevării unei „tipologii destul de precise în cadrul terminologiei geografice populare" (termeni care exprimă categorii, specii, subcategorii şi subspecii). Nesesizarea acestei tipologii, precum şi cunoaşterea deficitară a conţinutului semantic al termenilor topografici şi a raportului de subordonare dintre noţiunile exprimate de ei se repercutează, implicit, nu numai în plan concret, etimologic (vezi discuţia în legătură cu aşa-zisele tautologii, p. 188), ci şi teoretic. Dar relevarea a ceea ce este specific poporului român în modul de reprezentare a mediului geografic înconjurător are o mare însemnătate şi dincolo de planul limbii. Concluzia din finalul capitolului este semnificativă în acest sens: „răspîndirea atît în zona muntoasă cît şi în zonele de deal şi cîmpie, a unora şi aceloraşi termeni şi nume desemnînd ridicături deosebite ca dimensiuni, dar identice ca formă, dovedeşte că una şi aceeaşi populaţie, românească, a cunoscut

şi stăpînit, simultan şi din vechime, întreg teritoriul intra- şi extracarpatic" (p. 192). Prin rezultatele acestei cercetări se aduce o contribuţie substanţială şi în ceea ce priveşte conturarea elementelor specifice ale sistemului entopic şi toponimic românesc.

În sfîrşit, formaţia lingvistică complexă a autorului se degajă şi din cap. V, şi ultimul, al cărţii, *Graiul*, în care este analizat bogatul material lexical din sfera toponimiei din punctul de vedere al originii, derivării, valorii aparte a unor sufixe, compunerii diferitelor fenomene gramaticale şi fonetice. Indicele onomastic şi materialul ilustrativ (fotografii, schiţe, profiluri ale unor elemente geografice) de la sfîrşitul cărţii uşurează utilizarea lucrării, toponimele şi apelativele fiind analizate în raport de structura ei. Întrucît n-a putut fi luat în discuţie întregul inventar toponimic şi entopic al zonei cercetate, ar fi fost bine ca acesta să fi fost cuprins într-un glosar. Indicele ar fi fost mult mai util dacă cuprindea şi toate entopicele, toponimele şi apelativele din alte zone româneşti sau romanice, precum şi cuvintele străine discutate în lucrare.

Prin aria de răspîndire a materialului lingvistic analizat şi explicat, prin raportările ce se fac în permanenţă la exemple din alte zone româneşti sau chiar romanice, concluziile au valoare generalizatoare pentru un spaţiu geografic mult mai mare decît cel propus. În etimologiile propuse, autorul antrenează întregul complex de factori ce concură în procesul denominator, iar prudenţa din unele cazuri este dovada maturităţii şi eticii ştiinţifice. În felul acesta, cartea se impune ca o lucrare ştiinţifică deosebit de valoroasă, care, prin multiplele probleme de ordin teoretic (metodologic) şi practic, unele spuse tranşant, altele sugerate, va deschide noi perspective şi va rămîne, cu siguranţă, un punct de referinţă şi un model pentru cercetările toponimice viitoare din ţara noastră.

Martie 1981

Sabin Vlad
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

PAUL SCHVEIGER, *Limbă şi vorbire în afazie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 175 p.

Lucrarea reprezintă rodul cercetărilor de mai mulţi ani ale lui Paul Schveiger. Ea îmbină interesul autorului pentru teoria gramaticilor generative, psiholingvistică, neurolingvistică, discipline apropiate, care i-au permis utilizarea unor metode de cercetare interdisciplinare adecvate.

Tematica lucrării este deosebit de interesantă şi se află în centrul atenţiei unor oameni de ştiinţă de renume mondial, ca R. Jakobson, A. R. Luria, E. Weigl, iar la noi în ţară afaziologia a făcut obiectul cercetărilor marelui neurolog Gh. Marinescu, în prezent ocupîndu-se de aceste probleme un colectiv din Bucureşti, condus de acad. A. Kreindler.

Autorul „urmăreşte determinarea modificărilor produsului verbal al unui adult, care anterior şi-a însuşit sistemul de comunicare verbală al mediului său social, modificări datorate la rîndul lor unor cauze obiective localizate pe scoarţa cerebrală" (p. 5).

În capitolul I, *Funcţionarea creierului uman şi a calculatorului electronic ca aparate generatoare de limbă*; precizează unele probleme de ordin teoretic legate de funcţionarea acestora. Se subliniază „că în timp ce calculatorul funcţionează pe blocuri specializate, în creierul uman acţiunea zonelor se îmbină şi se influenţează reciproc" (p. 15). Prin urmare, dacă anumite blocuri ale calculatorului se deteriorează, nu se poate pune problema compensării lor. În schimb, posibilitatea completării reciproce a zonelor de vorbire este asigurată de existenţa celor trei zone de vorbire în emisfera stîngă. În actul vorbirii, între intenţia comunicativă a individului şi realizarea ei se poate produce un decalaj, lucru care se întîmplă şi în cazurile patologice de funcţionare a limbajului. În continuare autorul pune problema studierii produsului verbal afazic prin prisma gramaticii generative. Porneşte de la constatarea că „gramatica generativă a unei limbi este concepută ca sistem de reguli şi procese care caracterizează clasa potenţială infinită a propoziţiilor unei LN [limbi naturale] şi care acordă fiecăreia din ele o descriere structurală care să reprezinte proprietăţile lor fonetice, sintactice şi semantice"(p. 31—32). Dacă sistemul regulilor formale suferă modificări sistematice, aceasta poate să ducă la fenomene afazice. De aceea consideră că „studierea produsului verbal afazic trebuie să înceapă cu descrierea aspectelor alterate în diferitele sale forme" (p. 33). Studiindu-le, ajunge la concluzia că cea mai specifică perturbare datorată afaziei este cea care alterează sau chiar distruge codul mesajului, exprimarea lui concretă în vorbire. Spre deosebire de părerile unor cercetători, P. Schveiger

susţine că „perturbarea afazică atinge nu competenţa lingvistică, ci performanţa indivizilor izolaţi, în sensul că nu este atinsă formularea simbolică sau limbajul, [...] ci numai exteriorizarea lor prin vorbirea lor sonoră sau scrisă ..." (p. 36).

Capitolul al II-lea, *Componenţii semantic şi sintactic ai gramaticii normale şi ai celei perturbate de afazie*, precizează că, în timp ce competenţa lingvistică a individului poate să fie numai normală, performanţa sa lingvistică poate fi normală sau patologică. Analizează în acest sens un număr mare de secvenţe verbale. În performanţă apar agramatisme, dar „agramatismul afazicilor depinde de natura bolii şi de o serie de parametri particulari: starea psihică momentană a bolnavului, natura stimulilor la care el este supus etc.". Afazicul respectă pînă la un punct regulile limbii, dar la un moment dat el modifică aceste reguli. Concluzia autorului este că greşelile afazicilor sînt datorate simplificărilor neadecvate ale sistemului transformaţional al limbii.

Fără să intrăm în tratarea tuturor problemelor cuprinse în acest capitol, ţinem să remarcăm o informaţie interesantă: „afaziile instalate la poeţi (şi muzicieni) distrug activitatea lor creatoare, în timp ce la pictori nu o distrug" (p. 71). Lucrul acesta se explică, în parte, prin faptul că afazicii îşi reduc dimensiunile vocabularului faţă de starea lor anterioară, cum se arată în capitolul al III-lea, *Analiza lexico-morfologică a produsului verbal al afazicilor*. Acestea se completează şi cu informaţia că „debitul normal e de 100—185 cuvinte pe minut. La afazic variază între 12 şi 220 de cuvinte pe minut" (p. 98). În vorbirea afazicilor se întîmplă şi deplasări semantice.

Perturbările afazice sînt cele mai evidente însă la nivelul fonetico-fonologic. E explicabil deci că acest aspect este cel mai profund studiat în literatura de specialitate. Şi Paul Schveiger rezervă un capitol acestei probleme, capitolul al IV-lea, intitulat *Încărcări ale sistemului fonologic şi fonetic în vorbirea afazicilor*. Autorul a efectuat un număr mare de analize sonagramice şi, prin interpretarea acestora şi a altor fapte de limbă, aduce contribuţii noi la studierea problemei.

Capitolul al V-lea cuprinde consideraţii finale, din care reiese din nou importanţa studierii limbii şi vorbirii în afazie pentru lingvistica generală. Trage concluzia că afazicul nu „îşi uită limba", cum se uită o poezie. Totuşi sistemul afazicului trebuie să fie deosebit de sistemul standard.

Lucrarea lui Paul Schveiger umple un gol în lingvistica românească. Nu ne îndoim că rezultatele sale vor intra în circuitul lingvistic nu numai la noi, dar şi în străinătate. Considerăm însă că ar fi utilă o reanalizare a problematicii comunicării afazice văzute prin prisma rezultatelor teoriei gramaticii textului, în care se urmăresc mesajele în ansamblul lor şi nu la propoziţiile izolate (cf. T. A. Van Dijk, János Sándor Petöfi ş.a.).

Aprilie 1981

Bela Kelemen
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

I. FUNERIU, *Versificaţia românească. Perspectivă lingvistică*, Timişoara, Editura Facla, 1980, 174.

Aflată la confluenţa disciplinelor literare şi a celor lingvistice, prozodia românească a rămas mult timp în anii postbelici un *no man's land*, socotit inutil, ignorîndu-se faptul că N. I. Apostolescu, G. Ibrăileanu, Mihail Dragomirescu ori D. Caracostea găsiseră în ea repere serioase în interpretarea textului poetic.

Absenţa unei teorii şi a unei descrieri a structurilor prozodice, după cum observă cu justeţe I. Funeriu, a constituit un blocaj în receptarea, interpretarea sau traducerea poeziei noastre în limbi străine şi mai ales în stabilirea textului definitiv pentru ediţiile complete. El demonstrează convingător, în capitolul *Versificaţia — argument filologic în editarea textului poetic*, că erorile în editarea clasicilor noştri se datoresc nerecurgerii la componentele versificaţiei de către editori, chiar dacă aceştia sînt nume prestigioase precum Perpessicius, Vla-u Jack Byck ori Adrian Marino. I. Funeriu este deci în dreptul său să reclame necesitatea unei teorii a versificaţiei, precedată de o prealabilă descriere a elementelor sale. Acest din urmă punct alcătuieşte deziderатul cărţii sale. Cum pentru autor prozodia îşi are baza în realităţile „fizice" ale limbii (cartea poartă de aceea subtitlul *Perspectivă lingvistică*), el procedează

inductiv, demontînd un mare corpus de texte poetice româneşti de la începuturi şi pînă azi, trăgînd concluzii şi înălţîndu-se apoi spre o teorie.

Cercetătorul timişorean fructifică achiziţii valoroase de pînă acum în domeniu, trecîndu-le prin filtrul interpretativ personal, rectifică argumentat, pe un ton de aleasă urbanitate, opinii eronate, aşa încît se poate afirma cu deplin temei că lucrarea sa despre versificaţia noastră cultă se sprijină pe o concepţie originală.

Cel mai rezistent capitol este, după opinia noastră, *Ritmul*, consacrat celui mai controversat şi nesoluţionat element prozodic ; nesoluţionat datorită obstinaţiei multor teoreticieni în a introduce procustian ritmul românesc în tiparul versului clasic greco-latin. Or, autorul cărţii în discuţie apasă mai insistent şi mai consecvent pe teoria verificată de lingvistică, potrivit căreia funcţiile cantităţii silabice din versul greco-latin au fost preluate în limba română de accentul de intensitate, devenit „elementul primordial şi definitoriu în alcătuirea ritmului poetic" (p. 15). El refuză justificat atît teoria metronomică, deformatoare, prezentă în manualele şcolare, cît şi pe aceea a poliritmiei versului românesc, avansată în 1974 de Mihai Bordeianu, în lucrarea sa *Versificaţia românească*.

Plecînd de la unele constatări validate de cercetările de lingvistică (un cuvînt poartă un singur accent de intensitate ; accentul natural din limbă se suprapune cu acela al cuvintelor din vers ; elementele relaţionale poartă acecent doar în mod excepţional), I. Funeriu ajunge la următoarele concluzii de ordin teoretic : „1. Din punctul de vedere al ritmului poetic, accentul de intensitate este singurul factor care are un caracter pertinent. 2. Norma ritmică este condiţionată de *locul* accentului de intensitate în structura versului. 3. Unitatea minimală în detectarea ritmului e versul scurt, iar în cazul metrilor lungi, cu cezură, emistihul" (p. 24).

În efortul circumscrierii ritmului, el trece cu abilitate două dificile obstacole : succesiunea mai multor silabe nemarcate accentual în ritmurile binare şi abaterile de la ritm. În rezolvarea acestor impedimente, din punct de vedere metodologic, i-a fost de un real cîştig marcarea locului ictuşilor în vers, prin care se defineşte dealtfel ritmul : 1, 3, 5, pentru ritmul trohaic, 2, 4, 6, 8, pentru cel iambic, 1, 4, 7, 10 etc., pentru cel dactilic, 2, 5, 8, 11 etc., pentru cel amfibrahic, şi 3, 6, 9, 12 etc., pentru cel anapestic. Că în ritmurile binare se află de atîtea ori mai multe silabe succesive neaflate sub accent de intensitate nu înseamnă că am avea o poliritmie. Ritmuri bisilabice există, numai că în astfel de cazuri ele se realizează prin „substituiri ritmice" : UU pentru —U sau U—. Cît priveşte abaterea de la ritm, detectabilă doar în ritmurile bisilabice prin apariţia accentelor pe silabe de rang par în versurile trohaice sau impar în cele iambice, ea s-ar „autocorecta" prin reaşezarea accentului pe una din silabele marcate, „autocorectare" petrecută cel tîrziu pînă la cezură sau rimă, după locul abaterii (primul sau al doilea emistih ori versul scurt, fără cezură). O atare soluţionare a ritmului are consecinţe fertile : înlăturarea noţiunii de picior metric în ritmurile binare, păstrată însă în cele trisilabice din cauza realizării lor aproape perfecte, precum şi renunţarea la ritmurile patrusilabice (peonice) care, prin „substituiri ritmice", devin binare. Rămîne acum de văzut dacă trăsătura de ciatalectic sau acatalectic specifică picioarelor metrice bisilabice sau patrusilabice, desfiinţată de autor, poate fi transferată versului scurt sau emistihului, după opinia sa unităţile minimale în detectarea versului.

Contribuţia lui I. Funeriu în elucidarea delicatei probleme a ritmului românesc este convingătoare şi în afara oricărui dubiu. Regretăm totuşi concesia în acceptarea opiniei lui N. Balotă, potrivit căreia ritmul, „spre deosebire de rimă — [...] — este revendicat de orice text poetic, abandonarea ritmului echivalînd cu stingerea sau căderea în banal a suflului liric" (p. 45). Versul liber este poliritmic şi polimetric. Rămîne aici ritmul interior, psihologic, revendicat cu insistenţă încă de primii teoreticieni ai poeziei moderne, ritm pe care versul liber l-ar reda nealterat, în timp ce acela tradiţional, prin rigorile sale, l-ar sacrifica.

În cazul rimei autorul este interesat de patru probleme fundamentale : clasele morfologice, coincidenţa fonică, structura metrică şi rima compusă. Aici, chiar dacă îşi însuşeşte opinii ale prozodiilor moderne (realizarea rimei în funcţie de amploarea coincidenţei fonice şi distanţa semantică între termenii asociaţi), I. Funeriu nu acceptă concluziile *ad litteram*, căci, privite astfel, rimele ar fi rupte de contextul ideatico-liric în care apar. În sfîrşit, cercetînd raportul sincategorial-heterocategorial pe baze statistice, în poezia românească, de la Miron Costin şi pînă la Arghezi, el constată o creştere a procentajului de rime heterocategoriale paralelă cu aceea a creşterii valorii estetice. Privind flexibil lucrurile, cercetătorul nostru nu deduce mecanic valoarea estetică a poeziei din creşterea procentajului de astfel de rime, ci acordă acestuia un sens orientativ. Într-adevăr, în ordine axiologică, nu-l putem situa pe I. Barbu înaintea lui Eminescu pe motivul că primul ar avea 60% rime heterocategoriale, iar poetul naţional 58% asemenea rime. De un mare interes este discuţia în jurul rimei compuse. După ce îi relevă posibilităţile de realizare, autorul reia mult dezbătuta problemă a originii rimei compuse la Eminescu, rimă ce n-ar trebui fixată exclusivist sursologic în perimetrul poeziei germane sau populare. S-a

ignorat de către cercetătorii acestui aspect faptul că rima compusă apare, ce-i drept sporadic, în poezia preeminesciană la Dosoftei, Iancu Văcărescu, Anton Pann sau că sistemul accentual şi gramatical al limbii române face posibile astfel de asociaţii pe care marele poet, subtil cunoscător al limbii, nu le-ar fi lăsat neexplorate. Indiferent de unde i-ar fi venit sugestia, „se poate spune că adevăratul descoperitor al rimei compuse a fost Mihai Eminescu, în măsura în care el, cel dintîi, a pus-o plenar în valoare, anulîndu-i caracterul disparat şi întîmplător" (p. 66).

Şi celelalte componente prozodice (măsura, cezura, emistihul, îngambamentul) beneficiază de analize penetrante. Autorul fixează matematic relaţia dintre măsură şi celelalte elemente ale versificaţiei, stabileşte locul şi funcţiile cezurii în versul românesc, trasează posibilităţile de realizare a îngambamentului şi funcţiile stilistice ale acestuia. Socotim binevenit faptul că în definirea îngambamentului nu l-a urmat pe Grammont; I. Funeriu invocă o singură condiţie: scindarea lanţului lexico-sintactic prin plasarea termenilor săi în lanţuri diferite, spre deosebire de prozodistul francez care cerea pentru fixarea trăsăturilor acestuia ruperea unităţii semantico-sintactice încheiată înainte de finalul celui de-al doilea vers.

Cartea lui I. Funeriu este, în ansamblu, o contribuţie reală la cunoaşterea prozodiei româneşti.

Februarie 1980

D. Vlăduţ
Universitatea din Timişoara
Centrul de ştiinţe sociale
B-dul. Vasile Pârvan, 4

ELENA SCĂRLĂTOIU, *Relaţii lingvistice ale aromânilor cu slavii de sud. Cuvinte de origine slavă*, Bucureşti, Editura Litera, 1980, 189 p.

Influenţa slavă asupra limbii române a constituit obiectul de cercetare a numeroşi lingvişti români şi străini, care au efectuat, pe de o parte, studii concrete privitoare la influenţa slavă exercitată mai cu seamă asupra lexicului dialectelor limbii române, iar, pe de altă parte, au formulat diferite teze privitoare la cronologia pătrunderii elementelor slave în limba română.

Lucrarea Elenei Scărlătoiu aduce noi contribuţii la studierea influenţei slave „din epoca primelor [...] contacte cu slavii de sud" (p. 24), precum şi a celei de dată mai recentă (p. 35, 163), abordînd doar categoria lexico-gramaticală a substantivului, alegere motivată de autoare prin faptul că „din această categorie fac parte cele mai numeroase împrumuturi; celelalte, aparţinînd altor categorii gramaticale, sînt, în majoritate, derivate sau împrumuturi mai noi" (p. 35).

În *Introducere* (p. 17—24), autoarea schiţează tabloul etnic şi lingvistic al Peninsulei Balcanice şi al Daciei în momentul aşezării aici a slavilor (secolele VI—VII, p. 18) şi face o succintă trecere în revistă a studiilor referitoare la influenţa slavă asupra limbii române, insistînd în mod special asupra dialectului aromân.

În capitolul *Surse de material* (p. 25—34), sînt prezentate textele tipărite, manuscrisele, culegerile de folclor şi atlasele consultate, instrumentele de lucru utilizate (dicţionare explicative şi etimologice, bi- sau plurilingve) şi se dau informaţii referitoare la ancheta efectuată de autoare la aromânii din Dobrogea.

Din ALR, s.n. au fost consultate numai volumele I şi II. Prin consultarea volumelor III—VI ale ALR, s.n., sau cel puţin a *Notelor lexicale* publicate de I. Mării, pe baza ALR, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 35—46 şi nr. 2, p. 243—264, note în care apar „cuvinte şi variante formale" care nu sînt înregistrate în DDA „sau care precizează sensuri noi (chiar figurate) ale unor cuvinte consemnate în acest dicţionar" (cf. I. Mării, *loc. cit.*, p. 35—36), lucrarea ar fi beneficiat de un valoros material lexical aromân.

Trecînd peste capitolul *Tehnica redactării materialului lingvistic cuprins în lucrare* (p. 35—37), vom insista asupra *Clasificării tematice a termenilor de origine slavă din dialectul aromân* (p. 38—118), capitol care constituie miezul lucrării.

Materialul lingvistic este organizat pe domenii onomasiologice, cum sînt: casa şi curtea, agricultura, creşterea animalelor, flora, fauna, natura înconjurătoare, timpul, corpul omenesc, boli, viaţa spirituală, viaţa socială.

În cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, cuvintele sînt redactate în manieră lexicografică, adică fiecare cuvînt este prezentat într-un articol aparte care cuprinde: cuvîntul-titlu, sensul sau explicaţia cuvîntului, indicarea surselor, etimologia, formele din limbile slave, neogreacă, albaneză, variantele fonetice şi lexicale, derivatele şi formele din dacoromână şi meglenoromână, în cazul cînd există.

Ordonarea celor 317 cuvinte-titlu (autoarea menţionează doar 307, p. 141 ; probabil este o scăpare) în cadrul fiecărei grupe tematice se face, în cea mai mare parte, pe sfere semantice. Astfel, după *jar* „charbon ardent ; foule " se dă sinonimul teritorial *plámînă* „flamme" (p. 50), iar după *plásă* „filet, réseau" se dă *leásă* „fillet (sic !), réseau" (sic !) (p .50), care în DDA[2] are explicaţia „(clôture de haie, porte d'un enclos, d'un parc à moutons ; filet, rets ». (Nu este clar dacă sensurile pe care autoarea le omite din explicaţia lui T. Papahagi lipsesc cuvîntului aromân.)

În continuare se dă *truşínă* „corde de poil de bouc" (probabil *bouc* din textul lucrării este o greşeală de tipar), apoi *sítă* (p. 50—51). Ceva mai jos sînt inserate *cleáşte*, *tupór*, *lupátă* (p. 52), ordine care nu se mai justifică semantic. De aceea, o grupare alfabetică în cadrul claselor tematice ar fi fost mai utilă, ea oferind lectorului posibilitatea unei orientări mai operative.

Atît materialul prezentat în acest capitol, cît şi cel din *Glosar* (p. 119—138), în care sînt analizate 76 de cuvinte „a căror origine slavă este îndoielnică sau insuficient demonstrată" (p. 119), fac dovada unei vaste documentări a autoarei. Cu toate acestea, se impun cîteva observaţii :

Unele variante lexicale se tratează în articole separate, deşi ele trebuie lucrate împreună ; astfel sînt : *grădínă* şi *gărdínă* (pe care autoarea o consideră, dealtfel, „formă veche, primară a cuvîntului *grădínă*", p. 69), *niveástă* şi *nivéstă* (p. 119, 111), *móliţă* şi *mólţă* (autoarea apreciază că este „tot o variantă a lui *móliţă*", p. 128), *zbor* (p. 137) şi *sbor* (despre care se spune : „termenul trebuie socotit ca o variantă fonetică a lui *zbor*", p. 133). Variantele *pótan*, *pótană* şi *pótane* (p. 130) trebuiau tratate într-un singur articol şi explicate prin etimologie multiplă.

În ceea ce priveşte cuvîntul *zmeu*, deşi are două sensuri (sensul mai vechi al etimonului slav : „dragon fabuleux" (p. 104) şi altul mai nou : „cerf volant" (p. 138), rezultat prin lărgirea primului sens), nu se poate accepta părerea că ar fi vorba de două cuvinte.

Pe de altă parte, cuvinte diferite sînt tratate într-un singur articol. *Şiştác* (p. 56) cu varianta *şítác* trebuiau tratate separat de *şítu* (de fapt *şíştu*, orientîndu-ne după sursa citată de autoare : DDA[2]), chiar dacă au acelaşi sens. *Bróştu* (cu varianta *bróstu*) e alt cuvînt decît *bróştur*, *brúştir*, *brúştură* (p. 72), forme neexplicate.

În cazul cuvintelor *cloáče* şi *clóşcă* (p.80), autoarea procedează corect separîndu-le, deşi acceptă acelaşi etimon : bg. *bločka*, pentru ambele cuvinte : Cred că explicaţia lui Pascu, *(Dictionnaire étymologique macédoroumain*, II, 186) : ar. *cloáče* < (a) *cluci*, dată de autoare doar în notă, este mai plauzibilă.

Dacă acceptăm explicaţii de felul celei date de DA cuvîntului dr. *clocă* (s.v.) : postverbal de la *a cloci* sau postinterjecţional de la *cloc*, trebuie să considerăm cuvinte independente (şi nu variante) atît *cloče* (cf. şi DDA[2], s.v.), cît şi *clóţă*. *Seluţátă* este însă în mod evident un alt cuvînt şi nu variantă a lui *cloáče*.

La fel, *núdă* (p. 106), explicat de DDA[2] prin srb. *nada*, este alt cuvînt decît *nădíe* din v. sl. *nadeję*, cu toată identitatea de sens.

În cazul cînd *ngl'imă* şi *îngl'imă* (s.v. *gl'imă*, p. 102) sînt formate cu prefixul *în-* (cf. Capidan, *Românii*, p. 92) , ele nu mai pot fi considerate variante ale lui *gl'imă*, ci un cuvînt cu o variantă.

De asemenea, trebuie separate *tuiág* şi *tuiágă* de *teg* şi *teag* (p. 135), ultimele două forme nefiind explicate.

În general, formele dacoromâne şi meglenoromâne sînt indicate atunci cînd ele reprezintă acelaşi cuvînt cu cel din aromână. Cînd ele au doar o temă comună, fiind, dealtfel, cuvinte deosebite, cum sînt : ar. *bărcădán* — mgl. *băcădárnic* (p. 57), ar. *máşină* — mgl. *măslincă* (p.71),ar. *gurγiţă* — mgl. *goarb*, *gąrb*, *gąrbav* (p. 96), ar. *prucuγíţă* — mgl. *pucroávă*, *pucróv* şi dr. *pocróv* (p. 100), ar. *gad* — dr. *gádină* (p. 111), cred că ar fi mai nimerit să fie semnalate prin obişnuitul conf. sau comp. (cum procedează autoarea în alte cazuri similare), altfel se poate crede că este vorba de acelaşi cuvînt.

Cîteva cuvinte sînt explicate ca provenind dintr-un radical, de obicei, slav, şi un sufix, fie slav, fie aromân. Dar îmbinarea dintre un radical slav şi un sufix tot slav este de presupus că a avut loc pe teren slav, dacă cuvîntul este atestat într-o limbă slavă. Într-un asemenea caz, el poate fi etimonul cuvîntului aromân, cu condiţia să existe o concordanţă de sens între cele două cuvinte. Derivarea unor asemenea cuvinte pe terenul altei limbi (în cazul nostru al aromânei) decît al limbii de origine a celor două elemente (o limbă slavă, în acest caz) nu este firească.

Formaţia radical slav + sufix aromân este o îmbinare hibridă, de asemenea nefirească, deoarece limbile nu împrumută radicale, sufixe sau desinenţe independente, ci numai în contextul cuvintelor (cf. I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 159—160).

Asemenea explicaţii se dau cuvintelor : *dăbină* : „calc semantic după mac. *dab* < v. sl. *dǫbъ* + suf. sl. *-ina*" (p. 125) ; *plăvúc* : „formaţiune aromânească, derivată din radicalul bg. mac.

plav-" (p. 130); *sópcă* este considerat semiîmprumut, „deoarece din bg. (sau mac.) *sopa* a fost împrumutat doar radicalul căruia i s-a adăugat — pe teren propriu — formatul (sufixul), tot de origine slavă, *-ka* > ar. *sopca*" (p. 134).

Chiar şi derivarea pe teren aromân a cuvintelor *liniţă* (p. 127) şi *pîndár* (p. 129) poate fi discutabilă dacă etimoanele date: **lin*, respectiv **pindă* nu sînt atestate în aromână.

Mai sînt cîteva etimologii care ridică unele probleme.

Evoluţia formală a cuvîntului *şiviţă* > **şigiţă* > **şiniţă* (p. 58, nota 59) nu este posibilă, deoarece nu se cunosc cazuri de trecere a lui *-g-* la *-n-* (sau *v* > *n*). Dr. *şuviţă* poate fi explicat prin bg. *ševica*, dar nu şi ar. *şiniţă*, *şuniţă*.

Etimologia dată de Pascu (II, 181, 197) cuvîntului *lúşcă*: **bel* + suf. *-uşcă* şi acceptată de autoare, nu explică decît dr. *beluşcă* sau *bălueşcă*, nu şi pe *lúşcă*.

Originea slavă a cuvîntului *babă* (p. 119—120) nu a fost pusă la îndoială pînă în prezent. Dacă provine din limbajul infantil, ne întrebăm pe ce teren s-a format cuvîntu? Credem că nu pe teren românesc, căci existenţa sa în numeroase limbi pledează pentru o mai mare vechime; ca atare, în aromână cuvîntul este un împrumut. Autoarea nu exclude, dealtfel, nici alternativa împrumutului slav.

Explicarea ar. *buvál* (p. 121) din lat. *bubalus* nu pare verosimilă, deoarece cuvîntul latin a devenit în dr. *buár* > *bour*. Provenienţa din greacă (cf. E. Scărlătoiu, p. 121) sau din albaneză (cf. Capidan, *Aromânii*, p. 155) este mai plauzibilă.

Este puţin probabil ca ar. *cosór* să provină din *coasă* (< v. sl. *kos-a*) + suf. rom. *-or* < *-ar* (p. 124). Mai veridică pare explicarea printr-un etimon slav, mai cu seamă că sufixul *-ar* nu cunoaşte o asemenea evoluţie.

Nu vedem justificată explicarea lui *prască* „abricot, pêche" (p. 131) din bg. *prasък* printr-un „calc semantic", cînd acesta din urmă înseamnă „zgomot, trosnet", în timp ce etimonul propus de T. Papahagi (DDA[2], p. 1 007): bg. *praskva* are sensul „pêche".

Provenienţa latină a ar. *pulátă* (p. 131—132) nu este convingător argumentată şi nici nu este expusă suficient de clar. Credem că acest cuvînt provine din slavă, aşa cum precizează majoritatea dicţionarelor.

Nici explicaţia dată cuvîntului *pul'ean* (p. 132): „de la *pul'cac* [...] s-a format prin sufixare [...]" nu este posibilă, deoarece *pul'cac* + suf. *-an* > *pul'eacan*.

Formal, *virlicóniţă* (p. 136) nu se poate explica din *virteaniţă*.

În ciuda obiecţiilor care se pot aduce unora dintre etimologiile date, lucrarea are meritul de a fi realizat o sinteză a influenţei slave asupra lexicului aromân în compartimentul său cel mai extins: substantivul, elucidînd cea mai mare parte a problemelor supuse analizei.

Ultimele două capitole ale lucrării: *Locul împrumuturilor vechi slave în vocabularul dialectului aromân* (p. 139—157) şi *Trăsăturile definitorii şi cronologia împrumuturilor slave în dialectul aromân* (p. 158—174), destinate evaluării teoretice a cuvintelor analizate în capitolele precedente, precum şi concluziilor de ordin lingvistic şi social-istoric, pun în lumină cîteva idei de valoare, cum sînt: marea majoritate a împrumuturilor slave a intrat în aromână pe cale orală, ca atare aceste împrumuturi au un caracter popular (p. 141); împrumuturile slave nu au înlocuit cuvintele de substrat sau cele păstrate din latină, ci au devenit corespondente sinonimice ale acestora (p. 151); concordanţele lexicale dintre aromână, dacoromână şi meglenoromână demonstrează unitatea existentă între aceste dialecte în perioada în care s-a exercitat influenţa slavă veche (p. 153—154), în timp ce prezenţa unor cuvinte de origine slavă numai în unul sau în altul dintre aceste dialecte este dovada unei evoluţii independente a fiecăruia dintre ele (p. 155—156).

În exercitarea influenţei vechi slave asupra aromânei, autoarea distinge următoarele faze: *epoca cea mai veche*, plasată între secolele VI (p. 167), VII (p. 168)— VIII, perioadă în care împrumutul s-a efectuat prin contact direct, pe calea „Wörter und Sachen", şi *epoca veche*, plasată între secolele IX—XIV. Autoarea constată că împrumuturile cele mai numeroase ale aromânei, comune cu ale dacoromânei, au fost receptate între secolele IX—XI, fapt care o determină să plaseze momentul separării dialectelor după secolul al XI-lea (p. 174). Între secolele XII—XIV, ca urmare a separării dialectelor, parte din împrumuturile slave cunosc adaptări fonetice distincte în dialectele aromân şi dacoromân (p. 172).

Concluzia finală a autoarei este că „oricît de vechi ar fi fost împrumuturile slave, ele nu au afectat structura internă a românei, ci, dimpotrivă, au fost adaptate conform legilor acesteia" (p. 174).

Aprilie 1981

Rodica Orza
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

Problemele abordate în lucrarea prezentată aici fiind de o importanţă deosebită pentru istoria limbii române, consider că este indicat, la aprecierile şi observaţiile formulate mai sus, să adaug următoarele :

1. Autoarea acceptă existenţa „limbii române comune" pînă în secolul al XI-lea inclusiv. Utilizarea termenilor „aromâni" (vezi şi titlul cărţii) şi „dialectul aromân" pentru o perioadă începînd cu secolul al VI (VII)-lea — deci cu mult înainte de prima atestare (anul 976) a românilor în sudul Peninsulei Balcanice — nu este însă motivată.

2. Oportunitatea metodei „Wörter und Sachen" trebuie şi dovedită prin raportări la cultura materială, căci numai invocarea metodei nu este suficientă.

3. Eforturile şi intenţiile autoarei de plasare a împrumuturilor de origine slavă din „dialectul aromân" pe coordonate temporale şi spaţiale nu s-au soldat, din păcate, cu rezultatele meritate.

a. Nu insist aici asupra termenului „vechi slav" (despre care, în contextul relaţiilor lingvistice slavo-române, mi-am exprimat părerea în *Studii de limbă română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 174 şi urm.). Consider că atunci cînd sub acest termen sînt etichetate „împrumuturi cu trăsături ce marchează anumite diferenţieri în dialectele şi limbile slave evoluate din limba slavă comună" (p. 160) conţinutul lui devine obscur. Pe de altă parte, în lucrare apare delimitat, uneori, „v. sl." de „v. bg.". De exemplu : p. 49, s.v. *vrană* : „v. sl. *vrana*. Cf. şi v. bg., bg. *vrana* [...]" ; p. 51, s.v. *sită* : „v. sl. *sito*. Cf. şi v. bg., bg. *sito* [...]" — etc. În felul acesta (neglijînd considerentul că în dicţionare şi în alte lucrări ale lingviştilor bulgari, dar nu numai ale lor, „v. sl." [„vieux slave"] este identic cu „vechi bulgar" sau subsumat acestuia, vezi I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 120—121), autoarea îi recunoaşte lui „v. sl." statutul exclusiv de „altkirchenslavische Sprache", cu consecinţele aferente pentru elementele dacoromâne/aromâne provenite din etimoane „v. sl.".

b. În clasificarea cuvintelor analizate, în „epoca cea mai veche, secolele VII—VIII, inclusiv", două din grupurile stabilite se bazează pe criterii formale contradictorii cronologic : cuvinte cu grupurile **tart, *talt (gard, salmă)*, dar şi cu metateză *(prag, plaz)* (p. 169). În grupul întîi se adaugă (pe lîngă *gard, salmă)* încă două elemente : *gărdină* şi *gărvan* (p. 160). Trei dintre ele trebuie excluse : *salmă* pare a fi, într-adevăr, împrumutat din greacă (< σάλμα < sl. com. **salma)*, cum presupune şi autoarea (p. 133) ; *gărdină* reprezintă nu forma „primară" (p. 69), ci metatezată, pe teren aromân, cf. (de origine latină) *bărnu/brănu* „brîu", *căpărle* „caprele" etc. (vezi Th. Capidan, *Aromânii*, Bucureşti, 1932, p. 362—363) ; *gărvan* (rezultat, de asemenea, la slavi sau la români, prin metateza *vr* > *rv*), alături de *gavran* (p. 83) < bg. *gavran*, cf. scr. *gavran/garvan*, ceh. *havran*. Autoarea nu este decisă în privinţa lui *gard* (pe care îl consider împrumutat — alături de alte cîteva cuvinte — din graiuri slave, în latina carpato-dunăreană, transmis apoi limbii române : dr. *gard*, ar. *gardŭ*, ir. *gărd*, vezi I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 105, 108, 112), încadrat în *Glosar* (p. 125—126), deci printre elementele cu origine nesigură.

c. Întrucît cel mai vechi exemplu de metateză datează din anul 789 (vezi A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, Paris-Lyon, 1950, p. 111 ; I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 108, 111), plasarea împrumuturilor de felul lui *prag, plaz* în secolele VII şi VIII este inacceptabilă.

Dealtfel, autoarea nu aduce nici un argument convingător în sprijinul coborîrii limitei inferioare a influenţei slave sub secolul al IX-lea, căci celelalte grupe de cuvinte (p. 169—170) se bazează pe criterii formale neprobante (redarea lui *e* prin *ea* ; a lui *y* prin *i*, se pare numai în *arîs*, cf. şi dr. *rîs*) sau, iarăşi, contradictorii cronologic : în unele cazuri — „redat" prin *-e (lĕnĭ : leane)* sau *-u (gvozdĭ : guvozdu)* sau „redat prin desinenţa zero" *(rysĭ : arîs)* (p. 170) (formulări din care poate rezulta şi inadvertenţa că sînt împrumutate şi desinenţele).

4. Într-o lucrare cu un asemenea profil, sînt inutile formele din limbile slave de est, de vest, inclusiv cele din slovenă, menţionate la fiecare dintre cuvintele analizate, după cum inutile sînt corespondentele maghiare (cele mai multe lipsesc) din tabelele de pe paginile 142—148.

5. Th. Capidan şi-a reformulat teza (menţionată la p. 158) referitoare la caracterul „sîrbesc" al împrumuturilor româneşti de felul lui *muncă, scump*, în sensul că ele ar proveni din graiul slavilor apuseni, fie că ei erau sîrbocroaţi, fie că vorbeau o limbă de tranziţie între sîrbocroată şi bulgară *(Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943, p. 237).

Pe lîngă calităţile remarcate de Rodica Orza, lucrarea are meritul de a fi supus unei analize minuţioase materialul lexical studiat, de a fi verificat etimologiile anterioare şi de a fi căutat căi şi mijloace noi pentru periodizarea vechilor contacte sociale şi lingvistice dintre români

şi slavii de sud. Lucrarea nu poate lipsi din bibliografia destinată studiului relaţiilor slavo-române în perioada veche.

Aprilie 1981

I. Pătruţ
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

KLAUS BOCHMANN, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumänischen von 1821 bis 1840*, Berlin, Akademie-Verlag, 1979, 221 p.

Lucrarea întreprinde o cercetare a lexicului politico-social al românei din prima jumătate a secolului al XIX-lea, prezentînd evoluţia formelor şi a sensurilor în strînsă legătură cu relaţiile sociale şi cu istoria ideilor ; autorul apreciază că perioada respectivă reprezintă un (relativ) început şi un (relativ) sfîrşit al procesului dezvoltării acestui lexic cu deosebite posibilităţi de modificare, ca reflectare a dinamicii condiţiilor politico-sociale. Datorită caracterului mobil, lexicul respectiv deţine o poziţie-cheie între 1780 şi 1880, jucînd rolul de lexic-pilot în procesul de modernizare a vocabularului limbii române : este cea mai bună oglindă a schimbărilor sociale, reflectînd înnoirile radicale şi, dintre toate limbajele de înaltă cultură spirituală, este cel mai popular.

Periodizarea acestui proces este în dependenţă de istoria societăţii româneşti şi de istoria limbii literare, prezentînd următoarele etape :1780/1800—1820 (plasată în epoca luminilor, în Transilvania) ; 1821—1848 (centrul de greutate se află în Muntenia şi Moldova) ; 1848/1849—1859 (etapa de consolidare).

În primii 30 de ani ai secolului al XIX-lea, elementele turceşti, greceşti, ruseşti şi latino-romanice se concurează : elementele turceşti se foloseau în corespondenţa cu funcţionarii turci, cele ruseşti în cercuri militare, cele greceşti în comerţ şi în cercuri de o anumită cultură ; în Transilvania, în locul acestora se foloseau elemente germane, maghiare şi latine. Termenii latino-romanici erau, în Muntenia şi Moldova anilor 20, un simbol al ideilor progresiste. Constatarea că în utilizarea neologismelor întîlnite în scrierile unor cărturari ca Dimitrie Cantemir, Miron Costin, Ion Budai-Deleanu nu există o continuitate duce la ideea că, aşa cum se admite existenţa etimologiei multiple, ar trebui să se vorbească şi de „primă atestare multiplă".

Procesul de modernizare a limbii române include înlocuirea unor surse etimologice, dar şi preluarea de noţiuni noi şi sensuri ale unor cuvinte. Lexicul politico-social este cercetat în secţiuni sincronice de aproximativ zece ani, împărţirea internă a capitolelor urmînd complexele de idei (cîmpurile semantice), şi se urmăreşte situaţia cuvintelor-cheie *(Schlüsselwörter* — termen cu accepţie diferită aici de cea pe care i-a atribuit-o Matoré), a cuvintelor-slogan *(Schlagwörter)*,-lozinci *(Losungswörter)*,-modă *(Modewörter)*.

După o jumătate de secol de căutări ale unui model ideologic şi lexical adecvat, literatura politico-socială românească şi lexicul corespunzător se dezvoltă între 1840 şi 1850 în mod exploziv. În linii esenţiale, limba română modernă îşi formează lexicul politico-social pînă a mijlocul secolului al XIX-lea, proces început cu Şcoala ardeleană, atinge un prim punct înalt cu revoluţia din 1821 şi cu literatura legată de aceasta şi ajunge la deplina dezvoltare între 1840 şi 1850. Dintre toate etapele, fiecare avîndu-şi particularităţile, se distinge cea a anilor 40 (cu punctul cel mai înalt — revoluţia din 1848), fiind o relativă încheiere a procesului care a dus la crearea acestui lexic. Caracteristicile etapei sînt : dezvoltarea stilurilor funcţionale (înnoirea o reprezintă apariţia unui gen al agitaţiei politice în presă, manifeste, discursuri publice, scrisori cu caracter politic etc. şi a cărui particularitate principală o constituie cuvintelei slogan), iar în strînsă legătură cu agitaţia politică se dezvoltă un stil al ştiinţelor sociale ; procesul unificării limbii române literare se ridică şi în domeniul lexicului politico-social pe o nouă treaptă ; spre deosebire de limbajul beletristic, influenţat de ideile „Daciei literare", lexicul politico-social este dominat de împrumuturi, în special franceze, constituind, împreună cu formaţiile interne, baza limbajului politico-social actual. În modernizarea vocabularului politico-social se constată, după domenii, diferenţe de ritm şi de calitate.

Ocupîndu-se de un compartiment relativ puţin cercetat al lexicului românesc, dar care prezintă o deosebită însemnătate, bine demonstrată, şi fondînd observaţiile pe un bogat mate-

rial documentar, prelucrat după o metodă adecvată, care pune la contribuţie semantica şi sociolingvistica, cartea reprezintă o contribuţie de valoare la studierea modernizării limbii române.

Martie 1981

Felicia Şerban
Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

SIMON C. DIK, *Functional Grammar*. North Holland Linguistic Series, Edited by S. C. DIK and H.J. K. KOOIJ, North Holland Publishing Company, Amsterdam — New York — Oxford, 1978, 230 p.

Cartea pe care urmează să o prezentăm, elaborată de Simon C. Dik, directorul Institutului de lingvistică generală al Universităţii din Amsterdam — după cum trădează şi titlul — este o adecvare descriptivă şi explicativă a limbilor naturale, fundamentată pe adaptarea *noţiunilor funcţionale* la funcţiile primitive ale teoriei gramaticii.

Simon C. Dik a criticat încă din 1968 gramatica chomskyană de tip Phrase Structure în forma ei încorporată în gramaticile transformaţionale [1], dovedind că este posibilă crearea unei teorii generale a gramaticii, capabile să distingă constituenţii identici în ceea ce priveşte categoria, dar diferiţi ca funcţie, şi să identifice categoriile diferite, dar funcţional echivalente în domeniul construcţiilor coordonative. În prezenta carte el elaborează această teorie generală.

În opoziţie cu directivele generale ale cercetării lingvistice bazate pe transformări, *gramatica funcţională* evită aplicarea transformărilor în sensul unor operaţii modificatoare de structură. După cum se ştie, punctul cel mai discutat al dezbaterilor privitoare la varianta chomskyană a teoriei transformaţionale s-a focalizat în jurul unei întrebări duale, şi anume : *dacă limba este sau nu structurală în mod intrinsec pentru comunicare, dacă ea poate fi sau nu analizată efectiv, desprinsă fiind de funcţia ei comunicativă*. De unde, punctul de vedere *formal* aproximează limba ca un obiect abstract, iar gramatica formală este concepută, înainte de toate, ca o încercare de a caracteriza acest obiect abstract pornind de la nişte legi abstracte.

Aproximarea *funcţională* — promovată şi în lucrarea de faţă — concepe limba „în primul rînd ca un instrument de interacţiune socială între fiinţe umane, utilizat în scopul primar de a stabili relaţii de comunicare între emiţător şi receptor" (p. 1).

Cu toate că autorul explicitează că limba trebuie cercetată în funcţiunea ei comunicativă, pentru a putea ţine seama de structura şi de folosirea ei, în primele capitole, în dezbaterea şi fundamentarea cercetării, limbii ca instrument al informaţiei i se acordă o importanţă minimă ; dimpotrivă, însuşi termenul de informaţie apare rar şi fără să fie definit (p. 128). Faptul că autorul nu porneşte de la gîndirea pragmatică contemporană a structuraliştilor americani reiese din evitarea unor concepte utilizabile într-o viziune funcţională ca *functor, argument, valoare* etc. şi nici nu se face o delimitare *între funcţional în sens matematic* şi *funcţional în sens gramatical*. Procedeul de a introduce termenul de *funcţional* (p. 4—5) nu constă nici în definirea lui, nici în transplantul lui pe cale interdisciplinară dintr-o ştiinţă mai mult sau mai puţin înrudită cu lingvistica, nici din teoria generală a sistemelor. Iată motivul pentru care autorul nu delimitează funcţionalitatea unui element în raport cu totalitatea unui sistem sau subsistem lingvistic de funcţionalitatea acestuia în raport cu celelalte elemente (funcţionalitate poziţională şi opoziţională). Conceptul de *funcţional* nu este manipulat nici în opoziţie cu cel *disfuncţional* — cu toate că acesta din urmă este un concept deosebit de operativ în adaptarea la context, la situaţie. Termenul de *funcţional* e introdus ca un calificativ al entităţii de *paradigmă* (entitate nedefinită nici ea la rîndul ei, cf. p. 4—5 şi următoarele), contrastînd cu cel de *paradigmă formală*.

Merită totuşi o apreciere procedeul concret, calea dinamică de construire a perechii contrastive de concepte paradigmă formală/paradigmă funcţională. Observăm totodată că cele opt criterii aplicate în capitolele despre *Bazele gramaticii funcţionale* (p. 15—54), pe care le distinge, sînt alese în mod eclectic : criteriul a) al definirii limbii — se referă la nivelul semantic ; b) cel al funcţiei primare a limbii — priveşte nivelul pragmatic ; c) cel al corelatelor psihologice este un criteriu alolingvistic ; d) şi e) cel al sistemului şi al utilizării acestuia se referă şi la nivelul sintactic şi la cel pragmatic ; f) problema achiziţionării limbii — este un criteriu prag-

[1] Simon C. Dik, *Coordonation. Its Implications for the Theory of General Linguistics*, Amsterdam, 1968.

matic ; g) cel al universaliilor lingvistice priveşte sintaxa, precum şi raporturile interlingvistice ; h) ierarhizarea sintaxei, semanticii şi pragmaticei — are loc la nivel metapragmatic.

Ţinînd seama de delimitarea clasică a lui Hjelmslev dintre sistem şi proces, primele patru criterii se referă la limbă ca sistem, ultimele patru la limbă ca proces.

Este foarte interesant faptul că dacă, teoretic, cele două paradigme apar bine delimitate, delimitarea nu este întotdeauna operantă atunci cînd S.C. Dik trece la aplicarea criteriilor. Funcţiile semantice, sintactice, chiar şi cele pragmatice se iau în discuţie şi sînt exemplificate la nivelul propoziţiilor, deşi definirea limbii ca o mulţime a propoziţiilor îi aparţine tocmai opusului paradigmei funcţionale. În ceea ce priveşte cel de-al doilea criteriu, autorul consideră că funcţia primară a limbii ca expresie a gîndirii este specifică paradigmei formale şi cea de comunicare paradigmei funcţionale. El stabileşte aici o contradicţie antagonistă, deşi limba este în egală măsură instrumentul formulării, transmiterii, conservării şi schimbării mesajului. Cel de-al treilea criteriu, corelînd din punct de vedere funcţional psihologicul numai cu competenţa lingvistică, intră în contradicţie cu restul criteriilor, deoarece şi performanţa lingvistică decurge din cadrul psihologic al utilizării limbajului. Restul criteriilor exploatează, foarte sistematic şi în opoziţie cu paradigma formală, analiza şi sintetizarea faptelor lingvistice în montura lor (în *setting* = *context* + *situaţie*) în capitolele DESPRE FUNCŢIA ŞI STRUCTURA TERMENILOR (p. 55—68) şi în cel despre ROLUL DE SUBIECT ŞI CEL DE OBIECT (p. 69 — 126). În cel de-al şaselea capitol, DESPRE FUNCŢIILE PRAGMATICE (p. 127—154), se introduce o ierarhie semantică funcţională (SFH), arătîndu-se că elementul care e subiect poate deveni agent, agentul poate avea rolul de complement de scop, cel de scop poate contracta un rol de beneficiar al acţiunii, beneficiarul : rol de instrument, instrumentul : indicator de loc, indicatorul de loc : indicator de timp. O ierarhie similară este stabilită pentru obiect. Ierarhia stabilită are şi valoarea unui criteriu tipologic. Aşa numita „tăietură" (cut-off-point), dincolo de care substituţia succesivă de mai sus nu mai este posibilă, diferă de la o limbă la alta. Pentru engleză, apare înainte de beneficiar, pentru română, după. Pentru sanscrită şi malgaşă, pe ultimele locuri etc. Capitolul 8 arată că ORDINEA CONSTITUENŢILOR (p. 171—188), la fel ca SFH, sau altele de tip GN + CV, sau de tip pronume + verb, sînt de natură logică şi nu lingvistică ; de asemenea şi ocurenţa unor succesiuni specifice numai propoziţiilor secundare, respectiv numai celor principale. Această ORDINE PREFERATĂ A CONSTITUENŢILOR INDEPENDENTĂ DE LIMBĂ (p. 189—211), în prescurtare LIPOC (= LANGUAGE INDEPENDENT PREFERRED ORDER OF CONSTITUENTS), e în concordanţă cu principiul psihologic funcţional fundamental care conduce la concluzia finală că este mai uşor de perceput un proces complex, un stoc complex de informaţii, dacă aceste informaţii sînt prezentate în blocuri informaţionale de o complexitate internă mereu crescîndă (p. 212).

Gramatica funcţională a lui Simon C. Dik e rezultatul luptelor dintre opiniile şi teoriile cele mai recente. Ea prezintă o orientare dublu funcţională, multidirecţionată şi alternativă, fiind o introducere în semantica, sintaxa şi pragmatica unor noţiuni din gramatica primară. Formulări mai precise şi o mai accentuată integrare cu criteriile de lingvistică aplicată ar fi contribuit la eficienţa, utilitatea practică şi consecvenţa teoretică a acestui volum deosebit de bogat în exemple formulate în numeroase şi variate limbi.

Géza Kis
Cluj-Napoca, aleea Scărişoara, 5

Noiembrie 1980

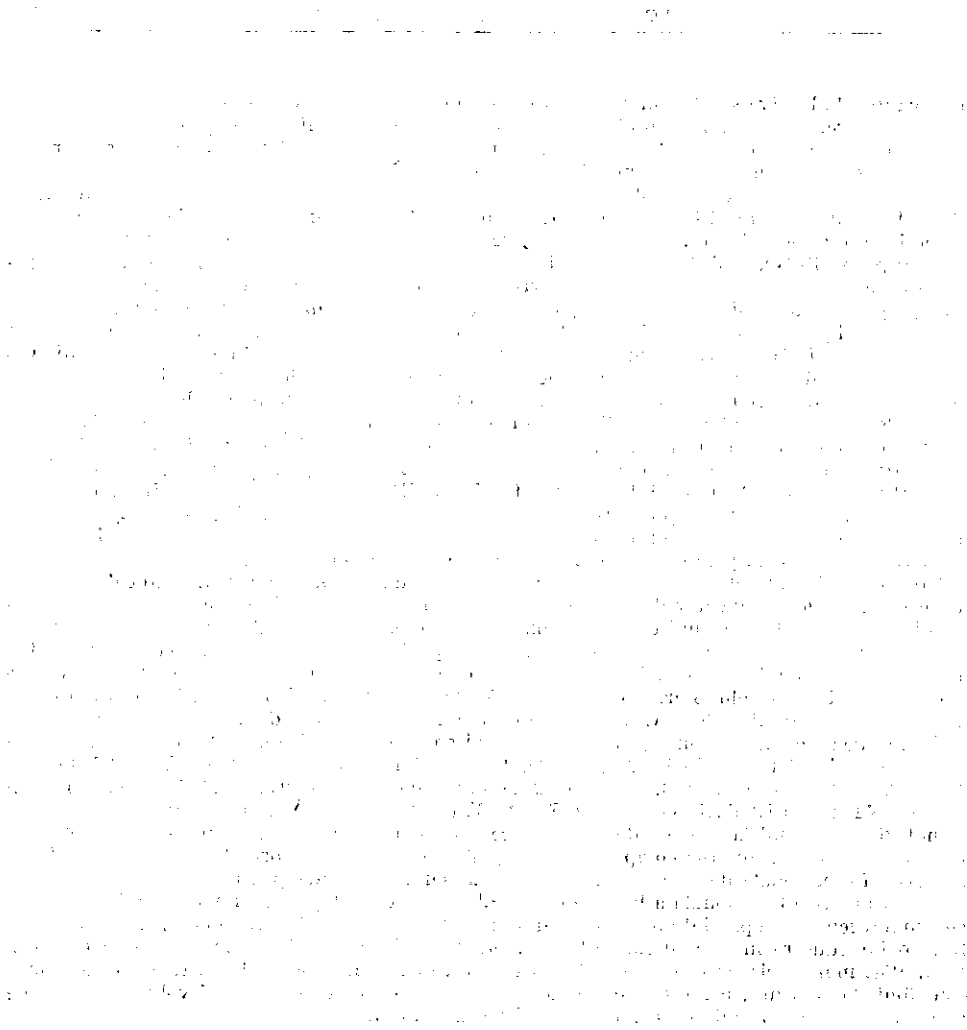

MARIO RUFFINI

(1896—1980)

Născut în Spezia (Liguria) și devenind mai tîrziu elev al marilor romaniști Bertoni și Bartoli, Mario Ruffini a predat limba italiană la Universitatea din Cluj-Napoca. Începînd cu anul universitar 1930/1931, pînă la pensionare (1967), prof. M. Ruffini a funcționat la Catedra de limba și literatura română de la Facultatea de Litere a Universității din Torino, catedră inițiată, în 1863, de Giovenale Vegezzi-Ruscalla, intermediarul din 1859 dintre Cavour și V. Alecsandri, pe atunci ministru de externe al Moldovei.

Meritul profesorului Mario Ruffini în relevarea importanței limbii române pentru studiul comparativ și istoric al limbii italiene, ca și al filologiei romanice, rămîne indiscutabil. Preocupat în mod deosebit de fenomenul românesc literar, prof. M. Ruffini studiază și discută în cadrul cursurilor sale universitare originile literaturii române, literatura istorică în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, literatura populară de influență slavo-bizantină, balada istorică, opera lui D. Cantemir, Școala ardeleană, poeții Văcărești, Titu Maiorescu și problema ortografiei, opera lui D. Bolintineanu, O. Densusianu și simbolismul românesc, semănătorismul și poporanismul, nuvela românească între cele două războaie mondiale etc., de atenție specială bucurîndu-se activitatea și opera marilor noștri clasici : V. Alecsandri, I. L. Caragiale, M. Eminescu. Abordînd deseori cercetarea scriitorului și sub aspectul ei lingvistic *(Stilul lui V. Alecsandri cu privire specială asupra neologismelor, Limba scrisorilor lui I. L. Caragiale)*, prof. M. Ruffini, după ce satisface necesitățile legate de predarea gramaticii și istoriei limbii române, găsește potrivit să se ocupe și de studierea limbii noastre pe baza Atlasului lingvistic român, de formarea limbii literare române, de terminologia română a pescuitului, de influența greacă asupra dialectului aromân etc., afirmîndu-și remarcabila sa erudiție.

Aria preocupărilor sale științifice și didactice depășește însă cu mult domeniul filologic. Expune convingător și competent problema continuității noastre în Dacia, cultura română în epoca lui C. Brîncoveanu, cultura religioasă medievală din România, își aduce contribuția la cunoașterea artei populare românești, a bibliotecii stolnicului C. Cantacuzino în strălucita sa monografie tradusă din italiană și publicată la noi în anul 1973.

Numeroase articole, studii și prestigioase cărți constituie zestrea scrisă pe care prof. Mario Ruffini o lasă posterității. Dintre acestea amintim : *I favolisti romeni nel secolo XIX*, în „Convivium", 1933, nr. 3 ; *I romeni d'Istria*, în „Rivista di Geografia", 1933, fasc. 4 ; *Il Museo Etnografico di Cluj*, în „Lares", 1931 , nr. 3 ; *Latinità della lingua romena*, în „Termini", 1939 ; *Storia dei Romeni di Transilvania*, Torino, 1942 ; *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Editura Minerva, 1973 (traducere din italiană) ; Mihai Eminescu, *Poesie d'amore* (studiu și traducere), Torino, 1964 și *Aspetti della cultura religiosa ortodossa romena mediœvale (Secoli XIV—XVIII)*, Roma, Nagard, 1980, carte apărută în ultimul an al vieții sale, cel de-al 84-lea.

Dar moștenirea cea mai de preț pe care ne-a lăsat-o celor care l-am cunoscut și am avut fericitul prilej de a colabora cu profesorul Mario Ruffini este neprețuita sa bunătate, probitatea și integritatea morală a omului, a dascălului și a cercetătorului, căldura atașamentului său sincer față de limba, literatura și cultura românească, față de istoria și destinul lor, neîncetata dăruire pentru nobila cauză a umanismului, înțelegerea și afecțiunea cu care i-a înconjurat chiar și pe colaboratorii săi cei mai umili, nedezmințita încredere în temeiurile unei familii de mare cinste și aleasă conviețuire. Ca semn al înaltei considerații și cinstiri, statul român i-a decernat, în 1968, ordinul „Meritul cultural" cl. I, iar Universitatea din București l-a ales, în 1966, „doctor honoris causa".

Din spatele ochelarilor săi cu ramă aurită, privirea delicată a doi ochi blînzi și pătrunzători însoțește mereu neștearsa amintire a profesorului Mario Ruffini.

Martie 1981

Eugen Câmpeanu
Universitatea „Babeș-Bolyai"
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CL, anul XXVI, nr. 2, p. 237, Cluj-Napoca, 1981

INDICELE VOLUMULUI AL XXVI-LEA*
(1981)

INDICE DE MATERII

A

ACCENT; ~ul ca unitate suprasegmentală 127—128; corelatele ~ului în limbile rusă şi română 127—135; intensitatea, durata şi înălţimea, corelate ale ~ului 128—134
ADVERB; ~e modale 35—41; ~ele de timp în limba română 97—98
ANALIZĂ; o metodă posibilă pentru ~a stilistică 69—76
ANTROPONIM; ~e româneşti în *-iu* 63—67; ~ul *Budai* 173—179
ANTROPONIMIE 222—223
ARGOU; elemente de ~ în romanul *Groapa* de Eugen Barbu 199—206
AROMÂN; cuvinte slave în dialectul ~ 229—233
ATLAS; ~ul lingvistic al Banatului 217—219; ~ul lingvistic al Olteniei 83—85; cuvinte din ~ul lingvistic român înregistrate greşit în DLR 43—53
ATRACŢIE; o schimbare de gen prin ~ 181—183

C

CAUZAL; propoziţia subordonată ~ă 27—33; propoziţia ~ă argumentativă 143—147
CONTRASTIV; privire ~ă asupra corelatelor accentului în limbile rusă şi română 127—135
COORDONARE; ~a în vorbirea populară românească 220—221
COPULATIV; expresiile cu verbe impersonale-unipersonale ~e 137—141

D

DECUMUL; de la disjuncţie la ~ în franceza vorbită 157—165
DIALECTOLOGIE 43—53, 83—85, 94, 105—106, 167—171, 181—185, 217—219, 220—221, 229—231
DICŢIONAR; ~ al limbii române contemporane de uz curent 89—91; ~ul lui H. Tiktin 1—10; ~ul limbii slave comune 99—101; cuvinte din ALR înregistrate greşit în ~ul limbii române 43—53
DISJUNCŢIE; de la ~ la decumul în franceza vorbită 157—165
DURATĂ; intensitatea, ~a şi înălţimea, corelate ale accentului 128—135

E

ETIMOLOGIE; ~a unor cuvinte româneşti 43—53, 59—61; despre ~a românescului *crăciun* 55—57

F

FILOLOGIE 187—197
FONETICĂ 127—135; transcrierea ~ 44—48
FONEMATIZARE 45
FRANCEZĂ; inovaţii sintactice în ~a vorbită 157—165

G

GEN; o schimbare de ~ prin atracţie 181—183
GRAMATICĂ 93—94, 97—98; ~ funcţională 234—235; ~a *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* (1780, 1805) 11—15

H

HIEROGLIFĂ; descifrarea ~elor limbii maya 117—126

I

IMPERSONAL; expresiile cu verbe ~e-unipersonale copulative 137—141
INTENSITATE; ~a, durata şi înălţimea, corelate ale accentului 128—135
INTONAŢIE; ~a ca unitate suprasegmentală 128

Î

ÎNĂLŢIME; intensitatea, durata şi ~a, corelate ale accentului 128—135

L

LATIN; romanitatea românească şi cultura ~ă (sec. XI—XIV) 17—25
LEXIC; ~ul politico-social al românei din prima jumătate a secolului al XIX-lea 233—234; ~ul tipăriturilor bălgrădene de la sfîrşitul secolului al XVII-lea 192—197
LEXICAL; elemente ~e din ALR înregistrate greşit în DLR 43—53; note ~e şi etimologice 59—61

* Întocmit de Elisabeta Faiciuc.

LEXICOGRAFIC; activitatea ~ă a lui H. Tiktin 5—10
LIMBĂ; ~ şi vorbire în afazie 226—227; corelatele accentului în ~ile rusă şi română 127—135; descifrarea hieroglifelor ~ii maya 117—126; istoria ~ii române 85—89; dicţionar al ~ii române contemporane de uz curent 89—91
LINGVISTICĂ; din istoria ~ii româneşti 5—10, 93—94
LITERALIZARE 44—48
LITERARIZARE 44—48

M

MAI MULT CA PERFECT; forme simple de ~ ~ ~ ~ în graiurile dacoromâne 183—185
MAYA; descifrarea hieroglifelor limbii ~ 117—126
MODAL; adverbe ~e 35—41
MORFOLOGIE; ~ dialectală 181—185

N

NORMĂ; consolidarea ~elor limbii române literare în tipăriturile bălgrădene de la sfîrşitul secolului al XVII-lea 187—197

O

ONOMASTICĂ 173—179, 222—223

P

POETICĂ 98, 227—229; între filologie şi ~ 95—96
PROPOZIŢIE; ~a subordonată cauzală 27—33; ~a cauzală argumentativă 143—147

R

ROMANITATE; ~a limbii române 11—15; ~a românească şi cultura latină 17—25
RUSĂ; corelatele accentului în limbile ~ şi română 127—135

S

SEMIOTICĂ 77—81, 98
SIMBOL; ~ul artistic 77—81
SINTACTIC; inovaţii ~e în franceza vorbită 157—165
SINTAXĂ 27—33, 35—41, 137—141, 143—147, 149—155, 157—165, 220—221
SLAV; cuvinte ~e în dialectul aromân 229—233; dicţionarul limbii ~e comune 99—101
STIL; structura narativă în ~ul indirect liber 207—215
STILISTICĂ 69—76, 77—81, 95—96, 98, 199—206, 207—215
SUBORDONARE; dubla ~ în limba română 149—155
SUPRASEGMENTAL; accentul ca unitate ~ă 127—128; intonaţia ca unitate ~ă 128

T

TERMEN; ~i pentru noţiunea 'pănuşă foaie (pe ştiulete)' 167—171
TERMINOLOGIE; din ~a porumbului 167—171
TOPONIMIE; ~a din vechea vatră a Sarmizegetusei 223—226; cercetarea ~i din Moldova de nord 91—92
TRANSCRIERE; ~a fonetică 44—48
TRANSLITERAŢIE 44—45

U

UNIPERSONAL; expresiile cu verbe impersonale-~e copulative 137—141

V

VERB 183—185; expresiile cu ~e impersonale-unipersonale copulative 137—141
VERSIFICAŢIE; ~a românească 227—229
VOCALĂ; reducerea calitativă a ~elor neaccentuate în limba rusă 132

INDICE DE AUTORI

A

Aaron, Florian 66
Agârbiceanu, I. 107
Alecsandri, V. 9, 60, 237
Alexandrescu, Gr. 150, 151
Álvarez, M. Cristina 121, 122
Andronescu, Şerban 121
Anghel, Ioana 89—91
Apostolescu, N. I. 227
Arghezi, T. 59, 150, 288
Asachi, Gh. 178
Avanesov, R. I. 128, 129, 133
Avram, A. 44, 52, 131
Avram, M. 44, 52

B

Baciu, M. 199—206
Bahtin, M. 208, 210, 211, 215
Balász, L. 131
Bally, Ch. 159, 200, 207, 210
Balotă, N. 228
Bán, A. 127—135
Banfield, A. 207, 211, 213, 215
Barbu, E. [199—206]
Barbu, I. 228
Bariţ, George 66
Barnhart, C. L. 72
Baronzi, G. 203
Bartal, A. 20
Bartoli, M. 55, 237
Bădărău, T. A. 9
Beauzée 78
Bejan, Dimitrie 188
Bejan, Dumitru 35—36, 38, 39, 40, 137—141
Beju, I. N. 190
Beldescu, G. 139
Bellini 57
Beltechi, E. 47, 93—94, 106 [217—219]
Benedek, G. 99—101
Benveniste, E. 44, 52, 96, 207, 208, 215
Berceanu, B. B. 35, 37, 38
Berlin, H. 120, 124
Berneker, E. 55, 57
Bertoni, G. 237
Bianu, I. 18
Bidian, V. 83—85, 105, 167—171
Birlea, É. 183
Birsănescu, Şt. 23—24
Blaga, L. 13, 98
Bochmann, K. 18, 19, [233—234]
Bogdan-Dascălu, Doina [93—94]
Bogdan, I. 178
Bojincă, D. 94
Bolintineanu, D. 237
Bolla, K. 130
Bondarko, L. V. 130
Borcilă, M. 95—96, 98, 99
Bordeianu, M. 228
Boşca, T. 71, 73—75
Bourbourg, Brasseur de 117
Braga, Martin de 46
Brătescu-Voineşti, I. Al. 150
Brătulescu, M. 24
Breban, N. 203
Breban, V. [89—91], 107, 111
Breitinger 79
Brinton, D. G. 125
Bryzgunova, E. A. 128, 133
Budai-Deleanu, Ioan 18, [173—179], 233
Bugeanu, D. 18, 19
Bulanin, L. L. 130
Bulgăr, Gh. 24, 25
Bunea, A. 187
Buyssens, E. 199
Buzzati, D. 98
Byck, J. 181, 227

C

Çabej, E. 55, 57
Camilar, E. 59
Candrea, G. 6
Candrea, I.-A. 18, 22, 23, 139, 170
Cantemir, D. 96, 233, 237
Capidan, Th. 56, 230, 232
Caracostea, D. 227
Caragiale, I. L. 9, 237
Caragiale, Mateiu I. 203
Caragiu-Marioţeanu, M. 44, 52
Cardaş, Gh. 173
Carrère, M. 201
Cassirer, E. 80
Cătană, P. 51
Câmpean, Ileana 5—10
Câmpeanu, E. 98—99, 237
Céline, L. F. 159—161
Champollion, J. F. 102
Chatman, S. 95
Chindriş, I. 66
Chiţu, V. 188
Chomsky, N. 101, 102
Chudaš, M. L. 64, 173
Cihac, A. de 59
Ciobanu, Şt. 196
Ciompec, G. 35
Cioranescu, Al. 55, 57
Ciparlu, T. 12, 195
Ciuhandu, Gh. 188

Coccio, Sabellico, M. A. 24
Cohen, J. 199
Cohuț, Cornelia 167
Condillac, E. B. de 78
Constantinescu, N. A. 174, 178
Copceag, D. 127, 133
Coresi 22
Cornescu, C. 188
Coseriu, E. 17, 24
Costin, L. 48
Costin, M. 228, 233
Coșbuc, G. 9, 139
Coteanu, I. 35, 44, 52, 81, 89
Creangă, I. 8
Cressot, M. 157
Crețu, Zorela 60
Cristea, T. 164
Curtius, G. 80

D

Dan, Ilie [91—92]
Dan, P. 183
Dascălu, Crișu [93—94]
Dauzat, A. 200
Delavrancea, B. 96
Deméry, L. 18
Densusianu, O. 18, 21—24, 94, 168, 237
Depărățeanu, Al. 7
Diaconescu, P. 139, 140
Diaconovici-Loga, C. 94
Diderot, D. 79
Dik, S. C. 97, [234—235]
Dimitrescu, Fl. 24, 130, 139
Doreescu, E. 217
Dosoftei 7, 18, 20, 98, 188—190, 192, 193, 195, 229
Dragomirescu, G. N. 35, 36, 139
Dragomirescu, M. 227
Dragoș, E. 77—81, 98—99
Drașoveanu, D. D. 27—33, 36, 37, 140, 143—147, 149, 153, 154, 183, 220—221
Drăganu, N. 48, 188, 189, 224
Drumeș, M. 203
Dubois, Charlier Fr. 158
Dubois, J. 158
Du Cange 20
Du Marsais 78
Dumitrașcu, P. 149

E

Edelstein, Frieda 149—155
Eliade-Rădulescu, I. 107
Eminescu, M. 6, 7, 10, 96, 154, 228, 229, 237

F

Faiciuc, I. 106 [217—219]
Fekete Nagy, A. 178
Filipașcu, Al. 9
Fillmore Ch. J. 208, 212, 215
Floca, Ioan 188
Florea, Ligia Stela 157—165
Fónagy, Iván 128, 129, 132
Fontanier, P. 78, 79
Fowler, R. 69
Francœur, L. 207, 215
Frățilă, V. 105
Freud, S. 80
Frîncu, C. 196
Frîncu, T. 6
Funeriu, I. [227—229]
Furdui, T. 190

G

Gáldi, L. 178
Garstang 102
Gaster, M. 188
Gămulescu, D. 47, 52
Genette, G. 199, 208, 213, 215
Ghergariu, L. [111]
Gheție, I. 44—46, 52, 178, 188, 189, 192
Ghibănescu, Gh. 7
Ghica, I. 203
Ghișe, Dumitru 11
Giosu, Șt. 52, 139
Giraudoux, J. 98
Gîștescu, P. 173
Goicu, V. 105
Gorovei, Artur 8
Gosy, Mária 130
Goția, A. 187, 195
Grammont, M. 229
Graur, Al. 28, 33, 65—67, 89, 128, 130, 173, 181
Grecu, D. 105—106
Grigorovitza, Em. 92
Grimm, J. 56
Grimm, P. 71, 73, 74
Guillaume, G. 97
Guiraud, P. 164
Guțu-Romalo, V. 33, 36, 38, 154, 202

H

Halın, J. G. von 56
Halle, M. 128
Hamburger, K. 208, 215
Haneș, V. 46, 52
Hațieganu, L. 190
Házy, Ștefan 35—41
Heine, H. 96
Hodiș, V. 149, 152—154
Homorodean, M. [223—226]
Householder, F. W. 72
Hristea, Th. 19
Hrozný, B. 102—103
Humann 102
Humboldt, W. von 79

I

Iana, A. 6
Iancu, V. 105
Ibrăileanu, G. 192, 227

Ilčev, St. 64, 67, 173, 175—177, 179
Ionaşcu, R. 11, 13
Ionescu-Ruxăndoiu, L. 52
Ioniceă, I. [83—85]
Iordan, Ion 173
Iordan, Iorgu 11, 33, 38, 66, 85, 130, 154, 199, 223
Iorgovici, Paul [93—94]
Iovescu, I. M. 60, 203
Ispirescu, P. 193
Istrate, G. 13, [102—103]
Ivaško 176
Ivănescu, G. [85—89], [94—95]
Ivireanul, A. 188, 190, 196

J

Jakobson, R. 80, 81, 95, 96, 127, 128, 132, 204, 226
Jespersen, O. 80, 207
Jud, J. 55
Juilland, A. 199, 202
Jung, G. G. 80

K

Kant, I. 78, 80
Kassai Ilona 127
Kelemen, B. 107, 187, 226—227
Kelley, D. 122
Kerschbaumer, Marie Thérèse 35
Király, Fr. 131
Kis, E. 97—98
Kis, Géza 234—235
Knorozov, J. V. 118, 122
Kooij, H. J. K [234—235]
Kreindler, A. 226
Kuroda, S. Y. 207, 211, 213, 215
Kuznecov, P. S. 127, 128

L

Lambertz, M. 57
Landa, Diego de 117, 118, 121, 125
Laurian, A. Tr. 66
Laziczius, Gyula 127
Lecca, G. 7
Legrand, É. 188
Lessing, E. E. 79
Levin, S. R. 96
Lewandowski, L. 178
Liuba, S. 6
Locke, J. 78
Lombard, Alf 97
Loşonţi, D. 168
Lotman, J. M. 96
Lounsbury, F. 122
Louzoun, M. 157
Lukinich, E. 178
Lupan, D. 190
Lurin, A. R. 226

M

Macrea, D. 11, 13, 94, 95
Maior, Petru 18
Maioresçu, I. 66
Maioresçu, T. 237
Makkai, L. 178
Mancaş, M. 211, 215
Maneca, C. 10
Mangiuca, S. 94
Manrique, L. 121
Manu, E. 200
Manu, M. 105
Marcu, F. 6
Marcus, H. 70, 73, 74
Mareş, Al. 44—46, 52
Marian, S. Fl. 6
Marinescu, B. 105
Marinescu, Gh. 226
Marino, A. 227
Martinet, A. 127
Márton, Gy. 131
Mathews, P. 122
Matoré, G. 233
Matusevič, M. I. 134
Măriı, I. 43—53, 56, 94—95, 105, 185, 229
McHale, B. 208—211, 215
Meillet, A. 46, 52, 56, 86
Meschonnic, H. 199
Miclău, P. 81
Micu, S. [11—15], 48, 49, 94
Mihăescu, H. 87
Miklosich, Fr. 55, 57, 99, 173, 176, 222
Mironescu, Vl. 92
Mistral, F. 56
Mîinea, M. 97
Mîrza, I. 190
Mocanu, N. 106, [217—219]
Molin, V. 193
Moraru, Leca 97
Moraru, T. 66
Movilă, P. 188
Mumuleanu, B. Paris 18
Munteanu, Şt. [93—94], 204
Murádin, L. 170
Mureşanu, F. 196
Mureşanu, I. 98—99
Murgu, E. 94
Murnu, G. 98
Muşlea, I. 197

N

Nadeina, T. M. 130
Neagoe, V. E. 105
Neamţu, G. G. 33—41, 139, 140
Neiescu, P. 105, 106, 130, 151, [217—219]
Neumaier, O. 101
Niculescu, Al. 17—25, 33, 38, 87, 95—96, 154
Nilles, N. 197
Nilsson, Elsa 149, 153
Nuţă, I. 105

O

Oallde, P. 94
Oancea, D. I. 173
Ogden, K. 81
Ohmann, R. 207, 215
Oliverius, Z. F. 130, 133
Oller, J. W. 98
Oltean, Şt. 98, 99, **207—215**
Onu, L. 97
Orza, R. 105, **229—231**, 232
Ostermann, V. 56

P

Palade, T. 25
Pamfil, V. **85—89**
Panaitescu, P. P. 20, 23—25
Pană-Boroianu, S. 105
Pann, A. 229
Papahagi, T. 18, 55, 56, 231
Pascal, R. 209
Pascu, G. 85, 230, 231
Pascu, Şt. 66
Paşca, Şt. 64, 66, 67, 174, 177, 179, 197
Pavel, E. **91—92, 187—197, 222—223**
Păltineanu, Viorel **102—103, 117—126**
Pătruţ, I. **63—67**, 97, 105, 107, **173—179, 217—219**, [222—223], 230, **232—233**
Peirce, C. S. 77
Peltz, I. 203
Penn, J. 102
Perpessicius 227
Perrot, J. 157
Pervain, I. 66
Petöfi, J. S. 212, 215
Petrocchi, P. 57
Petrovici, E. 44, 47, 49, 50, 52, 53, 66, 87, 88, 170, 218, 219, 223, 224
Philippide, Al. 85—89
Pinchon, J. 163
Poalelungi, Gh. 139
Poncelet, G. 97
Pop, S. 43, 49, 50, 109, 170
Popa, A. 189, 190, 196
Popa, M. 107
Popovici, D. 11
Popovici, I. 93, [94—95]
Pott, A. F. 14
Procopovici, Al. 88
Proskouriakoff, T. 120, 122
Protopopescu, L. 173, 174, 177, 178
Proust, M. 98
Purdela-Sitaru, M. [94—95], 217
Puşcariu, S. 13, 14, 17, 18, 20, 25, 50, 53, 55, 93
Puşchilă, D. 195

Q

Queneau, R. 160, 162

R

Răpeanu, V. 203
Reichenbach, H. 97
Richards, I. A. 72, 81
Riffaterre, M. 95
Rizescu, I. 5, 9, 18
Roceric, Alexandra 127, 133
Rochefort, Chr. 160, 163
Rohlfs, G. **55—57**
Rosetti, Al. 20, 23, 25, 44, 53, 55, 88, 128 130
Rosny, Léon de 118
Rozitzke, Harry A. 130
Ruffini, M. [237]
Russo, D. 189
Russu, I. I. 60
Rusu, Gr. 55
Rusu, V. [83—85], 105

S

Sadoveanu, M. 7, 203
Sandry, G. 201
Saporta, Sol 70
Saramandu, N. 105
Sasu, A. 107
Sasu, Ioana **69—76**
Saussure, F. de 80, 147
Sauvageot, A. 162
Sayce 102
Săteanu, C. [97—98]
Shiera, I. G. 187
Seărlătoiu, E. 105, [229—231]
Ščerba, L. V. 128, 132
Schele, L. 124
Schellhas, P. 125
Schlegel, J. E. 79
Schleicher, A. 14
Schneeweis, E. 56
Schneider, F. 56
Schuchardt, H. 55
Schweiger, P. 98—99, **101—102**, [226—227]
Serban, A. 59
Sebeok, Th. A. 69
Seche, Luiza 43
Serghi, C. 150, 151
Shakespeare, W. 70, 71, 76
Sihleanu, Al. 7
Simenon, G. 162
Simion, Ştefan 187, 197
Slama-Cazacu, T. 185
Slave, F. 201
Slavici, I. 152
Slawski, Fr. 99
Spisani, F. 97
Spitzer, L. 161
Stan, I. T. 128, 129, 133
Stanca, R. 98
Stanki wicz, I. 69
Stăncscu, D. 7
Stingaciu, I. 178

Strauch, G. 208, 210, 215
Suciu, C. 179
Sufleţel, R. 105
Svoboda, J. 173
Swad sh, M. 121
Szász, L. 107

Ş

Şăineanu, L. 18, 20, 59
Şerban, F. 5—10, 98—99, 233—234
Şerban, Vasile 36
Şiadbei, I. 88
Şincai, Gh. [11—15], 18, 94, 178
Şuteu, Flora 47, 53

T

Tagliavini, C. 55, 57
Taszycklego, W. 173
Taşcu, V. 107
Teaha, T. [83—85], 105
Teinş, S. 107, [220—221]
Teodor, Pompiliu 11
Teodorescu, E. 139, 140
Teodorescu, M. 178
Teodorescu, V. 9
Texier 102
Theodorescu-Kirileanu, Gh. 8
Theodorescu-Kirileanu, Simion 8
Thomas, Cyrus 118
Thompson, S. 118, 119, 120, 122, 126
Tiktin, H. [5—10], 18, 20, 93
Todoran, R. 24, 25, 52, 105, **181—185**
Todorov, T. 77—80
Tohăneanu, G. I. 203
Tommaseo, N. 57
Trubetzkoy, N. S. 44, 46, 53, 127
Tudose, C. 195
Tupikov, N. M. 174, 176, 179
Turculeţ, A. 105

Ţ

Ţâra, V. 105
Ţepelea, G. 24

U

Uitti, Karl D. 95
Ungureanu, Maria-Luiza 8
Ungureanu, V. 105
Ureche, V. A. 7
Urîţescu, D. 105

V

Vaida, M. 203
Vaillant, A. 232
Vakarelski 56
Varlaam 196
Vasiliu, Em. 46, 47, 53, 127
Vasiluţă, L. [94—95]
Vasmer, M. 55
Văcărescu, I. 229
Vegezzi-Ruscalla, G. 237
Vendryès, J. 161
Vianu, T. 79—81, 97, 227
Viciu, A. 48, 51, 56
Vlad, C. 98, 99, 212, 215
Vlad, S. 105, **223—226**
Vlahuţă, Al. 7
Vlăduţ, D. **227—229**
Vološinov, V. N. 207, 208, 210—213, 215
Vossler, K. 210
Vraciu, Ariton [102—103]
Vulpe, M. 105, 167
Vultur, Ion 80

W

Wagner, R. 163
Wartburg, W. von 55
Weigand, G. 89, 217
Weigl, E. 226
Weinreich, H. 97
Whorf, B. L. 118, 122
Winckler, H. 102
Woolf, V. 207, 211, 215

X

Xenopol, N. D. 7

Z

Zamarovský, V. [102—103]
Zdrenghea, Mircea 11—15, 36, 38, 149, 178
Zimmermann, G. 119
Zinder, L. R. 127, 134
Zoba, I. 187—190, 192, 195
Zugun, P. 105

INDICE DE CUVINTE *

ALBANEZĂ

cergë 57
cung 57
gjintë 18
kërcunat 57
kërcunë 57
kërcuni 55, 57
kërfuni 57

BULGARĂ

Báčo 63
Báda 64
Báde 64
Bádjo 65
Bádo 64
baj 64
Bájo 63, 64
Báko 60
Bála 64
Bálja 64
Bálo 64
Bana 64
Bane 64
Bano 64
Bátjo 64, 65
Bálo 63
Bele 64
Béljo 64
Bélo 64
bločka 230
Bóda 64
Bode 64
Bódjo 64, 65
Bodo 64
Coganov 177
Dragaj 175
gavran 232
grebl-o 63
kračon 55
Máljo 175
Málo 175
Mire 223
Mirko 223
praskfa 231
prasvk 231
Rob 177
sevica 231
sit-o 63
Vasa 176

FRANCEZĂ

peuple 19
pueble 19

GERMANĂ

modisch 7
Nachzutragen 6
Zimmer 61

ITALIANĂ

ceppo 57
cionco 57
gente 21
lucore 21
meserere 22
pedestro 20
pobulu 19
popolano 18, 20
popolazione 20
popolo 18—20
popolosità 20
popoloso 20
povol 19
puovolo 19
povo(ro) 19
spartire 22
timore 21
uopo 22
vergola 22

LATINĂ

Barnaba 66
bubalus 231
calationem 55
creationem 55
desiderare 21, 22
gentem 21
leo, -onis 20
locus 223
**lucor* 21—22
lucus 223
misĕllus 22
miser 22
miserere 22
pedestru 20
plopus 17
poplus 17
populanus 20
populatio 20
populositas 20
populosus 20
pŏpŭlus 17—19
populus 20
stabulum 20
timor 21
virgula 22
virgo 22

MAGHIARĂ

barna 66
Budai 173
czomb 59
fekete 66
karácsony 55
Kiss 67
lugas 223
picijany 170
picijen 170
pongva 50
próbáló 51
suska 170
veres 66

POLONĂ

Ban 64

ROMÂNĂ

A

acces 90
accident 90
acid (acetic) 90
acord (~ global) 90
adresă 90
aer (~ condiţionat) 90
aerosol 90
Albaiu 174
albitură 6
alerta 90
Anastasiu 65
aproape 35
arăduiasă 184
aveasă 184
avesă 184

* Nu au fost incluse în indice cuvintele de la paginile 193—195, 203—206, 218—219, 224—226 şi, parţial, de la p. 6—10 şi 173—179.

B

Baba 222
Bad 64
Bade 64
Badea 64, 222
Badiu 64
Badul 64
Bai 64
Baia 64
Baico 63
baie 64
Baiu 64
Bal 64, 65
Bala 64, 65
Balai 174
Balc 223
Bale 64
Balea 64, 65
Balu(l) 64, 65
Ban 64
Bana 64
Banae 176
Banc 223
Banea 64
Baniu 64
Baniul 64
Banu(l) 64
Bar 66
Bara 66
Barb 65
Barbu 65
Bară 66
barem 35
Bariț 66
Barițiu 66
Barna 66
Barne 66
Barnea 66
Bata 64
Batiu 64
Batul 64
băia (a ~) 64
Băloi 65
Băloiu 65
băluşcă 231
Bărboi 65
Bărnuț 66
Bărnuțiu 66
Bela 64
Belcu 223
Belea 64
beluşcă 231
Berinde 65
Berindei 65
Berindeiu 65
Bilai 174
Birai 174
Birnova 92
bleu 90
blúngări 48
Boar[1] 66
Boariu 66
Boaru 66
Bobaia 176
Bobaiu 174
Bod 64
Bodai 174
Bode 64
Bodea 64
Bodul 64
Boiangiu 65
Bora 222
Borz(e)a 222
Boşcaiu 174
Bot 65
Bote 65
Botea 65
Botoi 65
Boloiu 65
Botu 65
bour 231
Braia 65
Brate 65
Bratea 65
Brateiu 65
Bratul 65
Brădățel 92
Brătae 176
Brătei 65
buăr 231
Bud- 65, 174, 177
Buda 177
Budáriu 177
Bude 65
Budea 65, 177
Budenul 178
Budescul 178
Budoi 65, 177
Budoiu 65, 177
Budu 65
búlgări 48
búlgheri 48
búlguri 48
bumb- 60
bumbuleț 60
bumbişor 60
bumburel 60
bumburez 60
bumburuş 60
bumbuşor 60
Burai 175
Buz(e)a 222

C

Cacioaia 92
Caliniciu 65
cam 35
canal (~ de televiziune) 90
car (~ de reportaj) 90
carai 175
casetofon 90
cazemată 90
Cădariu 66
Cădaru 66
cădesă 184
Cernaia 176
chiar 35
Chirca 223
Chire 65
Chirea 65
Chiroi 65
Chiroiu 65
Chiru 65
Chiş 7
Chişiu 7
Cipariu 66
circa 35
Ciritei 92
Ciurdariu 66
Ciurdaru 66
Cînd(e)a 222
cloc 230
clocă 230
cloci (a ~) 230
clóță 230
Cocaia 176
cocór 19
cod (~ poştal) 90
Codae 176
Codlea 222
colind 181
color 90
Comşa 222
Cor 65
Cora 65
Coroi 65
Coroiu 65
Coru 65
coştila 223
colai 175
cotór 19
crăciun **55—57**
creativitate 90
Creţiu 67
cunoşt'esă 184

D

Dealul (~ Dediului) 92
decît 35
declara (a ~) 30
Dediu (Dealul ~lui, Valea ~lui) 92
demitizare 90
deşidera (a ~) 21, 22
deşiderat 21
deşira (a ~) 21
deşiră 21
Dico 63
Dimitriu 65
dizeur 90
doar 35
Donca 223
dori (a ~) 21
Dragai 175
Drăgan(u) 66

E

Eftimiu 65
erarăm 185
erasăm 185

F

Fechete 66
fecioară 22
firfoi 9
flioaşcă (flioaşte) 168, 171
floacsă (floacse) 168, 171
Florinta 92
fluieră 181
foaie 167, 168
foiază 167, 168
Folte(a) 222
fonf 9
forfoi 9
frunză 167, 168
Fundoaia 92
furoască (furoaşte) 168, 170

G

Galda 222
gard 232
găsesă 184
gentleman 90
Gheorghiţă 66
Gheorghiu 65
ghiţă 168, 169
ghijură 168, 169
gint 21, 23
Giura 65
Giurcu 223
Giurea 65
Giuroi 65
Giuroiu 65
Giuru 65
gogoş 181
Golae 176
Golea 222
graşiţă 7
grebl-ă 63
Grigoriu 65

H

Haiu 65
Hangiu 65
hărsit 8
Herlea 222
hidraulic 90
hidrotehnic 90
htlcuros 7
ho(a)spă 168, 170
Honae 176
horlăi (a ~) 8
hostoape 7
hostochină 7

I

ierască 184
**ieu* 20
**ieune* 20
Igna 222
inştrumente 48
Ioniţă 66
iştrumênte 48
Iuliu 66
iustrumênte 48

Î

înşulări (a ~) 8
întreba (a ~) 30

J

jumăta 182—183
jumătate 8, 181—183

L

leancă 8
leu 6, 20, 21
limburuş 59
Liviu 66
lucime 21
lucire 21
lucoare 21, 23
Lugoj 223
Luţăi 177

M

macaleandru 9
Macrea 222
mai 35
Male(a) 175
mamifer 90
Man 66
Manea 66
Maniţiu 66
Manta 222
Manu 66
marcotaj 90
matol 7
matoli (a ~) 7
măcar 35
măcăleandru 9
Măgaia 176, 177
Mălaia 177
Mălai(u) 175
mămlie 48
mămuie 48
Mărtin 9
măşi (a se ~) 8
m(e)aser 22
meliţă 90
merluş 8
mesaj 90
meser 22, 23
meserătate 22
mesere(a)re 22
mimetism 90
Mircu 223
Mire(a) 223
mişel 22
Mirz(e)a 222
modişi 7
Moga 175
Mogaiu 175
Mogoş 175
moloman 7
Momaiu 175
momîie 48
mosór 19
mostochină 7
Moş 222
moşinoi 48
motorizat 90
mulţumi 6 , 10
Muncel 92
Muşat 222
muşinoi 48
muşunoi 48

N

nadoleancă 8
naftalină 90
Naghi 67
Naghiu 67
Nagy 67
Nam- 175
Nastai 175
navetă (~ spaţială) 90
năcăire 49
năcăirea 49
năgoţitori 49
năgustori 49
năguţuitori 49
năpoată 49
năpói, -oată 49
năsăţiós, -oásă 49
Neagra 92
neam 21
Negraia 177
Negruţ 67
Negruţiu 67
negustor 49
nesăţios 49
newton 90
nicaieri 49
nicăier 50
nichiiéri 50
niciindă 49
niciunde 49
nicliéri 50
Nicoliţă 66
norod 19
numai 35

O

Oarda 222
oaşniţă 7
odolean 8
Oier(1) 66
Oieriu 66
Oieru 66
olicni (a ~) 6
Ona 66
Onea 66
Oniţiu 66
Onu 66
op(t) 22
Orlea 222
ouaşniţă 7

P

pană 167, 168
Pancu 223
panujea 168
parapléu 49, 50
Paring 223
paşcă 7
patie 8
pădăstru, -ă 49
pănoje 168, **169**
pănójie 168, **169**
pănujă 167, **169**, **170**
pănujea **169**
pănuşă 167—**169**
pănuşeá **169**
pănuşéie 168, **169**
pănuşie 168, **169**
păpărúgă 50
păpuşoi (păpuşoaie) 168, 171
părease 184
părese 184
peciţă 48, 51
pecméz 49
pedăsi, -ă 49
pedăstru, -ă 49
pedestru 20, 49
penuşă 167, **169**
penuşea 167, **168**
penúşură 168, **169**
peperúghe 50
perćiţe 51
perćiţi 51
Perlea 222
periţă 51
petiţă 51
picur 9
pidăstru, -ă 49
pietrar 9
pietroşel 9
pimnăz 49
piţiană 168, **170**
piţtiană 168, **170**
platformă (~ industrială) 90
plămînă 181
pleşcar 8
Ploieştean(u) 66
plop 17
poáncă 48
poaşcă 7
Poiana 92
póimline **49—50**
póimînă **49—50**
póivă 50
ponc 48
pónce **43—48**
pónivă **50**
pónlie **43—48**
pónšě 43—44
pónvă **50**
poponeţ 8
popor 17—20, 23
popóran 18
poporanism 90
**pópur* 20
porinbiţă 50
porind'iţă 50
poringiţă **50—51**
poringíţi 50
porumbd'iţă 50
porumbiţă **50—51**
porunghiţă 50
porungiţă **50—51**
porungíţi 50
poteácă 48
potécă 43, 48
poteg **51**
potegă 51
potege **51**
poteglă 51
potéică 48
potic 48
prabalău 51
praplău 49
prăbălău 51
prefix (din telefonie) 90
prioritar 90
**pupúr* 17, 20
puşchie 7
putecă 48
putinel 6

R

raglan 7
Rădae 177
răzor 48
remorcă 8
rînduiasă 184
Robaia 177
rod 21
român 23
Roşca 222
rozor 48
rumineaseră 184
Runc 92

S

sarsámuri 48
sălai 8
sărac 22
sărsámuri 48
Săscioara 92
scîrciumea 7
sculăţel 8
sfătui (a ~) 30
show 90
Silviu 66
Sintea 222
sil-ă 63
simbure 59, 60
simburuc 60
simburuş 60
sirsame 48
socilă 49
socite 49
sorsámuri 48
spărţi (a ~) 22
spunească 184
spunesă 184
stare (~ de necesitate) 90
staul 20
staur 20
strimtoare 7
struménturile (~ plugării) 48
sufleor 90
suprarealism 90

Ş

şar 8
şărgan **51—52**
şărgat **51—52**
şărgău **51—52**
şărui 8
şergan **51—52**
şergat **51—52**
şergău **51—52**
şi (adv.) 35
şişiorcă 169
şoácăţ 49
şpuriu 8
ştenghire 50
ştengiri 50
şloagăr 7
şuşoarcă 170
şuşórcă 168, 169, 170
şuviţă 231

T

Tabai 175
taman 35
tarará 8
tarlaua 92
tăliiloc 9
teamă 21

temoare 21
testelle 7
timoare 23
tingă 8
tocmai 35
tonetă 90
topor 19
tracta (a ~) 90
Tulai 176
Turda 222

Ţ

ţimăr 61
ţimburuc **59—61**
ţimburuş 59
ţimburel **59—61**
ţimburuş **59—61**
ţimpurug 59
Ţira 222
ţirfă 60
ţirfuică **60—61**
Ţogae 177
ţoptrcă 60
ţoptrlă 60
ţumb- 60
ţumburel 59
ţumburuc 59
ţumburuş 59

U

Udrea 222
ungher 7
unghi (~ mort) 90
urşinic 6

V

Vagaiu 176
Vasai 176
Vasiliu 65
Văcariu 66
Văcaru 66
vălare 8
vărgură 22
vejă 168, 170
véjie 168, 170
vejuri (pl.) 170
Vereş 66
vergură 22
véştie 169, **170**
virga 22
Viştea 222
Vizitiu 65
vo(a)spă 168, 170
voavă 168, **170**
vreo 35
vrijă 168, 170

Z

zemberec 59
zimberec 59

DIALECTUL AROMÂN

babă 231
Baliu 64
bărnu 232
Belîu 64
Bodiu 64
brănu 232
brósiu 230
bróştu 230
bróştur 230
brúştir 230
brúştură 230
buvál 231
căpărle 232
cărlăun 55, 57
cláce 230
cloáče 230
cloče 230
clóşcă 230
cluči 230
coasă 231
cosór 231
dab 230
dábină 230
duńeae 18
duńeauă 18
gardu 232
gărdină 232
gărvan 232
gimlă 18
gl'imă 230
lsn-
laó 18
liniţă 231
lume 18
luşcă 231
milete 18
nádă 230
nădie 230
ngl'imă 230
pîndár 231
plăfuc 230
popul 18
prască 231
puiátă 231
pul'eac 231
pul'eacan 231
pul'eăn 231
salmă 232
scluţátă 230
sistu 230
sópcă 231
suniţă 231
şiniţă 231
şistác 230
şitác 230
şitu 230

teag 230
teg 230
tuiág 230
tuiágă 230
ungl'imă 230
vîrteaniţă 231
vîrticóniţă 231
zmeu 230

DIALECTUL ISTROROMÂN

gard 232

DIALECTUL MEGLENOROMÂN

băcădárnic 230
goarb 230
măslincă 230
pucroavă 230

RUSĂ

Baj 64
karačun 55
koročun 55, 57

SÎRBOCROATĂ

Bája 64
Bala 64
Balja 64
Bana 64
Bane 64
Bata 64
Báto 64
Bela 64
Bélo 64
čerga 57
Cogulić 177
cólur 19
Dragaj 175
gavran 232
krácati 55
lug 223
Mále 175
Mire 223
Mirko 223
nada 230
petica 51
Rob 177
Vasa 176

SLAVĂ

baba 100
bagno 100
bagnъ 100

bergъ 100
bermę 99
bersta 100
bersto 100
berstъ 100
bolto 99
borda 100
borti sę 99
bratrъ 100
brlogъ 99, 100
brzъ 100
bykъ 100
čerda 100
česar 99
črnъ 100
dób 230
dobrъ 100
gl'imä 230
golobъ 100
golva 100
koročun 55
kos -a 231
lug 223
luh 223
Mal 175
nadejo 230
naród 20
sestra 100
vorna 100
vydra 100
železo 100

SPANIOLĂ

pueblo 19

TURCĂ

bay 64
zemberek 59

UCRAINEANĂ

Hajiv 65
Kalynyn 65
kerečun 55
kerečunj (večer) 55
kračun 55
krečun 55
luh 223

RECTIFICARE

Întrucît în numărul 1/1981 al revistei s-au strecurat unele greşeli, cititorii sînt rugaţi să le corecteze după cum urmează: p. 20 (r. 2 de jos) *e* (lat. *leo, -onis*): *l* (lat. *leo, -onis*); p. 27 (r. 15 de jos) ş. a. -b: ş. a. CT-b; p. 50 (r.3) *d'* : *d'*; p. 60 (r.2) indo-europene **s* > în alb. *(th-)*: indo-europ. **s* > alb. *(th-)*; p. 61 (r. 2) zidărie", : zidărie"), : p. 63 (r. 23) pimul: primul; p. 66 (r. 17) бариц : бариц; p. 84 (r. 20) inversată : inversă.